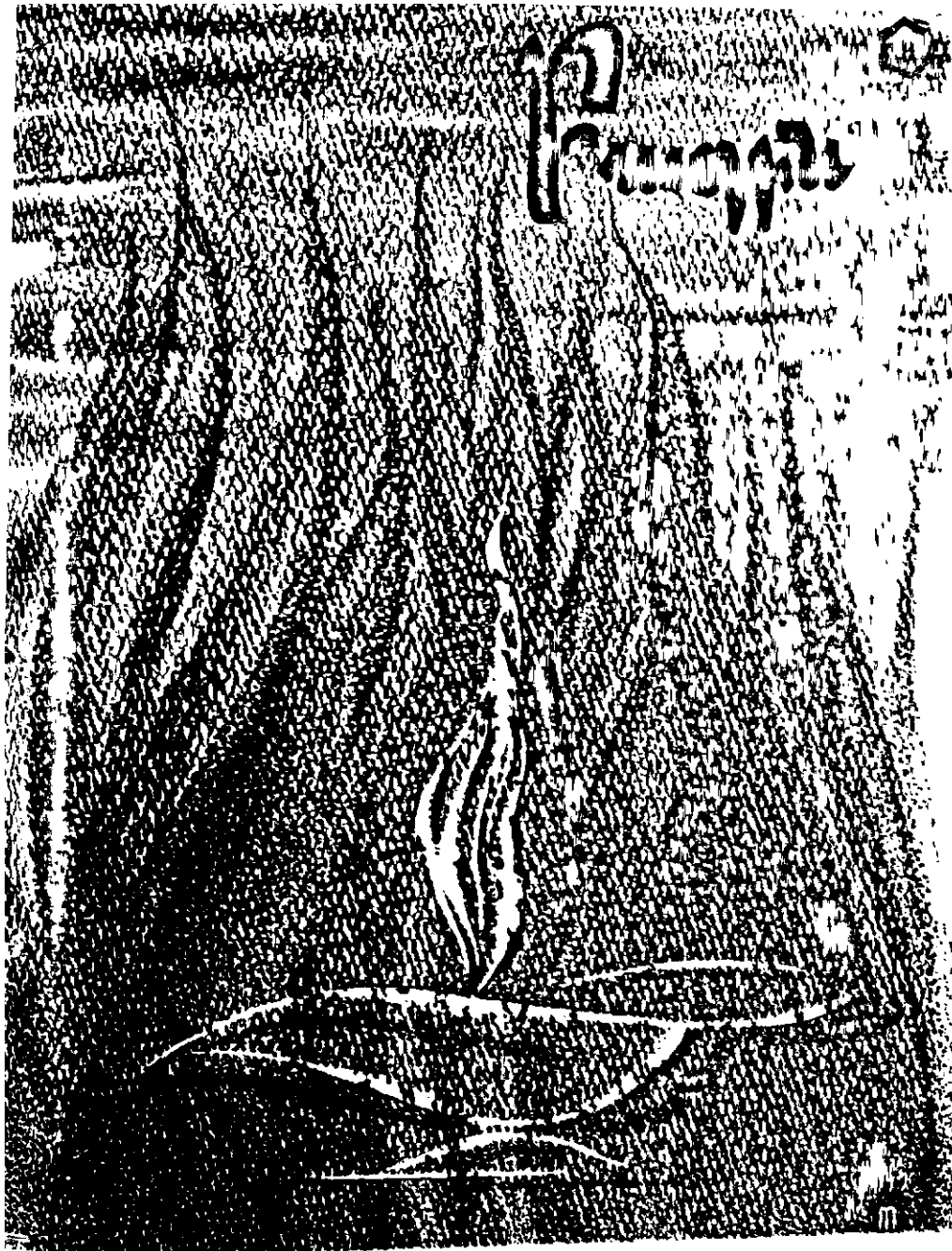

ԲԱԳԻՆ

digitised by Լ. ՏԱՐԻ 1971 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ
A.R.A.R.®

ԹԻԻ 12

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Կ. ՍԱՍՈՒՆԻ	«Բազին»ի տասնամեակը
Ա. ՆՈՒՐԵԱՆ	Քառորդ դար ետք
Յ. ԿԱՐԱՊԵՆՅ	Ախար
ՇԱՀՊԱՆ	Հարցականը՝ եզակի
Յ. ԶՈՐԵՅԻ	Հայկական ուղեւորավեց
Ս. ԿՈՍԵԱՆ	Որովհետեւ փողոցը հին էր
Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ	Ես համարում եմ ռւս հետ պատահի
ՆԱԶ ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ	Մանկան ճիշին հետ
Վ. ԶԱՆՈՅԵԱՆ	Անժամօքները
Ն. ՊԷՐՊԵՐԵԱՆ	Տառապանք
Բ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ	Աղուոր պատահմունքի մը քաղցր յուշը
Հ.	250 գրող, 160 գրք
ՊԵՐՆԱՐ ՏԷՐԱՅ	Ընդհանուր ակնարկ յետպատերազմեան գրականութեան վրայ (Թարգմ. Տ. Ոսկունի)
ԺԱԳ ՊԵՐՍԱՆԻ ԵՒ	Համապատկեր. հեղինակներ, գրութիւն-
ՊԵՐԻՆՕ ՎԵՐՍԻԷ	ներ, ուղղութիւններ (Թարգմանցիւն՝ Ս. Յակոբեան եւ Ն. Զարխուտեան)
Պ. ՍԵՒԱԿ	Պահպանենք եւ հարստացնենք մայրենին
»	Ազգային հպարտութիւն եւ ազգային արժանապատուութիւն
Բ. Փ.	«Վերակացուն»
Հ.	«Բազին»ի 1971ի բովանդակութիւնը

Բազին

ԱՅՍԱԳԻՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ Ե ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Ժ. ՅԱՐԻ. ԲԻԻ 15

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1971

ՊԷՏՐՈՒԹ

«ԲԱԳԻՆ»Ի ՏԱՄՆԱՄԵԱԿԸ

«Բազին» գրական ամսագիրը ներկայ համարով կը բուրբ իր տասնամեակը:

Սփիւռքի կեանքին մէջ երեւոյթ մըն է տասը տարիներու մնայունութիւնը: Մեր ժողովուրդը, անցած յիսուն տարիներու ընթացքին, շատ տեղաշարժներ ունեցաւ, գետի հոսանքի մը պէս օտար ծովեր քափուեցաւ, ալեկոծուեցաւ, երբեմն հայրենիքի համբան բռնեց, երբեմն ալ հասաւ Աւստրալիա եւ Գալապոս...

Ալեկոծումները կայուն կայքերը կը փանդեն եւ տեւական ստեղծագործութեան հիմերը կը խախտեն:

Այս հոսանքուտ կեանքի ընթացքին լոյս տեսաւ «Բազին» գրական եւ իմացական ամսագիրը, մասամբ բացը գոցելու «Հայրենիք» ամսագրին, որ փառանքական մը հայ գրականութեան եւ մտածողութեան համար եղած էր մոխր շտեմարան մը:

Երբ մեր խմբագիրները ինծի զգացուցին, թէ անհրաժեշտ է անդրադառնալ «Բազին»ի տասնամեակին, պահ մը շուարեցայ, քիչ գտայ տասը տարիներու հոլովումը: Իմ մաւր ուրախութեան հարկներու հարկոցներէն անցած էր, փութորկալի ու յարձանաւոր ու մենք անընդունակ էինք տասնամեակներու մեր համբան հանդարտօրէն չափելու:

Այժմ, երբ կ'անդրադառնամ մեր ներկայ կեանքին, գնահատանքի արժանի կը գտնեմ անցած տասնամեակի հումքը, որ կենարար սնունդ մըն է մեր նոր գրականութեան վերելքին:

Խմբագրական կազմը եղաւ զարգացած մտաւորական խումբակ մը, որ եռանդով ու նուիրումով փարեցաւ «Բազին» ամսագրին եւ գրական ու իմացական իր ստեղծագործութիւններով բովանդակալից դարձուց այս բեմը:

Պատասխանատու խմբագիրն էի «Բազին»ին, բայց իրա-

կանութեան մէջ մնայուն օժանդակ մըն էի եռանդուն խմբագիրներուն եւ անուանի գրագէտներուն, որոնք գունագարդեցին արւեստի այս պարբերականը:

Գրական այս նոր բեմը խթան մը եղաւ հին սերունդի մնացորդացին, որ իր վերջին երգը հնչեցուց ա՛յս բեմէն:

Ու հիմա, երբ «Բագին»ի տասնամեայ էջերը կը թերթեմ, հոն կը տազանցեն Համաստեղը, Արմէն Սեւանը, Արամ Հայկազը, Ն. Պէշիկպաշեան, Արսէն Երկաթ, Կարօ Մեհեան, Հ. Զարդարեան, Ն. Սարափեան, Բ. Թաշեան, Մինաս Թէօլէօլեան, Վ. Գէորգեան, Զ. Որբունի, Ս. Փանոսեան, Գ. Միլիթարեան, Ս. Սարգիսեան, Մ. Պարսամեան, Սմբատ Շահնազարեան, Բ. Նզիպեան... որոնք անցեալ տասնամեակներու ընթացքին արդէն ուշագրաւ գրական եւ իմացական անուններ էին: «Բագին»ը կը դառնար վերջին կայանը հին սերունդի այս գրագէտ-քանաստեղծներուն: Անհրաժեշտ կը նկատեմ մատնանշել, թէ թուածս հեղինակները իրենց ստեղծագործութիւններով ուշագրաւ հունձք մը բերին գրական այս անդամաստանին մէջ: Ու խթան հանդիսացողը եղաւ «Բագին»ը:

Միջին սերունդը, որ ստանձնած էր «Բագին»ի խմբագրութիւնը, ժամանակի պահանջին ընդառաջելով, իր լուսագոյնը տըլաւ, այս գրական ամսագիրը ուշագրաւ դարձնելու համար:

Խմբագրական ընտանիքի մէկ գրագէտը, եղուարդ Պօյաճեանը, որ շարք մը մեծարժէք գրաւածքներով հարստացուց «Բագին»ի տաճարը, մեզմէ բաժնուեցաւ, սուգի մատնելով մեզ: Բայց իր ընկերները, Բ. Փափագեան, Ժ. Աթաբեան, Վ. Օշական, Յ. Գեղարդ, Տ. Ոսկունի, Ն. Պարթեւեան եւ Պ. Սնապեան մեծ եռանդով ճոխացուցին ամսագրին բովանդակութիւնը եւ սփիւռֆախայ կեանքին մէջ զայն դարձուցին գրական եւ իմացական անհրաժեշտութիւն մը:

Խմբագրութեան անմիջական գործակիցներ եղան Մ. Իշխան, Ա. Նուրեան, Լեւոն Գառմէն, Կ. Փօլատեան, Ա. Գառօնէ, Բ. Կռանեան, Յ. Կարապետեան, Ա. Արփիկէ, Ս. Սանինեան, Ն. Զարիստեան, Արմանտ, Հ. Յովսէփեան եւ ուրիշներ, որոնք միջին սերունդին պատկանելով հանդերձ, քայլ պահեցին հին սերունդին հետ:

Խմբագրութեան կազմէն անկախ, իմացական շարժումին մէջ զգալի ներկայութիւն մը եղաւ Լ. Մկրտչեանը (Միւնիխէն), որ միջին սերունդին կը պատկանի: Իմացական քաժին մէջ նկատառելի դեր ունեցան նաեւ Տոֆ. Երուանդ Խաթանասեան, Եղ. Տասնապետեան, Հ. Տասնապետեան, Գարեգին Նպիսկոպոս, Յ. Քիւրքեան, Շ. Տէր Մելոնեան, Ա. Օրագեան, Տոֆ. Գ. Աստաբեան, Գր. Շահինեան, Զ. Միրզայեան եւ ուրիշներ: Մեր աշխատակիցներու գրաւածքները հատորներու կրնան վերածուիլ եւ արժեւորել իրենց հեղինակները:

Իրանի հայ մտաւորականութիւնը, գրական թէ իմացական կայուն ժին մէջ, իր մասնակցութիւնը բերաւ մտաւորագրելով ուշագրաւ էջեր:

Տարիներու յաջորդականութեան ընթացքին, խմբագրութեան ֆալսետիքով՝ հրապարակ իջաւ երրորդ սերունդ մը, որ գրական եռանդով տեղ գրաւեց «Բագին»ի էջերուն մէջ: Այս աշխատակիցներէն ոմանք կրցան հատորի վերածել իրենց ստեղծագործութիւնները եւ արժանանալ գրական ֆենադատութեան ուշադրութեան: Այդ խմբակին կը պատկանին Արա Արծրունի, Ներսէս Վիրապեան, Շահպան, Շահանդուխտ, Գ. Աբէլեան, Ռ. Գազանեան, Մ. Թաւրիզեան, Ա. Զօրենց, Յ. Մանուկեան, Ա. Տօնոյեան, Ռիմա Գառօնէ, Խոսրով Ասոյեան եւ ուրիշներ: Կան դեռ ուրիշներ, ինչպէս Յ. Զորեցի, Ս. Սարգիսեան, Ռ. Որբերեան, Արաֆսի Զարխաւեան, Ա. Գաւթեան, Ա. Հերան, Փ. Ճերանեան, որոնք հատոր չունին տակաւին, բայց կրցան գրաւել ընթերցողին ուշադրութիւնը:

Ուրեմն, մեր այսօրը բնորոշող այս երրորդ սերունդն է, որ հարցականի մը առջեւ կը գտնուի: Մեր օրերու գրական վերելքը ուշագրաւ քարձումքի մը հասցնելու խնդիրը դրուած է այս սերունդին առջեւ: Այսօր այդ վերելքին թափ տուողը, անշուշտ, երկրորդ սերունդն է, որ արդէն հեղինակութիւն ունի եւ իր հասուն ստեղծագործութեան շրջանը կ'ապրի:

Եթէ մեր գրական զարգացման փուկերը իրարու գօշենք, կ'ունենանք մօտ շէնքի հիմնաքարն ու կուտանք, որ այս երկրորդ սերունդն է, անոր կառուցը պիտի շարունակէ մեր մասնամշած երրորդ սերունդին կողմէ:

Ահա, այս փուլի մէջ մերահաս սերունդի մը յանդգնութիւնը կը նշմարեմ «Բագին»ի եւ հայ թերթերու էջերուն մէջ: Գալիք սերունդն է, որ իր գոյութիւնը կը գգացնէ, ու կան էջեր, որ կը խանդավառեն ընթերցողը:

Չորրորդ սերունդ անունը տուէք այս մարածին, որուն վրայ յայտն կրնամ դնել, ա՛յն մտածումով, որ այդ մարածինը կէս դար ունի իր առջեւ, հաշուետու ներկայանալու համար:

Այս համառօտ հաշուետուութեամբ «Բագին»ի տասնամեակը եղաւ ա՛յն կայանը, ուր հիւրասիրութեան չորս սերունդներ, որոնք այսօր դեռ իրարու կողքին կը գործեն:

«Բագին»ի մէջ գրիչ շարժած են աւելի քան 150 անձեր: Ուժերու այս համախմբումը ինքնին գնահատելի կը գտնեմ: Յայտն ունիմ, թէ «Բագին»ի ժառանգորդները աւելի հաբուստ պատկեր մը պիտի ցուցադրեն պարբերականի քսանամեակին:

Այս պատկերացումը եւ անուններու յիշատակումը, անշուշտ, թերի է: Այդ թերութիւնը իմ ուսերուն կը ծանրանայ, բայց վստահ եմ, թէ մեր աշխատակիցները ինծի պիտի ներեն, նկատի առնելով ա՛յն պարագան, որ միայն վերջին վայրկեանին համոզում գոյացուցի, թէ աներաժեշտ է անցած տասնամեակի համառօտ պատկերացում կատարել:

Շնորհակալութեան խօսք ունիմ տասնամեակը արժեւորող բոլոր աշխատակիցներուն եւ կանխիկ գնահատանք կ'ուղղեմ անոնց, որ գալիք տասնամեակը պիտի պտղաւորեն, երբ ես արդէն յիշատակ դարձած կ'ըլլամ...

Կ. ՍԱՍՈՒՆԻ

ՔԱՌՈՐԴ ԴԱՐ ԵՏՔ

Համբայ եղանք Սեւանէն,
Դէպի դալար Դիլիջան.
Աջին, ձախին՝ լի ցորեն,
Դէզեր շարան ու շարան:

«Նամակ... առած է Երկրէն,
Տեսնենք ինչե՛ր այնտեղ կան»,
Քառորդ դար ետք, Սեւանէն՝
Դէպի դալար Դիլիջան:

Ես չտեսայ «հերք», այլ՝ կարգ,
Լիալուսին ու արփայտ՝
Սեւերուն հետ սպիտակ
Հացեր բուրեղ ու առատ:

Ո՞վ իր կեանքին մէջ տեսաւ
Սպիտակով ամէն ինչ
Ու ճերմակ հաց լոկ կերաւ,
Մաքրամաքուր, անաղիճ:

Մէյ-մէկ հերո՛ս եմ անոնք,
Որոնք այդ սեւ օրերուն,
Մինչ ամէն մարդ աչք ու յօ՛նք
Կը զարդարէր օրն ի բուն՝

Անոնք՝ իրենց մեղքերով,
Անփաստելի, ներելի,
Բերին Սիպիւր, բերին սով
Ու համբաներ ամայի:

Քառորդ դար ետք՝ հարութեան
Երկնապաշտ արշաւանք
Եւ ամէն օր՝ ցիր ու ցան
Ոսկորներու յաղթանակ:

Սեւ հողն այսպէս, անդադար,
Ինքնաթիռին սարսափով
Պիտի ապրի դարէ դար,
Մինչեւ դառնայ արեան ծով:

Հիմա՝ յո՛ւշ է ամէն բան.
Քու սերերուդ մէջ այսօր,
Կ'այրիս վաքդի մը նման,
Իմ կարօտիս պէս բոսոր:

Որուն փուշին վրայ դեռ,
Բայց երգելով կ'արիւնին,
Ասկէ առաջ՝ մի՛ յիշեր,
Փո՛ւշ էր ամբողջ վարդենին:

ԱՇՈՏ ՆՈՒՐԵԱՆ

(«Լույս երեւան» շաբաթն)

ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԱՊԵՆՑ

Ա Ք Ս Ո Ր Ը

Մայրիների Կղզի:

Մայրիների Կղզի եւ սակայն ոչ մի մայրի կղզում: Մացառ, եղէդ եւ զանազ թղկենիներ: Աւազեայ բլուրների միջից սււազոտ ճանապարհը, ուրազութիւն ու քմահաճ: Եւ օգոտոտոսեան անժամանակ երեկոյ: Յանկարծ կըզդին վերջացաւ եւ ինքնաշարժը կանգ առաւ ժայռոտ տափարակի եզրին՝ մետաղէ թոքերից գոլորշի ցանելով: Մովը շրջապատել էր նրան: Գորշ կապոյաբ աւելի գորշանում եւ հեռւում մերում էր մռայլ հորիզոնին: Նա ահառէր մենութիւն զգաց: Նա զգաց կղզու, ծովի, աւազի եւ նոյնիսկ անգաղարհտ խոսքի անհանգիստ ծովանայների մենութիւնը: Նա ատեց այդ մենութիւնը եւ միեւնոյն ժամանակ խորքում սիրեց այդ մենութիւնը:

Նա դարձաւ շուրջը: Տաք քամին հարուածում էր նրա գէմքը: Աւելին: Յնցում էր նրան: Ուղում էր պոկել նրան եւ չպրտել յուզքոտ ալիքների ծոցը: Նա լսել էր Մայրիների Կղզու մասին: Լսել, որ Ատլանտեանի ու Պամփիլիո Մոցի միացման այդ կէտը գերեզմանն է հանդիսացել բազմաթիւ նաւերի, գեռ հին օրերից սկսած, եւ որ յանդուգն ծովահէններ բազմիցս այդ կղզու դաւադիր ծոցախորշերն են ապաւինել մռայլ գիշերներին, արիւնոտ ձեռքերով: Այնտեղ, ուր ցամաքն էր կտրուել, բերել ժայռակոյտերով պայտածեւ մի ամբարտակ էին պատրաստել՝ որպէս յենակ գործածելով երեք խորտակուած շողենուէր, այլանդակ փորերով, ժանգոտ ու անիրական: Եւ բոն ի վար աւազախրած այդ նաւերը մետաղէ անտանելի կաղկանձ էին լարձրացրել: Անվերջանալի ճոխն: Ամբարտակի ծայրին էր գտնւում լաւտակայանը: Սակայն լաւտանաւ չկար: Ոչ ոք չկար: Տափարակի արեւմտեան ծայրում միայն մի հնամենի չէնք կար՝ միմեանց վրայ կքած երկու յարկերով:

— Ինչո՞ւ եմ եկել եւ ո՞ր եմ դուստ, — ինքն իրեն շշմայ նա եւ կոն-
կնց իր ամառային հին զինուորական բանկոնը։ Անտեղը իրեց բաշկոնի
լայն զբաղակները, ուսերը վեր անկեց եւ նայեց հեռուն։ Նրա հայկացըը հա-
մա մինչեւ Նիւ Եորք, Մանհատթեր իր սենեակը։ Չորս կոնսուլուտն պա-
տեր։ Պատուհանի դիմաց մի այլ պատ։ Սեւ արիւն։ Նա անտես իր ջարդա-
ցած մեծութիւնը։ Հարիւրաւոր զէլերեհերի միտպազազութիւնը եւ այլ միտ-
պազազութիւնը կտորիւ ճեղք։ Երբեմն մի կին, իւկ յաճախ խմիչի մտ-
դակեան գործաթիւնը։ Եւ անորոշ ասուածը, վաղը, վաղը, վաղուայ զմիւ-
սանը։ Արագ զարմած, կարծես յաւանու համար պատկերեց եւ ծանր զայն-
րով շարժուեց դէպի օթեանը, սրի վրայ փռուել էր մոխրագոյն ամպի մի
կտոր։ Նրան թուաց, թէ զգել է այդուհի։ Որ ամառանայր թանձրամոր կառ-
ւել է միջոցից աներեւակայիլ օրեղիքի ի վեր։ Որ ինքը իր ամբողջ կեանքում
տայլիկ է դէպք օթեանը՝ կարօտակէջ, պատռուած, դրեթի անհա։

Ներքոսում կիսախաւար անդորր էր: Քաղաքակրթութեան մի փոքր ուժասխ: Ներքո թէ՛ ընդունարան էր, թէ՛ խմիչքարան, թէ՛ ճաշարան եւ թէ՛ դիտարան: Փռքրիկ ընկզմուած յուսամուտներէջ վար ծովն էր շարունակօք: Ժամանակէն ու ծովիցն պատերն ու առաստաղը որսգողն էին դարձիւ: Նա քայլէջ մինչեւ որսահի ծայրը եւ ղեմ դիմայ կանգնէջ արեւախանձ մի մայրդու, որը հսկայ դառահկով արժանիէ ձկներ էր կտրում եւ փորտոտքը նետում արիւնքուն մի զամբիւրի մէջ:

— Լաստանաւը ե՞րբ է ժեկնում, — հարցրեց նա։

Մովր, ձկան, մահառան հոտ:

— Լսողականը այլևս չի շախտում, — անշտապ, խաղաղ պատասխանեց մարդը՝ քթածակերից ծխախոտի ծուխի ահագին քուլաներ արժակելով:

— 24° en 25° de septembre :

— Մէկ շաբաթ անոն զազարեց :

— ३५३ —

— Ճամբարդներ չկան այլևս, — ասաց մարդը, մի պահ իր ծանր, թորոշոժոժ կոպերը վեր բարձրացրեց, զննեց այնչեղուն հե ղվեռվ անկիւնի հայելապատն այլանդակ դարձակակալը ցոյց տուեց, որը լինցուն էր այլազան խժիշքների դատարկ, կիսատ ու վիթր շէշերով:

— Դեռ մի քան լեցրու, ինձ էլ բուրբուն:

— Ինչի՞նք երբ բան լինեցա՞նք, բայց ի՞նչ արեցա՞նք։
 — Թմբիչըք առեցի՞ մտերմացրեց։ Նոյնիսկ ձկան խոնաւ հոտը տանելի դարձաւ։ Նա մտքում յետ հրեց լաստանաւը եւ լաստանաւի հետ կապուած անաւ կրնիվաները։ Հասել էր մի տեղ։ Այդ ինչեհի մի բան էր։ Գկնորթ անոնիկ ծիրէ էր։ Ծիրէդ Ռորերթաւ։ Հին նաւատար էր, ծեծուած դէմքով, հուճկու թրաղւկներով։ Տարիներով կատարելք բերել, դրէ՛կ էր այս օթեւանի վրայ՝ լի-
 նելու, երբ գլխի տէրը։ Տարեքն ու կղզին հետզհետէ կաշկաւորել էին նրան։
 Եւ հիմա դարձել էր կղզու գերին։ Յուլիսին, երբ գիմայի Հաթթերաս կըլ-
 զին զնացող պատահական ղրտաւալը բիկներ, մոլորուած ճամփորդներ կ'աւար-
 ւանային զրոյքեր էլին ինքով, ճոխանում էր Ծրէ՛կի խորէ՛կները։ Տար-
 ւայ մ'անցաւու տմբաներին, երբ եղանակը նպատատար էր՝ նա ձկնորսութեամբ
 էր զբաղուէր։ Այդպիսով մի միջոց էր ինչ էր։ Նա նորուցեց խմբի՛ք դա-
 ւաթները։ Կարծես վաղեմի մտերմիկներ ինչէն։ Նրանց սննդան էլէին խոտով,
 օւթներով։

— Այս գիշեր փոթորիկի պիտի ունենանք, — ասաց Յրէշ Ռոբերթը։

Սրահում կային նաեւ երկու այլ հիւրեր: Հեռաւոր անկիւնում մէջքը պատին տուած նստել էր աւագագոյն մազերով սեւագլուտ մի մարդ՝ հայ-եացքը ճանապարհին յառած: Նա շարունակ ծխում էր եւ մերթ ընդ մերթ հազում հրախալին ժայթքումներով: Ձկնորսը անցողակի աննարկել էր, թէ «այդ օտարականը» երկու շաբաթ է, ինչ անկիւնում նստած ուղտում է, յայտնի չէ ո՞ւմ կամ ինչի՞: Ո՛չ խօսում է եւ ոչ էլ որեւէ բան պահանջում: Հենց սպասում է աչքը ճամբին տնկած՝ նման Կենտրոնական Աֆրիկայի այն փղերին, որոնք զգալով իրենց մօտալուտ մահը՝ հարիւրաւոր մղոններ կըտարելով հասնում են իրենց նախնեաց զերեզմանաւայրը եւ պազ աչքերով սպասում մահուան: «Օտարականին» հանդիպակաց կողմը, մէջտեղի պատուհանի տակն տեղ էր բռնել երիտասարդ մի կին, սպիտակագլուտ, մինչեւ ուտեն իջնող սեւաթուր մազերով: Սեղանի վրայ կանաչ սրուակ, երկար բաժակ եւ բացուած մի գիրք: Մարդկային կողեակներ, մոտձեց նա: Գրեթէ անշարժ, անախտ: Ապուշ բեմադրութեան պէս:

Նա մօտեցաւ կնոջ, տանց թոյլտուութիւն խնդրելու ամբողջ քաշեց ու նստեց:

— Կենացդ, — ստաց նա անկեղծութեամբ, — իմ անունը Արմանդ Արմանդեան է: Քեզ էի փնտրում ջրան տարիներից ի վեր եւ ահա դուք եմ:

— Կենացդ, Արմանդ, — թեթեւ ծիծաղեց կինը՝ շնչառակի նայելով Արմանդի խոժոռ, դեղնցիկ, դառն դիմագծերին, — երանի քեզ, որ դուար փնտրածդ:

— Իսկ դո՞ւ:

— Դեռ փնտրում եմ, — ստաց կինը՝ ձեւական, սոժոյն:

Մօտից այնքան էլ երիտասարդ չէր կինը: Երկու նուրբ դժիկներ արդէն իրար էին միացել նրա լայն բերանի շուրջ: Իսկ գունատ ճակատի վրայ տառապանքը ակօսել էր իր առաջին կնեի՝ լուռ խորհրդաւորութիւն պարզ-գնեւով նրան: Արմանդը չէր կարողանում աչքերը հեռացնել կնոյ աչքերից: Խաւար, դիւրեւորային թաւիչ, վշտահար շուք: Նա անդուսալ ցանկութիւն դրաց հենց այդտեղ մերկացնելու նրան եւ նրա աչքերի դիւրեւ մէջ թաղելու իր կեանքը:

— Դու ինչո՞ւ այդպէս ախոր ես, Դարիւս:

— Ասացի, չէ՞: Փնտրում եմ:

— Ո՞ւմ:

— Ինձ, — պատասխանեց Դարիւս՝ մատների քնքուշ, մեքենական շարժումով լանջից հեռացնելով հիւսերի սեւ ջրվէժը:

Արմանդի եւ ձկնորսի միջեւ ինքնարեւարար ստեղծուած անմիջական կապը տարածուել էր նաեւ Դարիւսի վրայ: Պատնէշներ չկային: Ձկար նաեւ ինքնապաշտպանութեան մշտական բռնի բնագոյր: Կղզին, ծովը, մօտալուտ փոթորիկը եւ նոյնիսկ յոյնարեկ օթեւանը խօսքը մէկ արած քանդել էին կոյր սովորոյթների քարացած ցանցը եւ միմեանց հրել այդ էակներին:

Ասկայն կար անկիւնի մարդը:

Նրա ներկայութիւնը այնքան սպառնական չէր, որքան մերժողական: Կիսախաւարի մէջ նրա մութ կիսադէմը նման էր Գոյայի ինչ-որ պատառում կորած երկրորդական տիպարի՝ ջղուտ, դաշտական, ճակատագրական: Նրա ծխելու գործողութեան մէջ անգամ ինչ-որ ժխտական շեշտ կար: Համա՛կ հրաժարում: Ո՞վ է: Հետզհետէ կախարդուեց Արմանդեանը, մինչ իր ուշադրութիւնը ֆիզիքապէս Դարիւսի շուրջ էր կենտրոնացած: Մարդասպան, քաղաքական բանտարկեա՞լ, կեանքի դառնութիւններն ըմպած եւ այ-

ժըմ կղզու կտուցում ապաւինած յուսախար մի արարած, թէ դատարկապորտ մի թափառական։ Այո՛, Դարիա, հազար տեղամ տո՛ւ։ Եւ յսում եմ քո մօտ կանչել եւ ուրախ եմ, որ լատանաւ դադարել է, որ կղզին ամայի է եւ որ շուտով փոթորիկը պիտի հարուածի այս յիմար օթեանի խորիւնը պատերը։

— Վաղը ո՛ւր պիտի երթաս, — ասաց Դարիան։

— Զգիտեմ։ Ժամբան պիտի բռնեմ մինչեւ որ հասնեմ մի տեղ։ Գուցէ եւ հենց այստեղ մնամ, եթէ ձկնորսը դուրս չնետի, — ասաց Արմանդանը։

— Բայց դու հիւսիսից ես։

— Այո։

— Նիւ Եորքից։

— Նիւ Եորքից եւ մի քիչ ամէն տեղից։

— Եւ էլ Նիւ Եորքից հմ։

— Ուրեմն զիտես մեծ քաղաքի մենութիւնը։

— Սակայն դու մեծ քաղաքից չէ, որ փախում ես, այլ քեզանից, — ասաց կէնը՝ հայեացքով շոյելով նրա վէրքը։

— Ամէն տեղ ինձ խորթ եմ զգում, յատկապէս Նիւ Եորքում, որ ծննդավայրս է։

— Որովհետեւ չե՞ս պատկանում։

— Եւ չգտայ մի տեղ, մի տուն, որ ասէի իմն է։ Ամէն տեղ եղայ ժամանակաւոր։ Ամէն հանգիպում ժամանակաւոր։ Ամէն մտերմութիւն ժամանակաւոր։ Ժամանակաւոր այս մեծ աշխարհում։

Բնազդմամբ երկուսի նայումը դարձաւ դէպի Անկիւնի Մարզը, որը անտարբեր՝ դրսում, կղզու շուրջ, կղզու վրայ արշաւող քամիների ուռնոցին, աչքը չէր հեռացնում ապակուց վար երկարող ճանապարհից։ Մթնշաղ պիտի լինէր, սակայն Արեւմուտքն ու Հիւսիսը մթադնել եւ սպառնադին օդակում էին կղզին։ Ամբարտաւից լաւում էր աւազախրած նաւերի մետաղէ անտանելի ճոխնը։ Զկնորսը ճիշդ էր։ Բաներ էին կատարւում դրսում։ Արմանդանը մտովի համբուրում էր կնոջ յուսահատ բուրմնաւէտ բերանը։ Մէ՛ր։ Ո՛ւ։ Կի՛րք։ Նո՛յնպէս ոչ։ Հապա ի՞նչ։ Մի՞թէ պիտի վերլուծել ամէն մի համբոյր։ Հիմնականը անկեղծութիւնն է, մտածեց նա, միեւնոյն ժամանակ գիտակցելով, որ կեղծում է, որ կեղծել է յաճախ՝ ջանալով լինել անկեղծ։ Նա նորոգեց խմբիչը։ Նրանք խմեցին ինչպէս վաղեմի բարեկամներ։ Եւ յանկարծ Արմանդանի խօսքերը հոսեցին լաւայի սէս։

— Յաճախ երանի եմ տալիս նրանց, ովքեր զլիւրկոր ամէն առաւօտ աշխատանքի են գնում, երեկոյեան յոգնարեկ վերադառնում տուն իրենց կնոջ ու ընտանիքի դիրկը, խնամում իրենց փոքրիկ պարտէյի ծաղիկները, խաղում փոքրիկների հետ, յանգիմանում նրանց, կանգնում տան ոտջեւ, դրուցում հարեւանների հետ, կարծիքներ յայտնում մօտ գնի կամ թաղական ընտրութիւնների մասին եւ Կիրակի օրերը զուգուած, զարդարուած եկեղեցի գնում՝ հոգեւին կազդուրուած կրկին սկսելու շաբաթը։

— Մի՞թէ այդ նոյնը չես կարող անել նաեւ դու, — լրջացած հարցրեց Դարիան։

— Եթէ փորձեմ անգամ չպիտի յաջողեմ։

— Ինչո՞ւ, — հետապնդեց Դարիան։

— Որովհետեւ օտար եմ։

— Օտա՞ր, քո երկրո՞ւմ, — կրկին հետապնդեց կիներ ակնբախ շաբութեամբ, կարեկցութեամբ՝ քաջ դիտենալով պատասխանը:

— Օտար՝ իմ երկրում, բոլոր երկրներում, — ասաց Արմանդեանը, վառելով ծխամորճը:

— Դժբախտ եղաւ մեր սերունդը, — ասաց Դարիան մտամուռոր, — ընկանք երկու աշխարհների արանքում: Զկարողացանք հանդուրժել հինը, իսկ նորը կերտելու համարձակութիւնը չունեցանք: Մի տեսակ աքսորեալ մեր տան մէջ, մեր հոգիների մէջ...

Ու մինչ խօսում էր Դարիան, Արմանդեանը կողմնակի նայեց Անկիւնի Մարգուն: Նա տեսել էր նրան մի տեղ: Ո՛րտեղ: Էլ-Պասոյո՞ւմ: Փարիզո՞ւմ: Բէլյորոթո՞ւմ: Վիեննայո՞ւմ: Երեւանո՞ւմ: Մադրիդո՞ւմ: Որտե՞ղ: Մի գո՛ւցէ՛ Բրանքոի սեւամորթների թաղամասում: Նոյն պիւրկ, անձնատուր նայուածքը: Նոյն անանձ սպասումը անորոշի հանգչւոյ: Բայց ինձ հետ ի՞նչ կապ ունի: Ի՞նչ կապ ունեն այլոք: Ես, որ տակաւին չեմ որոշել իմ ուղիին: Որ տակաւին չգիտեմ, թէ որտեղից եմ եկել եւ ուր պիտի երթամ: խօսի՛ր, Դարիա: Ես սիրում եմ քո ձայնը, քո ձայնի անուշ կերկրանքը երբեմն թրթրումն, կարծես վերջին լարն է, վերջին հնչիւնը, խօսքը: Այո՛, Դարիա, մնացինք հոսանքից դուրս ափում թպրտող ձկների պէս, երբ օրուայ պահանջը համակերպում էր, լծացած անտարբերութիւնը հանգչւոյ մարդը եւ այն բոլորը՝ ինչ մարդկային է:

— Իմը տարբեր ոգրերգութիւն է, — պատասխանեց Արմանդեանը:

— Ո՛րքան տարբեր:

— Ձե՛մ կարող բացատրել:

— Փորձիր:

— Եթէ նոյնիսկ փորձեմ, վախենում եմ, որ չպիտի հասկանամ, — ասաց Արմանդեանը:

Դարիան զգաստացաւ: Շուրթերը կծկուեցին եւ այստեղիները աւելի ցայտուն դարձան: Նա սիրեց այդ: Սիրեց կնոջ ներքին ալիքը: Դուրսը անձեւ գուպար էր: Ներսի լոյսը աւելի խաւարեցնում էր դուրսը: Քամին ոտնում էր մոլեղին եւ հազարաթեւ թակում կուպիտ, մանր պատուհանները, տանիքն ու հիւստէ պատերը: Օթեւանը տնքում էր հիմն ի վեր: Թարխուլ մի նաւ ալեկոծ ծովում: Եւ ամէն ոք իր լսատին կառչած տարուերւում ալիք-ների հետ: Ընթրիքից յետոյ Զրէդ Ռոբերթսոնը մի նոր չիչ բացեց, հսկայ մարմինը տեղաւորեց ծերացած բազկաթոռում եւ խօսեց.

— Օթեւանն ու ես շատ փոթորիկներ ենք տեսել: Այս մէկն էլ կ'անցնի:

— Պրէէէ, — նրան դարձաւ Արմանդը, — ինչո՞ւ այս կղզին: Ի՞նչ ես դուք այս կղզում:

— Առանց ծով՝ ապրել չեմ կարող, — ասաց ձկնորսը, — ծովը միակ բարեկամս է: Ու միակ թշնամիս: Մենք ճանաչում ենք իրար: Գիտենք միմեանց բնաւորութիւնը եւ հաշտ ենք:

— Հա՞շտ:

— Ահ, ի հարկէ, ունենք մեր հին հաշիւները: Քանի՞-քանի՞ տնգամ ծովը չոքել է մէջքիս եւ քարոյն կողմս: Մի գիշեր, սրանից ճիշդ չորս Սեպտեմբեր տառի հրապուրեց ինձ մինչեւ Ատլանտեան եւ յանկարծ, ահ, այդ ի՞նչ գիշեր էր, շրջադասեց նաւակս եւ մինչեւ լոյս զարկեց հա՛ դարկեց: Եւ երբ ուժասպառ եղայ, պոչով խփեց ու ծովափ նետեց: Մովն ու ես լաւ ենք հասկանում իրար:

— Բայց, — միջամտեց Դարիան հմայունքով, — միւս անգամ զուգէ աշգրան բախտաւոր շինես:

— Մի՛ւս անգամ, — լիաթոք ծիծաղեց ձկնորսը, — ամէն ծովագնացութիւն վերջին ծովագնացութիւնն է: Երբ ծովն հսկում եմ, պիտի պատարաստ լինեմ մահուան: Սակարկութիւն չկայ: Կա՛մ պիտի յաղթեմ, կամ պիտի պարտուեմ: Ես ամէն օր պատրաստուում եմ մահուան:

— Այդուհանդերձ սիրում ես կեանքը, — ասաց Դարիան:

— Առանց մահուան՝ կեանքը իմաստ չունի, — ասաց Պրէզ. Թորերթ— սոնը այնքան պարզ, այնքան անճիշտ, որ կարծես ձկնորսի տեսակի մասին լինէր խօսքը:

— Մի՛թէ մենակ չես այս կողում, — ասաց Արամիզը:

— Մենակ, — բաժակը հանգարտ դատարկեց ձկնորսը, համբերութեամբ շոյեց, նմուշ մագոտ ծնօտը, — այո՛, մենակ եմ կողում: Բայց մենակ են բոլորը, ամէն տեղ: Տարբերութիւնն այն է, որ իմ դէպքում՝ ես եմ ընտրել: Որտեղ եմ այնքան ձուկ, որքան պէտք ունեմ: Հիւր ունեցած դէպքում՝ հացս կիսում եմ այլոց հետ եւ վատապաճօ խմիչքի տալիս: Իսկ մըծ—

● րան երկար ամիսներին, նստում եմ կրակարանիս առջեւ եւ ծովը դիտում:

— Եթէ ես քս կիներ լինէի՝ կը նախանձէի ծովին, — ականբեւ յազուամով ասաց Դարիան:

— Իմ կիներ վաղուց է թաղուած ծովի բնակչութեմ, — ասաց Պրէզ. Թորերթսոնը:

Մի որոշ փամփուկ, ոչ ոք որեւէ բան չասաց: Այդ ո՛չ նրա համար, որ ձկնորսի հետ պատահած աղէտը շրմեցրել էր նրանց, այլ որովհետեւ պարզապէս ասելիք չկար: Ձկնորսի կիներ մի օր վերջալոյսին պիտի կուլ գնար աղիքներին՝ իր հետ ծովի խորքերը տանելով Պրէզ. Թորերթսոնի ապրած ու յապրած կեանքի մի մասը: Այդ աղպէս էլ պիտի լինէր, եւ հիւրերը կարծես գիտէին այդ: Զգիտէին: Սակայն յայտնութիւնը այնքան բնական էր, որ անակնկալի չբերեց նրանց: Արմուդը նորագէց իր ծխածորճը: Նա ներքուստ Դարիայի հետ էր եւ մասամբ բաշտի, սակայն խորքում ողբում էր իր հակառակորդը: Նա մէկ ատ մէկ նայեց ձկնորսին, Դարիային եւ Անկիւնի Մարդուն: Ընդհանուր առմամբ ներդաշնակ էին օթեւանի բնակիչները, սակայն միաժամանակ իւրաքանչիւրը նրանցից ապրում էր իր սեփական աջ սորը: Նրանք կղզիներ էին Մայրիների կղզում՝ քանդուած, բզկառուած հողիներ, որոնք իրենց մէջ, միմեանց մէջ, ակամայ, ձգտում էին գտնել մի օթեւան, մի տուն, ինքնութիւն եւ նման շօշափելի ու անշօշափելի բաներ: Երբեմն, թւում էր, թէ նրանք հասնում էին իրար, հպում միմեանց, հասկանում: Սակայն մի պահ ետք նրանցից իւրաքանչիւրը կրկին մեկուսանում էր իր սեփական աջ սորի անծայրածիր սառույցում, գրեթէ ինքնակամ, ինչ-որ գունատ ինքնախորազանձումով բռնուած: Լինում էին պահեր, երբ իրերը յընտանակում էին, երբ դրսի տարերքը դառնում էր տիրական, այնպէս՝ ինչպէս պէտք է լինէին, սակայն ակնթարթի մէջ աքսորը կրկին խուժում էր նրանց հողիներին մէջ, քանդում յոյսի շողիւրը եւ այնուհետեւ ամէն ինչ պըղտորում էր տուայտանքի անվերջանալի լարիւրիւթոսում:

Մութը վրայ էր պըծել, երբ փոթորիկը հասաւ կղզի:

Պրէզ. Թորերթսոնը ելաւ, ամրացրեց օթեւանը բոլորող պատուհանները: Կրկնափեղկերը եւ անխօս քաշուեց իր առանձնասենեակը: Մնացին Արմասնդն ու Դարիան: Նաեւ Անկիւնի Մարդը: Նա մէկընչ էր հրել իր առջեւ դուռն ու անկիւնի մատուցարանը եւ ոսկրացած, դողդոջուն մատներով կառ-

չել էր այրուող գյանիկին: Տարօրինակն այն էր, որ նրա ներկայութիւնը այլեւս դարձել էր օթեւանի լրացուցիչ մի մասը: Կարծես նա յաւիտենապէս անկիւնում նստած էր եղել: Նստած էր եղել աւ դրանիկ ծխել: Մի փակ զաղտնիք, որը հնանալով կորցրել էր իր հմայքը: Արմանդի ուշադրութիւնը հիմա Դարիայի վրայ էր, առանց գիտակցելու, որ ենթադրականութեան մէջ իշխողը Անկիւնի Մարդն էր:

— Գնանք գուրս, ամբարտակից գիտենք փոթորիկը, — ասաց Արմանդը:

— Ձե՛ս վախենում, — զմայլումով հարցրեց Դարիան:

— Վախենում եմ, սակայն ուզում եմ մօտից տեսնել փոթորիկը:

— Գնանք — ասաց Դարիան:

Մովը բարձրացել էր մինչեւ ամբարտակի պուտնդը: Անւ էր ամէն ինչ: Ամբարտակ-նաւամատոյցը: Մովը: Ալիքները: Գամին: Անգամ ծովի ժողնչն ու երկնքի ոռնոցը: Բնութեան երկունքը լինէր կարծես: Մովը բացել էր գոգը եւ զայլաբուսում էր հրէշային տնջողով: Եւ ամէն անգամ, երբ իրարամերժ ալիքները արշաւում էին առաջ, բախում իրար, մի պահ փայլում, ճերմակում էին նրանց ցցուած բաշերը՝ փրփուր ցանկալով ամբարտակի վրայ: Գաղջ, լեղի անձրեւ:

Թիկունքը հարուստին տաք քամուն տուած՝ Արմանդը թեւերով օդակել էր Դարիային՝ կրծքով պատասպարելով նրան: Մերթ ծովը բարձրանում, լիզում էր նրանց ոտքերը, ապա հազարալեզու վերաւոր վիշապի պէս հեռանում, մտնում իր ամենի որջը, կրկին ուռնանալու վեր, կրկին հրապուրելու նրանց դէպի իր գերկը: Եւ համատարած թնդիւնի մէջ շարունակ լսում էր աւազախրած ժանգուտ նաւերի մետաղային կաղկանձը, նոյնիսկ աղիողորմ, անասնական: Հոյսացքը խաւարին յառած՝ Արմանդը ակնաստես եղաւ նաւարեկութեան: Նա տեսաւ հորիզոնի խելագար տարուբերումը, ապա վերջնական բեկումը: Զգաց տախտակամածի փրկւումը ոտքերի տակ եւ լսեց մարդկային անասնի ճիւղեր ալիքներից վեր, ալիքների մէջ: Տեսարանը կրկնուեց նորից ու նորից: Փակեց աչքերը եւ ակամայից կրծքին սեղմեց կնոջը՝ շունչը նրա ծոծրակին:

— Հիմա եմ հասկանում, թէ ինչու ճեւեղի Գերեզմանն են կոչում այս վայրը, — ասաց Արմանդը:

— Թէ՛ զարհուրելի է եւ թէ՛ դիւթիչ, — ասաց Դարիան:

— Եւ որքա՛ն տիրական է մահը:

— Եւ մահուան մէջ կեանքի ուժը:

— Վախենում ես մահից:

— Աւելի կեանքից, քան մահից, — ասաց Դարիան՝ ձեռքերը դնելով՝ իր կրծքին շղթայուած Արմանդի ձեռքերի վրայ:

Մովը կլանում էր նրանց: Հեռագնեղ սեղմում էր օդակը՝ մէկ անգամ ընդմիջու խեղդելու նրանց: Նրանք գիտէին այդ եւ ողորդում էին: Հասել էր ճշմարտութեան պահը եւ այլեւս վերադարձ չկար: Յամաքին կապող ժայռի մէջքը կորել էր յորձանքի տակ: Մնացել էր բարձունքը: Նաեւ նաւերի կողերը: Ճանապարհները երկարել ու հասել էին Մայրիկների Կղզի: Պատահականը դարձել էր նախախնամութիւն: Մի տեսակ սեւ ժամադրութիւն: Պատահականութիւն: Արմանդին թուաց, որ իր ամբողջ կեանքում այս կղզին

է փարում ծարաւ ցամաքին: Նա առել էր Դարիայի գլուխը իր ափերի մէջ եւ խաւար աշփերին էր նայում, որոնք մերուէլ էին խաւարին: Նա գզում էր կնոջ կեանքի գարկը մատներին տակ, աւելի հուսկու, քան փոթորիկի ցատումը: Նա ուզում էր նրան տանել այն բոլորը՝ ինչ կաթիլ առ կաթիլ կուտակւել էր իր ներսի սափորում տարիներ շարունակ, հէք զեղերումների տաժուկ ճանապարհներին: Ինչպէ՞ս առել: Ինչո՞ւ առել: Ժամանակը լաւագոյնն էր ու միաժամանակ վատթարագոյնը: Հասել էր պահը մեռնելու եւ ապրելու: Մշտորթուն աջոտոր: Եւ ժամանակն էր նաեւ սիրելու ու սպասուելու: Վարագոյրը բարձրացել էր եւ այլեւս ծովը անկարող էր խորտակել նրան: Նա նորից համարեց Դարիայի աղարայր շուրթերը: Ալիքները հիմա հասել էին ամբարտակ, սակայն չէին համարձակում մօտենալ քարձուներին: Դարիան կառչել էր նրան ինչպէս լոթսեղէն ծովանոյ: Նա լուս առտասուսում էր: Նա մոռացել էր պահը: Վայրը: Ներկան: Երէկն ու երէկները: Նա սպասում էր ծովին: Նա ուզում էր ծովամոյն լինել Արմանդի գրկում:

Փոթորիկը վերջ չունէր:

— Ո՞վ ես, Դարիա, — ասաց Արմանդը կիսաթոնն:

— Ե՛ս:

— Քեզ րնաւ չեմ ճանաչում:

— Դու գիտես ինձ, — ասաց կինը:

— Գիտեմ քեզ, սակայն չեմ ճանաչում Դարիային:

— Քեզ հետ բաժանում եմ փոթորիկը:

— Ինձ անձանթ է Դարիան:

— Քեզ եմ տալիս այն՝ ինչ ունեմ, — ասաց Դարիան՝ համբուրելով նրա կուրծքը:

— Ուզում եմ իմանալ քո մասին, երբ մանուկ էիր, երբ...:

— Դարիան մնաց օթեւանում, — ընդհատեց կինը, այս անգամ համբուրելով նրա վիզը:

Մի նենգ ալիք անասելի տոնոցով եկաւ ու փլուզեց քարձուները վրայ: Փրփուրի հեղեղը կրանեց նրանց: Այդ տեւեց մի քանի վայրկեան: Յետոյ սեւ ամպրոպներ իջան ծով, նոր անդունդներ բացուեցին եւ տարեքային դուռ պարը շարունակուեց իր նախկին կշռայթով: Սակայն մի քան արդէն բեկուել էր: Ծովը յողնել էր: Ալիքը շուտ էր տուել նրանց: Այժմ խաւարի մէջ՝ ինչպէս բազմականի հեթաթային մի գազան երեւում էր օթեւանը իր դեղին թոյլ լոյսերով: Վերի յարկի պատուհանի առջեւ ձկնորսի ահագին ոտուերը: Անշարժ:

— Արմանդ, — ասաց Դարիան, — չխօսենք անցեալի մասին: Արդէն անանդեալ անցեալ է:

— Նոյն աջոտոր: Նոյն փախուստը: Ինչո՞ւ քո դէպքում:

— Միայն ի՞մ դէպքում: Հապա միանե՞րը:

— Ես որդէն գիտէի, երբ հանդիպեցի քեզ, — ասաց Արմանդը:

— Թող այս հանդիպումը լինի սկիզբ: Մաքուր ու անանձնական:

— Միեւնոյնն է: Մենք կը մնանք օտար՝ կաշկանդուած մեր ներքին աջոտորում:

— Համբուրի՛ր ինձ, որպէսզի չկորցնեմ քեզ, — աղերսեց Դարիան:

Ու համբուրի մէջ կտրուեց ժամանակը: Հարաւային քամին Մեքսիքեան Մոցից գլուխը վերցրած արշաւել էր Լուիզիանա, քերել Ալաբամայի ու Քարոլայնաների ափերը եւ կուտակուել Մայրիների Կղզու վրայ: Ծովը սկսել էր նահանջել դէպի Ատլանտեան: Այդուհանդերձ ներկայ էր, տակաւին

անողոք ու քինախնդիր, սակայն ակնբախօրէն թեւաթափ ժամեր էին անցել վայրկեաններէ պէս: Եւ եղել էին վայրկեաններ, երբ կեանքը յաւիտենականութիւն էր դարձել: Այդպէս էր թուացել Արմանդին: Յատկապէս Դարեային, Սպառուել էր ամէն ինչ, զտուել, պարզուել: Կոյսացել: Տակուսին պլպլում էին օթեանն լոյսերը: Վերի պատուհանի առջեւ ձկնորսը՝ ինչպէս ծովային պահակ:

- Թող այսպէս էլ մնայ, — խօսեց Արմանդը:
- Ես ուզում եմ որ շարունակուի, — ասաց Դարեան:
- Մնանք անկեղծ ու ազատ: Այդ է լուսադոյնը:
- Միայն թէ օրերի ինձ:
- Առանց պայմանականութեան, — ասաց Արմանդը:
- Առանց պայմանականութեան, — արձագանգեց Դարեան:
- Մինչեւ որ ճանապարհները բաժանեն մեզ, — ասաց Արմանդը:
- Մինչեւ ճանապարհները:
- Որպէսզի չստեղծենք մի նոր աքսոր:
- Արմանդ: Սիրում եմ քեզ, — նուազեց Դարեան:

Արմանդը գոպն առաւ կնոջ, համբուրեց աչքերը, ապա նրա լանջում թաղեց իր գէձը: Դարեայի ասինքներէջ ծով էր բուրում: Հիմա, որ հանդիպել էր մահուան, պիշ-պիշ նայել մահուան աչքերին, վերադարձը անհեթեթ էր թուում: Արդէն չպիտի լինէր վերադարձ, որովհետեւ փոթորիկը քանդել էր վերադարձի բոլոր ճամբաները: Ու յետոյ կար Անկիւնի Մարզը, որը կրկին գոյացել էր նրա մտապատկերում եւ հալածում էր նրան: Այս անգամ մօտեցաւ եւ ուժգին թափահարեց անծանօթի ուտերը: Ո՞ւմ ես սպասում, թշուարական: Ձե՞ռ տեսնում, որ ճամբան խաւար է, աւազ ու ամառ: Անկիւնի Մարզը մի այլ գլանիկ վառեց, թեք-թեք նայեց ու մի բան ասաց: Նրա խօսքը ծորեց անարձագանգ ու կախուեց միջոցում: Արմանդը շլթեց, շտապացաւ: Անկիւնի Մարզը կրկին քարացաւ իր գիրքում՝ հայնացքը հեռուն:

— Այլեւս չեմ վախենում, — Արմանդի ականջին հասաւ Դարեայի ձայնը:

- Ինչի՞ց:
- Կեանքից:
- Այլեւս ոչինչ չի կարող խորտակել մեզ, — ասաց Արմանդը:
- Ոչինչ, — ասաց Դարեան:
- Ո՛չ գիւերը, ո՛չ փոթորիկը, ո՛չ մահը:
- Եւ ոչ աքսորը:
- Եւ ոչ աքսորը:
- Սիրիք ինձ, Արմանդ, — մրմնջաց Դարեան:
- Դարեան մշտադալար ծովածաղիկ: Ընթմակ լուռու ու անվերջ սրինգ:
- Մովը մոնչում էր անատամ ծեր ափուծի պէս: Հարաւային դեղին քամին շարունակում էր իր պարը: Ալիքները հիմա թնդում էին հեռուններում:
- Հիմա յստակ էր լսում ժանգոտ նաւերի որբացած ճոխնը: Պաւարը այնքան էլ անթափանց չէր:

Օթեանի վերի պատուհանում չքացել էր ձկնորսի ստուերը:
Նրանք իջան բարձունքից, խաբխախելով անցան ամբարտակի երկայն-

քը եւ բոնեցին աւազոտ արահետը։ Ուստի Կարծես տուն էին գնում։
Սթեւանի դրան առջեւ անակնկալօրէն երեսաց ձկնորսի հսկայ հասակը՝ ձեռ-
քերը տարատիպ գրգռանքներով, վառուած ծխախոտը բերնին։

— Մարդը գնացել է, — լսուեց Ձկնորսի ձայնը։

— Գնացել է, — հազիւ արտաբերեց Արմանդը։

— Զբոսեցել է, — տասց Ձկնորսը։

— Ո՛ւր, — հարցրեց Դարիան։

— Զգիտեմ, — ասաց Ձկնորսը։

— Զինի՞ր ծով, — բացառանշեց Արմանդը։

— Զգիտեմ, — ասաց Ձկնորսը։

Երեքով բարձրացան սրահ։ Անկիւնի աթոռը թափուր էր։ Դիմացի սե-
ղանի վրայ մոխրամանում էր ծխուած գլանիկների մի դէպ։ Արմանդին
թուաց, որ այս բոլորը խաբկանք է, որ՝ ո՛ւր որ է կը տեսնի Անկիւնի Մար-
դու ծխակալած կիսագէժը։ Նա մտեցաւ, ինքնարեքարար շօշափեց աթոռը
եւ անկարագրելի թեթեւութիւն զգաց։ Կարծես մի ամբողջ ասուցալէս իջաւ
նրա կրծքից։

— Տարօրինակ մարդ էր, — ասաց Արմանդը։

— Կարծես աքաղաղան լինէր, — տասց Ձկնորսը։

Երբ նրանք տեղաւորուեցին խմիչքի սեղանի շուրջ, մի պահ երեքի
հայեցքները հանդիպեցին իրար՝ միաձուլուած ու կարծր։ Այնքան կարծր,
որ կարելի էր միջոցը դանակով կտրել։

Դրսում փոթորիկը դեռ շարունակուած էր։

Յ. ԿԱՐԱՊԵՆՏ

(«Միջնարար - Եսթ» շաբաթն)

ՀԱՐՑԱԿԱՆՆԵՐ՝ ԵԶԱԿԻՆ

Ուստի այսպէս

Ցանկացի

Լինի հոգիս տկամայ

Եւ ուրում,

Մոլորում

Ուղիներով գալիքի

Դռն՝ ապիկար

Տուայտանք երկինքներու երկունքի.

Շունչիս վրայ

Ակամայ

Թողած վերքն անտարբեր գեղեցկութեան այս խնդրին

Վարդի մը պէս բացուած վաղ

Եւ անյապազ

Օ, աւա՛ղ,

Կիսաթաթախ

Այս քունով,

Խորունկ քունով,

Գաղտնիքով

Եւ առանձին

Գալիքի.

Դունն ձգեցիր, որ բխիմ ճիշդ այդ վերքէն

Վիրաւոր

Եւ գինիի փոխարէն

Թորդիմ քիմքիդ հաւասար.

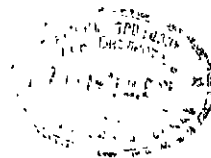
Անհաւասար

Քաղցն է վար.

Դունն ձգեցիր, որ դառնամ

Մարդ՝ պատկերի համեմատ,

Անհամեմատ

digitised by

A.R.A.R.@

Դառնա՛համ.

Դու՛ն քողուցի՛ր, որ մարդիկ գառնան շուրջպար

իրարու,

Դառնան արու,

Խնկարկու,

Օ՛, ահարկու

Բանասարկու.

Դու՛ն քողուցի՛ր, որ մարդիկ փողոցներէն

Փող ժողվեն

Եւ աղօտուած

Սէրերու

Մայքեզրին վրայ,

Մտի՛ն վրայ,

Կիրժ փարատող

Կեցումածքով աճմանական կեանք հերկեն.

Դու՛ն քողուցի՛ր, որ մարդիկ քալեն տխուր

Գլխահակ

Բայց դէպի ո՛ւր,

Դէպի ո՛ւր.

Անօրինակ

Այս դարուն

Քալեն խռնում,

Երազում

Հեռու՛ն, հեռու՛ն,

Անանում

Եւ մոլորում,

Շուարում

Քալեն ետեւ, քան առջեւ

Եւ յարառել

Հեւ ի հեւ,

Բայց աւելի տուկալիմ

Քալեն առջեւ,

Քան ետեւ

Եւ մշտառել

Հեւ ի հեւ,

Օ՛, դու՛ն անգո՛ւք անողոք

Յարուցող հոգ

Եւ բողոք.

Եթէ իրօք

Դիմանաս բռն վրայիդ տանիլ հեզ,

Պնակալէզ,

Աղբալէզ,

Արդարամաս
Տրտումբքով,
Հայհոյանով,
Համբոյրով,
Պիտի տակամ կանչերուդ՝ սպասածէդ շատ անգամ,
Թէեւ անկամ
Եւ դժկամ,
Բայց շատ անգամ,
Շա՛տ անգամ
Ես կը ճանչնամ դեռ վաղուց
Դեռ չծնած,
Զսնած
Կը ճանչնամ քեզ,
Որպէսզի
Ես,
Բայց յա՛տկապէս.
Քեզի պէս
Հարցականը՝ եզակին
Կարմիր,
Մոխիր,
Տա՛հ,
Կրակ,
Օ՛ր, պատարագ
Վերստին...
Հարցականը՝ եզակին,
Բայց դուն չէիր,
Դուն չէիր
Աչիդ վրայ դռնացող
Կարօտի ցօղ,
Իբրեւ դռ
Ե՛ս բերի, ես
Իմ սրտէս,
Իմ արիւնտ
Հոգիէս,
Օ՛ր,
Դուն,
Ազտոտ,
Ազտոտած
Շուն
Շնացած...

ՇԱՀՊԱՆ

3. ՁՈՐԵՑԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՈՒՂԵԻՈՐԱՎԷՊ

«ԵՆՔ» Հայք հիմ թիզամկակամ եւ հայկակամ Յամբամերու վրայ

ԻԲ.

ԳԻՆԻ, ԹՈՒՂԹ, ՊԻՍՏԱԿ

Ձանդրը Բ.՝ Թունէյ...

Մարտիրոսավայր Դանիէլ Վարուժանի եւ Ռուբէն Սեւակի...
Թունէյ...

Ի՛նչ կ'ուզէ ըլլայ անունին իսկական ստուգարանութիւնը, երեւակայութեան մէջ՝ անիկա միշտ պատկերացած է իբրեւ գոթային փապուզի մը, չարագուշակ, անանցանելի ըլլալու աստիճան թանձր մթութեամբ քիւնել մը, ուրկէ անցնող մահուան կը հասնի...

Մեր անցքին, նուազ խաւար չէր արդէն ուչ գիշերուան մթութիւնը խոր կերճերուն...

Ու գէպի Անգարա ուղևորուող եւ դրեթէ վեթերան ինքնաշարժը շինուանի ու ցայգային ստուերներու ընթէջէն, իր կարգին, Թունէյ չհասած, թերեւ չախչախուէր ու մահացնէր մեզ...

Ապա թէ ոչ, քովս նստող Թուրքը ի՛նչ պատճառ ունէր ողբալի տըրութեամբ երգելու.

— «Ձանդրըտամ չըտըք սազլըք-սէլամէք,

Թունէյէ ուլաշմասամ քոփտու քըյէմէք»...

Սակայն, բարեբախտաբար, ի հեճուկս Թուրքի երգին, որեւէ քըյէմէք չփրկաւ, ու մենք առաւտեան ժամը երկուքին հասանք Թունէյ...

Անոր խուլ, լուսաւորութենէ զուրկ գիշերային ներկան որքա՞ն հա-
մապատախան էր իր անցեալի մոռալ համբաւին եւ ոճրաստեղծ խաւարա-
սիրութեան...

Ի վերջոյ՝ ինչպէ՞ս կարելի է երեւակայել լուսաւորուած, լուսեղէն
բազմազոյն ափիւններու արթուն պերճութեամբ գեղեցկացած թունէյ մը, ուր
փողոցները արթուն ըլլան մինչեւ ուշ գիշեր...

Մեր ինքնաշարժը զէչ հեթաթներու գէշ խորհրդաւորութեամբ ողոր-
ւած ուրարներ եւ քառուղիներ հտեւ ձգելով՝ շատ դնաց, քիչ դնաց ու վեր-
ջապէս հասաւ մէկ հտտիկ լոյսին, որ կը վռտէր «Pavillon» մակագրուած
հասարակ գինեւորան-թատրոնի մը ցուցատախտակին վերեւ...

Ճամբորդներէն մէկը թունէյցի էր, բաժնուէցաւ մեղմէ. անոր տեղ՝
Անգարա ուղեւորուող մը ճարելու համար, մեքենավարը պիտի սպասէր բա-
ւական:

Դանիէլ վարուժան վէ Ռուբէն Սեւակ գիւմրիւտն Հրայր, սենըն Ե-
յիմէ՞, Նազըմ, սէն անթիւք Երմ. Փաւլոյնա կիր, պիր գաւաթ աք, պիրազ
ճայընթը կեր, երկա՞ր եօլ ունիս կարելիք, քիչ մը հանգչէ, պոք Ե՞՛ վար,
Ե՞՛ Եօք մէյիսնէ-թիաքրոտա... կի՛ր, Նազըմ, սէն Հրայրա քուլաք ասմա...

Կիրտըմ:

Փաւլոյնը, ինչպէս պիտի ըսէր Սարթըր՝ գինովներու աւիոն էր ուղ-
ղակի...

Օղիի պարապ ու լեցուն ճեարքմ պարտաք՝ շիշերով, մէզայի պնակ-
ներով բեռնաւորուած սեղաններու շուրջ նստողները հարբեցողութեան վե-
րին ուրտներուն հասած էին, եւ մերթ պիտի ուրերևով, մերթ՝ գաւաթը
ցմբուր պարպելէ ետք, «He! babe, he!» բացազանչելով, ծուխերուն ընդ-
մէջէն օգային համբուրներ կը զրկէին ցնծուհի-եւրգուհիին, որ իր սիրոյն
կոնծողներուն ճիւղներէ կ'ընէր ու՝

«Արըմ, պալըմ, փէթէյմ,

Կիւլիւմ, տալըմ, շիշէյմ» երգելով կը խայտար անվերջ... կը

հրապուրէր գինովները...

Իր գործին ընթացիկ բառերը նոյն եղանակին յարմարցնելով, հարբած
սպասեակը սեզան ցոյց տուաւ ինծի.

— Պայըմ, տայըմ, էփէնտըմ,

Սէն Էմր Էթ, պէն Էտէյըմ...

Հասարակ սեղանի մը առջեւ, հին սթոռի մը վրայ, էփէյական մե-
ւով բազմելէ ետք, տալիք ձեռածիւրիս չափով հրամայեցի, որ քիչ մը օղի
բերէ եւ քիչ մը... շատ ազանդեր... Թող մտնէն ըլլայ... անթիւք եմ...

— Մաս էլ Էտէֆ, Ե՛՛ րաքը քալաք, Ե՛՛ տէ՛ իսքէտիյիմ մէզլէրտէն:
«Փափազ քարըսը» շարապ վէ Կազի Այնթէպ փըսքըքը վար, ա՛յլէյ...

— Կէթըր...

Բերաւ գինին, ու պիտտկը... ձեռագրուած թուղթի մը վրայ...

Նազըմ, կեղեւային թուրք, կորսուէ՛, դնա՛, ես, թունէյի մէջ, ի տես
դիմացս դրուած թուղթին եւ պիտտակին, չեմ կրնար քու կեղծ գոյութեանդ
ենթակայ մնալ... չեմ կրնար չհրայրանալ ու չյանձնուիլ տխուր հրայրքի,
յիշելով վերջին օրերու պատմութիւնը հեթանոս մեծ բանաստեղծին...

Դանիէլ վարուժան, նահատակուելէ առաջ, թունէյի մէջ ապրած քա-
նի մը չարաթները մահուան մասին մտածելով չէ որ անցուց, այլ ողջ է ու-

Թեմա՞ր ու տենդային շարունակեց նուիրուիլ բանաստեղծութեան, տալու՝ համար իր ըղիկիմ լոյսը, յանձնելու նոյնիսկ լոյսին վերջին շողը Թուղթին, Թուղթին՝ հայ դրականութեան, իր ցեղին։

Կ'սեն, թէ բազմաթիւ քերթուածներու կարգին, գրեց եւ աւարտեց «Հացիմ երգը» գրքին մատենադոյրը՝ «Գինիիմ երգը»...

Ու երեւակայել, թէ Վարուժանի հանճարին հեթանոս պերճութիւնը Խ'ն խորք եւ Ի'ն՝ գեղեցկութիւն կրնայ տուած ըլլալ գինիին պատրաստութիւնը պանծացնող քերթուածներուն։ Խայտաճահեց ինչպիսի՞ խօսքերով կրնայ ներկայացուցած ըլլալ ազգիներուն կանաչիլը, որթատունկին բռնաւորութիւլ, ողկոյցներուն գեղեցկութիւնը, այգեկութիւնը, խաղողին ճգմութիւլ հարսներու ներրաններուն տակ, պտղոց աստուծոյ, Վանատուրի օրհնութեամբ քաջիլը, կրակէն կարմրութիւն ստանալը, կարաններու մէջ լեցիլը, հիննայր եւ հին գինին հին քարեկամին հրամցուիլը...

Մ'ըր եւ այդ բանաստեղծութիւնները...

Մ'ըր եւ «պոպուն գինիին» ձօնուած պոպունգեղ երգերը...

— Զկա՛ն, — պատասխանելէ լուռ, ինչպէ՞ս... փափաղը նկատի տանեա եւ թշնամիին քարքերուն հայհոյելով, քալտ շարապեա նոյն բոխին պատրաստած շարապով լեցուն գաւաթը...

— Ափսո՛ս մեծ բանաստեղծին կարտպի կորած երգերուն...

Վարուժանի նահատակութենէն ետք, սա Թունէյցիներէն մէկը, կամ մէկուն հայրը, մտած է անոր սենեակը, ու տաշեղ լեցնելու անտարբերութեամբ, սեղանին վրայի բոլոր Թուղթերը թիմած է պարկի մը մէջ եւ խառնութ տարած, անոնցմով կուտ, պիտտակ, հրուշակ ծախելու համար...

Հրէ՛շ Թուրքեր...

Երգիւին չինայեցիք, գոնէ... գինիին սիրոյն, գինիի երգերուն խնայէիք... Դուք գինովութեան իսկ արժանի չէք, մեր քա՛նքն սպառած է... շարապն ալ ե՛ս սպառեմ, ուչքս կորսնցնեմ, որ զոհուած բանաստեղծներուն եւ կորսուած բանաստեղծութիւններուն արտասուելու տառապանքը տանելի ըլլայ խենթ հոգիին...

Սո՛լտ... սո՛լտ... սո՛լտ...

— Փափաղ քարքերուն պօշաքտը՛... Եւնը պիր քարք կէքըր, կարսո՛ն...

Բերաւ,

Բերա՛ծն ալ սպառեցաւ...

Ու Թերեւս բերելիքներն ալ սպառէին, եթէ Անդարա ուղեւորուելու այլեւս պատրաստ մեր ինքնաշարժին ճշակը չկանչէր զիս...

Անթիլ էի, շատ ուտելու, քիչ խմելու համար մտած էի Փաւիոն, սակայն կորսուած դանձերուն եւ դանձամիտ քերթողներուն նահատակութեան ցաւը, ցաւին ահաղնութիւնը պատճառ դարձաւ, որ մոռնամ անթութիւնը, եւ լեցունկեկ, կեղեւը ճաթած ու պատուական պիտակներէն նոյնիսկ մէկ հատ կերած ըլլալս յիշեմ Թունէյցն բաւական հեռանալէս ետք միայն։

ԻԳ.

ԱՅՇԵՏՈՄԱՐ ԷՆԿԻՐԻԻ

Այլ չեմ գիտանար... Թուե՛լ Բ. Բ. Զոհանե՛մ...

Ներքե՛, վահմական Սիմանթո, վահմադոյն Ակնունի, Թոյլ տուր, կնճռոտ թրքութիւնս հաւախս, գնամ աշն երկիրը, որից բացի ո՛չ մէկ ապաստան կոչուեմ է նայտատան...

Այալը ուրեմն հտեւ ձգելէ հտք, ահա հանրապետական Թուրքիոյ պորտադարձքն... խլաուզը՝ սեւ ֆոնի վրայ... ANKARA:

Հասայ, Մաւթաֆա Քեմալ, Թալաթ փաշա պուլլաքներէն անցայ, գացի դանազան վայրեր, պտտեցայ բաւական:

Թէեւ որոշ գեղեցկութիւն ունի իր այծերով այնքան նշանաւոր երբեմնի էնկիրին, սակայն, միապաղաղ չէնքերու հաւաքածոյի մը տպաւորութիւնը կու տայ գիտողին:

Զուր չէ, որ պուլսեցիները, իրենք իրենց մէջ, տէքսանած են մտերմութէն.

— «Անգաւանդն քաշընա պաք,

Քէլ Օսմանըն պաշընա պաք»...

Զրօտաբլթիկները հետաքրքրող քանի մը պատմական ու տեսութան... մա(ր)գեր անշուշտ կը գտնուին լերկ գլխուն վրայ, ինչպէ՛ս՝ Տումուր Բուհար, Սէյրան Պաղլարը, Ռոմա Համամը, Հաճի Պայրամ Ճէմէլ վէ Օկիւսթ Մապէտը, Հիսար, Չանքայա, Աթաթիւրք Քէօքըլ, եւայլն:

Մանաւանդ յատկանշական է Անրթ Քէպէրը, Քեմալ փաշայի դամբարանը, որ Բասէթ Թէփէ կոչուող իր բարձունքէն կ'իջի քաղաքին:

Բազմաթիւ Թուրք ճարտարապետներու համադրածակցութեամբ կառուցուած այս վիթխարի գերեզման-յուշարձանը Թուրքիոյ Թշուառ ժողովուրդին արժած է աւելի քան հինգ միլիոն տոլար:

Շինութիւնը հոյակապ պալատ մըն է ուղղակի՝ ներսը կայ շքեղ ամպիոն մը, ուր կը գտնուի քառասուն թոն ծանրութեամբ միակտուր մարմար մը. անդ հանգչի Մուսթաֆան:

Մեծազանգուած այդ տապանաբարը թէեւ սեւ է, բայց երոպացիները եւ ամերիկացիները գայն կը կոչեն... «սպիտակ փիղ», ակնարկելով կատարուած չափազանց շոայլութեան ու թերեւ նաեւ... հոն ամփոփուած փղոսկրաբերն...

Առ ի Թրքապիտութիւն, կ'արժէ խօսիլ Թրքական չալիսմէի մասին, ուր, գէպի Սերաստիա ուզեւորուելէ առաջ՝ չահեկան զրոյցի պահ մը տեսցոյթ:

Սոփորական թէյարաններէն չէր ատիկա, այլ հարազատ շարունակութիւնը կը հանդիսանար օսմանեան շրջանի Խէֆէին, սրճարան-շաւարանին, որուն վերին հովանաւորը նահանգի մեծ միւֆթին կ'ըլլար ընդհանրապէս:

Նոյնիսկ՝ ան պարբերաբար կը մտնակցէր լեզի սուրճի յաջորդական դաւաթներու շուրջ տեղի ունեցող ժողովրդական (իմա՝ անպաշտօնական) ժողովներուն, ուր արդարութիւնը, ողջմտութիւնը սկզբունք ունենալով, կը ծեծուէին ընկերային, հասարակական եւ լոյլ հարցեր՝ կրօնական համապատասխան տեսութիւններու լոյսին տակ:

Յրանց վերֆէլ, ՎՄուսա-Լեւրան 40 օրերը՝ վէպին մէջ, դովանտով կը խօսի Թէֆէլյաններու մասին, ու կը յայտնէ, թէ տոքթ. Լէֆսիուս, Պոլիս նստող անոնց մեծաւորին դիմած է, որպէսզի ա՛ն իր եւ իրեններուն ազդեցութիւնը գործի լծէ՝ Հայկական ջարդերը կասեցնել տալու համար. սակայն, ափսո՛ս, իթթիհատականներու շրջանին, անոնք արդէն իսկ կորսնցուցած էին իրենց ազդեցութիւնը պետական շրջանակներէ ներս։

Թէֆէլյանն մըն էր նաեւ նոյն վէպին այնքա՛ն մեծսիրտ Շէյխ Պէրէթիթը, որ ի հենուկա Մուսա Տաղը պաշարողներուն, սահմանադրական սուլթանին միջոցով կրցած էր կեդրոնէն արտօնութիւն ստանալ՝ պաշարւած Հայերուն, Թուրքի՛ն իսկ դէժ դիցամարտող տաղցի Հայգուկներուն... քանի մը պարկ ալիւր, շոր-հինգ ֆլսէ սուրճ ու ծխախոտ Հառցնելու...

Մահապարտներ փրկող իրենց երբեմնի կարողութենէն մնացածը այդքան էր միայն. մահապարտին վերջին Հացը, վերջին սուրճը, սիկարէթը. առաջինը, հացը կամ ալիւրը, թէնւ անկարելի կ'ըլլայ տաղ բարձրացնել, սակայն կարելի եղած երկրորդն ու երրորդն ալ կարելոր էին ի վերջոյ. մա՛նուանդ երրորդը՝ խալման կռուողին կամ դիւրի վրայ կռուի սպասողին համար, որքա՛ն կենսական...

Թէֆէլյանները, այսպէս... Նուաղ Թուրք ըլլալու առաւելութեամբ օժտուածներ կը ճանչցուէին, սոսկ կրօնա-ժողովրդական իրենց բնոյթը, Քիւմայի օրով սակայն, յետադիմականութիւն նկատուեցաւ, բոլոր Թէֆէլները վերջնականապէս զոցուեցան եւ Հանրապետական Թուրքիոյ շուրս ծագեցուն, բերնէ բերան շրջան ըրաւ անդիւր աղղարարութիւնը.

— Թէֆէլյէ կիտէմըմ ֆէլիտը կիտէրք...

Սակայն ո՞վ կրնայ դիմադրել արարածային իրաւունքներուն...

Ո՞վ կրնայ արգելել Հալիլը՝ չուն, բարաչելը՝ կովուն, ու խօսիլը կամ խօսակցիլը մարդուն...

Արդէն, խորքին մէջ, խօսակցարան էր Թէֆէլն. զոցուելէ ետք խօսակցողները, այլ յարկերու տակ դարձեալ իրարու քով եկան ու շարունակուեցաւ զրուցքը։

Ճէն կոխկռտող, ճող պատուտող քեմալիզմը միայն այս պարագային պարտուած դուրս եկաւ։

Եւ սրովհետեւ յաղթական գրուցողները բան մը պէտք է իմէին կողորդ թրջելու կամ տաքցնելու համար՝ կարսոն Մուսթաֆա փաշան ի վերջոյ ստիպուեցաւ իր հաւաքած աճի քանփէֆ ֆիլմաններուն տեղ շարել աճեւ չայի գատէներ...

Գաւաթ մըն ալ՝ ահա իմ դիմաց

Զրուցարան-թէյարանը կարածին դիմաց դանուելուն, ինքնիրենս ըսած էի՝ մտնեմ, մինչեւ ինքնաշարժին դալը մնամ ներսը, չայ մը խմեմ, չայնի թուրքերը մտիկ ընեմ, արդեօք անոնք որքանո՞վ արժանի են իրենց Թէֆէլնի նախորդներուն։

Ռօսակցութիւնը արդէն հասած էր Ձանդըրըի ոճերին. ոչինչ տեսածի, ոչինչ լսածի յափշտակութեամբ, կարեկցութիւնը Հարազատօրէն կեղծելով, հետեւեցայ իրենց զրոյցին.

— Անծանօթը եիմիմի պէս մտեր է սրճարան, ու սաղըր կոճղին դարնելու ուժգնութեամբ ինքեցուցեր է երկուքին գլխուն...

— Կ'ըսեն, թէ խեղդիմ մէջ պատիւի հարց կայ եղեր. ոճադործը չէ ձերբակալուած տակաւին...

— Աստուած ձեռքերը կտարէ՝ նպատակը սպաննել էր, Թող ասորճանակով սպաննէր... լուսաւորուած այս դարուն, այդպիսի հին ոճով ոճի՞ր կը գործուի, անպատիւ ճիւղայէթով պատիւ կը ճերմկի...

— Անկէ աւելի շէրէփարզը Պորտուրի մէջ կատարուէր է, ա'պէյ, Շէւք-րիւ անունով մէկը, իր կնկան տարփածուն սենեակէն ներս մտեր, խեղճը կտպէր է մահճակալին եւ կօշկակարի շեղփով ներքինիացուցեր է զայն...

— Այո, ես կարողացի այդ մէկը, ոճրագործին նկարն ալ կար զնա-թանջի մէջ:

— Քիչէրկրափոխին պրածը հասկա... Աթիոն Գարահիսարի մօտակայ աւաններէն մէկուն մէջ, Թուրկութ անունով երիտասարդ մը, հաց ուղելու ուէս, սէր խնդրեր է ամուսինը մեռած զրացուհիէն... վերքըքը, վերքըք... ռէ՞ն մը քըմ վերսկիւն... զաշոյնի բազմաթիւ հարուածներով, խեղճ կիներ մեռցնելէ ետք, չարագործը ինկեր է արիւնշուայ դիակին վրայ ու հասեր է իր մուրազին, կերեր է «Փշխիմ»...

— Քիթէն բերնէն զայ... իր Փշխիմէր մասէն դինք պէտք է կա-խել...

— Վերջապէս, օր նոր, ոճիւր նոր ու ոճ նոր... քանի որ այս իլլէթը մտեր է մեր միլլէթին մէջ, վա՛յ մեղի, մութ է մեր ճակատագիրը, Աստուած պիտի տայ բոլորիս պէլամ...

— Թո՛ղ տայ...

— Թո՛ղ տայ...

— Տալը մէկ կողմ, նախ պէտք է դիտնանք, թէ այդ իլլէթը ո՞վ նե-րարկեց մեր միլլէթի ասիլ արեան մէջ. պատասխան կ'ուղեմ...

— Տամ ուղածդ, վաթամուտը, աւելի քան երկու միլիոն կեաւուրը ջար-գած մեր պապերը պատճառ դարձան, որ աղտոտի մեր ազնիւ արիւնը...

Ճիւղաղային ինչպիսի՞ արարքներ կատարեցին անոնք. կաթընկեր մա-նուկը վեր նետելով տակը սուր բռնել,

ի մօտոյ ծնելիքը մա՞նչ է թէ աղջիկ... Եաթաղանը գործի լծելով խուճալ խաղալ,

Եկեղեցականներու կուրծքին վրայ կըսկ վառելով՝ սուրճ եփել, հաւ-կիթ խաշել,

Տրապիզոնի մէջ, տմարդօրէն, մարդոց ոտքերուն պայտ դաճել... ո՛ր մէկը թուես, ո՛ր մէկը չմոռնաս. նայիմ պէյի Յուլիքը մանրամասն կը ներ-կայացնեն իրաւ պատմութիւնը այդ խնչն ոճիւրներուն, զորս գործելը քնա-կան դարձաւ մեր պապերուն համար եւ մաս կազմեց իրենց բնութեան, քապիլէթի՛ն:

Ժառանգական է այս վերջինը ու մենք ժառանգած ենք զայն. եւ որով-հետեւ հիմա կեաւուր չկայ մեր շուրջ, ստիպուած, զիրար յօշոտելով զո-հացում կու տանք մեր բնազդին անցած պապենական բնութիւնին...

Կուհեցի՞ք, թէ պատասխան ուղղին, պատասխաններ՝ տուողը ե՛ս եղայ...

Ըրածս թերեւս անչափերս խենթութիւն էր, զոր դիտակցաբար եւ ա-ռիթը փախցնել չուզողի խելացիութեամբ կատարեցի, այլեւս ուղղակի Հա-յաստան ուղեւորուելէ առաջ, Անգարա, Թուրքիոյ մայրաքաղաքին իսկ մէջ, ինկիւրիի այծի մազէն աւելի գարա իրենց նիւսին, իրենց ճակտին դիմաց հայելի բռնելու բարոյական վրէժառութեան սիրոյն...

ԻՊ.

ԲԱՐԻ ԼՈՅՍ, ԱԼԻՍ...

Չայնանէ՛յէն դուրս ելլելէս ետք՝ իմացայ, թէ ինքեաշարժը եկեր ու մեկներ է արգէն...

Ուստի, ճամբորդութիւնս յետագայի երեկոյեան, շոգեկառքով ուղեւորուելու համար Միլիթարի ծննդավայրը, Սերաստիա...

Ուշ եկաւ երեկոն, բայց իր հետ քերու շոգեկառքը, որուն երկրորդ կարգի խցիկներէն մէկուն մէջ, Քըրք-Քալէ աւանն ու Արմադան, Չէթին Քալա զիւղերը հազիւ ետեւ ձգած, ես, միշտ գին՝ միշտ քնա՛տ դատարկապորտ նազրմս, յանձնուեցայ խոր քունին...

Արշալոյսին մօտ միայն, երբ արթնցայ, աթոռակիցս, յիսուննոց թուրք մը, երանի տուաւ ինծի, երկար ու շիրին ծլլաւ մը վայելած ըլլալուս համար:

Յետոյ, գրեթէ հանդիսաւոր շէշտերով, յայտնեց.

— Պիզ փէֆ չօֆ Էաֆլաշտըֆ Սիվազ վիլայէթըն հիւտիւտիւնէ...

Ուրեմն կը մօտենայի՛ մեր երկրին...

Պիտի աեսնէի մեր տարածութիւնները...

Քիչ ետք, հայրենի՛ երկնքին տակ պիտի շնչէի ուրեմն...

Թաքուն ուրախութեամբ սրկարէթ հրամցուցի թուրքին, վառեցի ես ալ ու մօտեցայ պատուհանին հայրենի տնտրանիկ ալդս անոր գիմաց ըմբռնելով գիտելու մե՛ր հոգերը,

մեր հողերը, որոնք դատի տակ են... Եթէ ըլլային, օ՛, եթէ ստեղծած ըլլայինք ամբողջական, լրի՛ւ հայրենիք, այստեղից տեղ մը, վաղ առաւօտեան կիսամութին մէջ, պատկառազգու խորհրդաւորութեամբ, միթխարիութիւնը ցոյց պիտի տար սահմանային հզօր կոթող մը, միան զրուած՝

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

REPUBLIQUE ARMENIENNE

Այս, ճիշդ այսպէս. վարը Փրանսերէն, վե՛րը հայերէն, ամբողջական, մեծազօր Արմենիայի պաշտօնական լեզուն, զոր... գիտցող օտարները, քիչ ետք շատ գոհ պիտի ըլլան նոյնիսկ պիտի հպարտանան կանգ առնելիք շոգեկառքին իշխանութիւնը ստանձնող հայ ոստիկաններուն հետ հայոց ոսկեղնիքով խօսել կարենալու իրենց առաւելութեան համար... հայերէ՛ն գիտեն... պատի՛ւ ունին...

Սակայն... չունեցողներուն հետ, իրենք եւս պէտք է ենթարկուին քննութեան. փաստա՛ր, անցադի՛ր, Անգլիոյ, Ամերիկայի, Փրանսայի, Իտալիոյ, Գերմանիոյ, Պուլկարիոյ, Հունգարիոյ հայկական հիւպատոսարաններու կողմէ արուած վիզա՛, բժշկական վկայագի՛ր, վալիզներու քննու-թի՛ւն, հարցարաննե՛ր, համակ մալարիա փաշտտանցի ճամբորդներուն երէ՛ցս պատուաստ, ամէն բան փի՛ր ու փա՛ք...

Դիւրին չէ, դիւրին պէտք չէ՛ ըլլայ լրիւ փրկուած, հզօր Հայաստանի սահմանէն ներս մտնելը. չփրկուածին, բռնադատուածին չգոյ հիւտիւտէն անցնելու համար ես թրջացե՛ր եմ...

Լոյսը բացուեցաւ արդէն...
 Կանաչ բլուրներու գեղեցկութիւն, բարձր ծառերու վեհութիւն, հե-
 աւոր կատարներու սպիտակութիւն...
 Երկիր, մտածե՛մ արդեօք...
 Ո՛ւր է սահմանը...

Ո՛ւր է սահմանային այն կոթողը, վերը հայերէն, վարը ֆրանսերէն...
 ո՛ւր է ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ,
 ո՛ւր է ARMENIA...

Մա՛նուանդ՝ ո՛ւր են, ո՛ւր են բխշիւները Հայոց Պատմութեան Հա-
 յախարակին, ինչո՞ւ ձգեցին, որ կանգ չառնէ փփի-փփան, ու շարունակէ ըն-
 թանալ աւելի արագ...

Նորէն բարձունքներ, լանջերուն բարձրաբերձ ծառեր, «ծաղկաւէտ
 գիւղի ճամբաներ», հնօրեայ պարտէզներ... կանա՛շ... կանա՛շ... ալ ու-
 բեմն կը գտնուի մանկութեան երեւակայած ու երգած զրա՛ն իմ երկիր,
 իմ խա՛ս պազլային՝ մէջ...

Ահա՛ եւ գետը, գե՛տը, համբուս վրայ՝ Մայր Հայաստանի բնութեան
 Պատգի՛ն սրբութիւնը, տեսած անդրանիկ հայրենի՛ք...

Անոր ընթացքին մայիսեան գեղեցիկ ահագնութիւնը բարձրացուց ա-
 րիւնս, եռք տուաւ սրտիս ու բարձրագոյն երգել տուաւ եռքին. մեծ սէր, մեծ
 կարօտ, մեծ յոյզ, Հայրենաբաղձութիւն բովանդակող պզտիկ երգ մը, որուն
 երեք բառերուն արժադանները էութեանս խորերէն եւ լսեցի ու գլուխս պա-
 տուհանէն դուրս եւ աջս առ պետ, լսածս կրկնեցի.

— Բարի լո՛յս, Ալի՛ս...

Առաջի՛ն հայրենի, քեզմով՝ բարե՛ւ բուրբ հայրե-
 նիներուս, ու բոնագրաւուած ողջ հայրենիքիս,
 Արածանիէն մինչեւ Մայր Արաքս, մինչեւ Անի,
 Մեծրանց սարեր ու Մասիս...

(Շարք 7)

Յ. ՉՈՐԵՑԻ

ՈՐՈՎՀԵՏՆԻ ՓՈՂՈՅԸ ՀԻՆ ԷՐ

Որովհետեւ փողոցը հին էր
որովհետեւ լայն փողոցներ կային
իսկ ծաղկի խանութը հին էր
եւ որովհետեւ ծաղիկներ սիրահարներն են գնում
իսկ փողոցը հին էր
քանդեցին ծաղկի խանութը
եւ ծերունիները
որ նաեւ չափեր են եղել
նաեւ սիրել են իրար
եւ այստեղ են ընտրել
կարմիր կամ կապույտ ծաղիկները
ճռացին դրան պէս
եւ հեռացան թաքուն
ատելու իրենց մէջ
լայնութիւններն ու լոյսը:

ՍԱՄՈՒԷԼ ԿՈՍԵԱՆ

Ես համբուրում եմ ում հետ պատահի՝
Բորբ արեւի հետ եւ փխրուն հողի,
եւ երկնքի հետ,
Ջրի հետ զուլալ,
Երեկոյի հետ ու տղաների:
Դրա համար էլ,
Մի քիչ արեւ կայ շուրթերիս վրայ,
Հող կայ մի պտղունց,
Երկինք մի պատառ,
Մի կաթիլ ջուր կայ,
Մի քիչ երեկոյ,
եւ անուններն այն անցաւորների
Որոնք ծարաւած մեղունների պէս
Ապրեցին շուրթիս
Ու յետոյ թռան...

ԱՆԱՀԻՏ ՊԱՐՍԵԱՆ

digitised by

A.R.A.R.@

ՆԱԶ ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

ՄԱՆԿԱՆ ՃԻՉԻՆ ՀԵՏ...

Գիշեր է. կանգնած եմ պատշգամ
ու կը դիտեմ փողբիկ տան մը տանիքը,
քիչ անդին հաստատուած հնամեայ եկե-
ղեցիին զմրէթը, ու աւելի հեռուն՝ պատ-
կերացած մութ լեռները:

Ինչպէս ամէն օր, այսօր եւս այս
բոլորը ահռելիօրէն կու գան շէտեւու ի-
րենք դիրհնք: Հանդիպած եմ այդ միօ-
րինակութեան ամէն անգամ, որ օրուան
ստղատուկներէն յոգնած՝ նետուած եմ
պատշգամ: Այդ վայրկեանին խոյս տը-
ւած եմ բոլորէն, հեռացած եմ ա՛յն ա-
ռարկաներէն, որ իրենց ամէնօրեայ ներ-
կայութեամբ դարձած են մաս կեանքիս,
դարձած են կեանք, եւ անմատչելի տե-
սողութեան սահմաններէն անդին ստեղ-
ծուած փոքր պատկեր մը տեսնելու կամ
ոչինչ տեսնելու երազը խնդրուած է
մէջս հոն, այդ ցուրտ կէտին դիմաց:

Այսօր, այս ժամուն, երբ ամէն ոք
ներսը անկիւն մը քաշուած է, դարձեալ
եւայ պատշգամ: Զեւով մը ո՛չ ներսն էի,
ոչ ալ դուրսը: Անչարժ էի ու ոտքի: Ներ-
սէս նշովքներու շարան մը կը բխէր, երբ
հնամեայ այդ եկեղեցւոյ զմրէթը ու
առուններու ցած տանիքները այնքան հան-
դարաութեամբ ու անտարբերութեամբ կը
կանգնէին դիմացս: Կ'ուզէի չըմել զա-

նոնք, կ'ուզէի եկեղեցւոյ զմրէթը հասնել
ու հաստատել տանիքի մը վրայ, որ-
պէսզի պատկեր մը քանդուի, ստեղծուի
նորը ու ես դիտեմ իմ ստեղծած պատ-
կերս:

Բարձր շէնքեր, տուներ, խցիկներ,
անկիւններ, փողոցներ:

Իւրաքանչիւրին մէջ ստեղծուած է
կեանք մը: Իւրաքանչիւր անկիւն ունի իր
պատմութիւնը: Ու անկիւններուն մէջ
ստեղծուած կեանքը քաղցր մեղեդի մըն
է հիմա: Տարիներ առաջ՝ աւելի քաղցր
եղած էր, ա՛յն տոնն, երբ մարդը կ'ապ-
րէր սղատ, քարերն ու սիւնները պարս-
պապաաած շէնքի գինք: Այն տոնն, երբ
ան ուրախանար, ուրիշներ կը բաժնէին
իր ուրախութիւնը, ու երբ տառապէս
դէթ մէկը կը հետաքրքրուէր իրմով...

Մարդիկ, հիմա, իրարմէ հեռու են
ու կը պայքարին: Ամէն ոք անխուսափե-
լիօրէն կը պայքարի մէկու մը դէմ ու
ստեղծուած այդ պայքարը կը տեսն ա՛յն-
քան երկար, որ մարդը կը հեւայ, կը
յոզնի ու կ'անհետանայ:

Յերեկը կեանքը փողոցին մէջ կ'ե-
նար, հիմա կը սողայ մութ անկիւննե-
րուն մէջ: Յերեկը մարդը կորսուած էր
սղմուկին, իրարանցումին ու տապալակին

digitised by

A.R.A.R.®

մէջ: Հիմա աղմուկն ու իրարանցումը վերջ գտած են, սակայն միւսը, տաղ-նապը նոյն սաստկութեամբ կը շարունակէ իր բնթացքը, կը տարածուի, կը ծաւալի ու առտու կը ժայթքի՝ թունաւորելու համար շուրջը, դա՛րձեալ փոխելու համար կեանքին ուղղութիւնը...

Այդ օր, երբ ցերեկ էր, երբ ամէն կողմ այնքան պայծառ էր ու առոյգ, երբ ամէն կողմ այնքան արթուն էր ու յոռտակ, ես անհամբերութեամբ սպասած էի գիշերուան:

Գիշեր է ու մթնոլորտը ո՛րքան չոր, որ մարդ կրնայ շնչահեղձ ըլլալ: Գիշեր է ու չեմ գիտեր, թէ ասկէ հաջ ի՞նչ պիտի ըլլայ, ի՞նչ պէտք է որ ըլլայ: Պիտի վարձատրուի՞ արդեօք իմ սպասումը, պիտի ստեղծուի՞ արդեօք այս անկիւնին մէջ նոր մեղեդի մը, որ պարուրէ զիս իր մէջ, լեցնէ մինակութիւնս:

Տիեզերքը այնքան լայն է ու ծաւալուն, որ կը ստեղծէ իմ փոքրութիւնս: Ո՞վ եմ ես, ի՞նչ է անունը այս բոլորին, որ կը նմանին ինծի ու կը տարբերին ինձմէ:

Դեռ փոքր էի, երբ պառաւ մը, Սուրբ Գրքի էջերը թերթաւելէ հաջ, Աստուած մը ստեղծեց մէջս:

Տարիներ առաջ, երբ իրականութիւնը սկսաւ կեանքն ու զիրքերը զանազանել իրարմէ, ես մեռցուցի մէջս պառաւին Աստուածը, բայց շարունակեցի եկեղեցի երթալ, անուշ խուկիւն բոյրը հոտառալու միայն:

Հիմա, այս ամայութեան մէջ՝ Աստուծոյ մը պէտքը կը զգամ, բայց աստուած մը ստեղծելու զօրութիւն չունիմ, հեռուէն եկող շունչի մը հեւքը կ'ուզեմ լսել կուրծքիս վրայ, բայց ոչ ոք կը շնչէ շուրջս:

Հոգիս մինակ է ծովու մը պէս:

Շատեր վազեցին, վազեցին իրենց ունեցած արագութենէն աւելի՝ ու սայթաքեցան:

Շատեր սարկեցան, սորվեցան ու ամբարեցին դիտութիւն՝ ու կորսուեցան տգիտութեան մէջ:

Շատեր կեանք մը ստեղծեցին սուրհեռու մէջ, փողոցներու վրայ, ամէն կողմ՝ ու իրենց ձեռքերով ստեղծուած կեանքը շղթայեց զիրենք:

Ամէնքը պարեցին, պարեցին իրենց ձանձրոյթը՝ ու ձանձրացան պարելէ:

Մարդիկ ապառեցան ապրելու համար՝ ու տակաւին չապրած՝ մահ սահմանուեցաւ իրենց:

Մարդիկ խօսեցան, խօսեցան երկար, սակայն, զեռ բան մը չըսած՝ մեռան:

Մարդիկ քնացան, քնացան երէկ, քնացան ամէն օրուան պէս ու զեռ քունէն չկէտացած, կամ թերեւս բնու չքնացած՝ արթննալու իրականութեան առջեւ յուսահատեցան:

Անոնք պիտի արթննան ու շարունակեն ապրիլ, պիտի աշխատեն երէկուինէ աւելի՝ կեղծիքը պիտի շրջապատէ զիրենք ա՛յնքան թանձրօղէն, որ ոչ ոք պիտի իմանայ անոնց ինքնութիւնը: Վաղը առնո՞ք պիտի շարունակեն սորվիլ ու ա՛յնքան շատ պիտի սորվին, որ իրենց յատկացուած այդ փոքր ուղեղը պիտի պոռթկայ ու մարդը պիտի զառնայ անփոյթ:

Վաղը մարդիկ դարձեալ շնչեր պիտի շինեն եւ շնչերը ա՛յնքան պիտի բարձրանան, որ մարդը իր ճղճիծութեամբ անոնց շուքին պիտի շուարի, կորսուի ու խենթանայ: Անոնք պիտի բանտուին իրենց ստեղծած քաղաքներուն մէջ, ու պիտի փնտռեն ազատութիւնը, ազատութիւնը՝ քաշելու իրենց ուզած ճամբէն, ազատութիւնը՝ հեռանալու իրենց ստեղծած քաղաքներէն ու ամփոփւելու ծովու մը ամայի ափին: Վաղը մարդիկ ա՛յնքան պիտի շատնան, որ ույլեւս պիտի չզանազանուին իրենց առնունքներով, բոլորը նոյն անունը պիտի ունենան, պիտի սիրեն ու առեն, երբ ժամանակ ունենան, պիտի խօսին, երբ ժամանակ ունենան, բայց այդ ժամանակը բնու պիտի շարուի իրենց:

Ո՛մանք բարձունքներու հասան: Ուրիշներ՝ բարձունքները նուաճող մարդուն ձիւքէն ու անոր տարած աշխատանք-

քին ապարդիւնութենէն յուսահատ՝ բնաւ բարձունքներու հասնիլ չփափաքեցան, մնացին վար։ Նախընտրեցին մնալ վար, որովհետեւ բարձունքները իրենց իմաստը կորսնցուցած էին այլեւս։

Վաղը մարդիկ ա՛յլնքան պիտի նոյնանան, որ բոլորը պիտի արտասանեն նոյն նախադասութիւնները, զրգերէն սորված չոր նախադասութիւնները ու երջանիկ պիտի չըլլան, որովհետեւ օրէնքը պիտի ստեղծէ անոնց կեանքը ու սահմանէ նա-կատագիրը։

Դուրսը մութ է, ու ցուրտ՝ կեանքին պէս։

Հեռուէն՝ մանկան մը ճիւղ կը գար-նել Թաւանջներու։ Ուրախութիւն մը կը պարուրէ սիրտս։ Այս գիշեր, քիչ մը ան-գին, մանուկ մը ծնած է ու ես կը յսեմ անոր գիւ ճիւղ։ Սիրտս կ'երթայ դէպի իր մայնը, ի՞նչ անուշ է անիկա։ Ձայնը կու դայ նուազելու կեանքի զեղեցկու-թիւնը։ Ծուրջս, ամէն ինչ նորէն կը կենդանանայ կարծես, ոչինչը բանի մը կը վերածուի, կը ստեղծուի բան մը, ու-

րուն առջեւ խոնարհելու տրամադրութիւն ունիմ։

Մանուկը կը ճչայ։

Գլուխս կը խոնարհեմ։ Վարը ստուեր մը կը շարժի։ Փողոցի մեզմ լոյսին տակ շուք մը կ'երեւայ։ Գինեմոլ մը կ'անցնի վարէն։ Ան կ'երգէ, եղանակին հետ կը պարէ, կը ժօռնայ լոյսին, կը համբու-րէ։ Կը խնդայ, կը ծիծաղի։ Կիւսկու-թեամբ խանդավառ՝ կը շարունակէ եր-գել ու երգին անուշութիւնը կեանք կը սանդձէ փողոցի ամայութեան մէջ։

Գինեմոլը կը խմէ մանուկին կենացը։

Պատշգամին դիմաց պարզուած աչդ տեսարանը տըքերուս ուրախութեան մէջ կը պարէ։

Գինեմոլը կը հեռանայ։ Դիմացի շոր դմբէթին զտնվը կը հնչէ, բայց կը խեղ-դուի մանկան ճիւղին մէջ...

Առաւօտ է։ Մարդիկ կ'իջնեն փողոց, կեանքը կը շարունակէ հնչել ու իմ ժպի-տըս կը պարէ մանկան ճիւղին հետ, մա-նուկին աւրախութիւնը, կեանքի ուրա-խութիւնը։

ՆԱԶ ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

ՎԱՀԱՆ ԶԱՆՈՅԵԱՆ

ԱՆԾԱՆՈԹՆԵՐԸ...

... Հանրակառքը երեւցաւ հեռուէն: Կայարանին առջեւ սպասող ամբոխին մէջ խլրտում մը ուղաց, որ հաւաքեց մարդիկը, ու աստիճանաբար ամփոփեց զանոնք ճամբուն վրայ գծուած դեղին դիմերուն կողմը, ուր հանրակառքը պիտի կանգ առնէր: Ուրտումը նեղացուց սիրտը: Աչքերդ Մակիի վրայէն չվերջուցիր: Հետեւեցար անոր ամէն մէկ շարժումին: Հանրակառքը մօտեցաւ, ու ամբոխը տեւի խտացաւ: Մակին, պայտասակն ու դիւրքերը գրկած՝ կանգնած էր անշարժ, եւ հայեացքը ուղղած էր դէպի մօտեցող հանրակառքը:

Այս բոլորը տեսակ մը ջղային տրիւրութիւն բերին վրայ եւ մանկական անհանդարտութիւն մը ծնաւ մէջը: Հանրակառքը հասաւ: Անոր ետեւի նեղլիկ դռնակը բացուեցաւ ու ամբոխը, վայրենի բրտութեամբ՝ խուժեց ներս: Անճարակ մը ըլլալու համար ոտքի տակ մը նայիր: Քանի մը վայրկեան խլացար իրարանցումին մէջ: Հանրակառքը քալեց կրկին: Դուն դուրսն էիր: Մակին չկար: Հեռացող հանրակառքին ետեւի պատուհանէն տկնթարթի մը համար միայն կըրցար տեսնել զինք, ու ապա կորսուեցաւ ներսի խուճաղին մէջ: Պայտասակը բացած՝ հանդարտութեամբ մանրուք կը փնտռէր... Բիշ մնաց, որ զայրոյթդ կարենար սթափեցնել քեզ: չկրցաւ սակայն, եւ դուն, յիմար գլուխդ առած, խելագարի մը նման սկսար վազել հանրակառքին ետեւէն: Վաղեցիր՝ աչքերդ գոց:

Հանրակառքին մէջ տեսած Մակին պատկերը չհեռացաւ մտքէդ, ու կայարանին մէջ սկսած ջղադրդուութիւնդ հասաւ իր գագաթնակէտին: Վաղեցիր մինչեւ յաջորդ կայարանը: Խնդրուած երթեւեկին մէջէն տնտեսող հանրակառքը նոր հասնելու վրայ էր: Ինքզինքդ կատաղորէն նետեցիր ներս: Բազմաթիւ անծանօթ գըլուխներու մէջէն՝ հանրակառքին միւս ծայրը նստարեցիր Մակին, որ ինքնագոհ կը ժպտէր...

Տեսա՞ր:

Հիմնական ոչինչ փոխուած է տասը տարուան ընթացքին: Նոյն կացութիւնը պարզապէս չափազանց բարդացած է...

... Անձրեւը անորոշ արագութեամբ եւ ծուռումուռ դիմերով կը հոսի պատահանիդ ապակիներէն վար, եւ պատահանդ թակող թրջուած, խոշոր ու կապոյտ աչքերով մանուկի մը խորհրդաւոր դէմքը կ'իշխէ էութեանդ վրայ...

... Մութը սկսած էր ծածկել փոթորիկին տակ կծկուած գիւղը: Անձրեւը կը շարունակէր տեղալ նոյն ուժգնութեամբ: Ութ տարեկան մանուկը կը քալէ դիւղին ցեխոտ ճամբաներէն մէկուն վրայէն: Բոսպիլ է, եւ մերկ սրունքները՝ ցեխոտ: Գլուխը կտի՝ հաճոյքով կը դիտէ ոտքին մատներուն միջեւ յորդող պաղ ու կակուղ ցեխը: Զուրը առատօրէն կը հոսի անոր տարտղնուած մազերէն եւ առուակ-առուակ կը գծաւորէ դէմքն ու բաց կուրծքը: Գիւղին այդ նեղ ճամբան ա՛մայի է եւ մութ: ... Ներսը ճարճատող

կրակին զեղնորակ, կայծկյալացող լոյսերը խրճիթի մը պատուհանին րաց ապակիներէն ինկած են փոսի մը մէջ հաւաքուած ջուրին վրայ, եւ տեղացող անձրեւին առաջացուցած պղպղակներուն հետ կը պարեն... Տուններէն ներս կրակ կայ, կեանք կայ: Գործարք քամի կայ, ածուրեւ կայ, մանուկը կայ, որ կը քալէ անհոգ, պաղարիւն քայլերով...:

...Մանուկը կանգ կ'առնէ գիւղին ծայրը, փուշ եկած խրճիթի մը սեմին: Նախ կը տատամսի: Յետոյ զգուշութեամբ կը հրէ դուռը, ու կը մտնէ ներս: ...Անկենդան փեթակներ կան ամէն կողմ: Մանուկը իր խորհրդանշան, անթարք աչքերը մեծ-մեծ բացած կը դիտէ զանոնք: Կը խորանայ: Փոշոտ տախտակածածին վրայ, հոս ու հոն, մեռած, չորացած մեղուններ կան, որոնք պատուհանին ջարդուած ապակիէն հասած հոսքի հոսանքին տակ կը սալաւան... Խիտ սարգոստայններ փեթակները հիւսած են իրարու: Ներք տարօրինակօրէն լուռ է: Գուրսի փոթորիկին աղմուկը չկայ հոն... խրճիթը մահ կը բուրէ: Մանուկը վերացաւ այդ բոլորով...:

Ուր սկսան այս բոլորը: Գիւղէն թերեւ, թերեւ հորեղբորոք մեղուններէն, եւ կամ՝ մօրդ արզանդէն...

Մեղուններ...

Մանուկը լաւ կը ճաննար զանոնք: Կը ճաննար անոնց ազգոցը, անոնց գեղնորակ, աղուամագերով լեցուն, եւ սարսուռացող որովայնը, որուն ծայրը գոց սրճազոյն, փայլուն խայթոց մը կը շարժէր շարունակ: Մանուկը լաւ կը ճաննար անոնց բարակ, թափանցիկ թեւերը, անոնց բարակ, բայց ջղուտ տոտիկները...

Մանուկը սիրեց այս բոլորը, սիրեց մեղուններուն առանձնութիւնը, ինքնագրչուի աշխատանքը, հոգի'ն:

Ո՞ր էր մանուկը, ո՞վ: Վայրկեան մը միայն: Վայրկեանի պատկերներ, որոնք ահա կը կառավարեն քեզ մինչեւ այսօր...

...Օր մը իրմէ մէկ տարեկան մեծ քոյրը դպրոցէն վերադարձաւ փայլուն

միճակացոյցով մը: Ամօթիտութեամբ ու հագարութեմէ կ'ոտրուէրով ներկայացուցող դայն բաղկաթոռի մը վրայ խարժախտած խոժոռ հորը, ապա, երկու քայլ ետ երթալով՝ դիտահալ սպասեց: Հայրը մպրտի պէս բաներ ցոյց տուաւ դէմքին անթափանցելի խոժոռութեանց մէջ: Ինչ, ու հաղիւ կրցաւ կէս յանդիմանական, կէս զոյառանական «ապրիտ» մը նետել աղկոն կարմրած դէմքին... ստեղծաշխարհը բաւ էր...

Երբ մանուկին կարգը եկաւ նոյն տարրոգութեան մէջէն անցնելու, իր բաժինը չառաչուն ապուսի մը եղաւ...

...Սակայն կը յիշե՛ս, մանուկին քոյրը կը վախնար փեթակներուն ճիւղքովը քաշուած թեւին վրայէն փուռած լուացքը հաւաքելու...

Կը յիշե՛ս նաեւ, թէ ինչպէս մանուկը յաճախ կը փախէր տունէն, դպրոցէն, կ'երթար դիւղին մօտակալ դաշտերն ու անտառները, խոյս տալով մարդերէն, ուսուցիչներէն, աղմուկէն... Կը յիշե՛ս, թէ ինչպէս ամբողջ գիշեր մը գետնագործ անցուց, ա'յն ուռնիքին վրայ, որ հորի-դոնական մեծցած էր գետին լայնքին: Ու թ տարեկան մանուկը հոն, ուռնիքին վրայ գիշերեց, յափշտակութեամբ գիտելով ծառին տակէն սահող ջուրը... Պէ՛տք է, որ յիշե՛ս, չես կ'ընար մոռցած բլլալ... Գետահարար կը յիշես նաեւ, թէ առտուն ինչպէս դտան զինք: Մայրը ինչպէ՞ս յաջաւ, հայրը ինչպէ՞ս ապաստակեց զինք, եւ ինք, ինչպէս լուց, ու հեղանեց մայր ու հայր կոշուող այդ անծանօթները: Մանուկը մտածել չէր սիրեր, սակայն իր տարականոն ուղեղին մէջ միշտ հարց եղած էր, թէ արդեօք որո՞նք էին այդ անծանօթները, ուրկէ՞ եկած էին, ինչո՞ւ միշտ զինք գաշտերէն տուն կը քաշէին, կը ստիպէին, որ մեկուր լաւ հաղուի եւ տաք ապուր խմէ...

Տեսա՞ր: Հիմնական ոչինչ փոխուած է:

Այն խոժոռ անծանօթը մանուկը փոխադրեց քաղաք, ուր դաշտեր ու գետ չկային, կար միայն դպրոց... Անշուշտ ինք չէր գիտեր, թէ ոչինչ պիտի փոխ-

ւի... չէր կրնար գիտնալ, թէ ամէն ինչ պիտի բարդանայ պարզապէս...

Մակին դասարանին մէջ քովդ նստեցաւ, ու լրտեսեց քեզ: Ժամանակ մը ետք, դուն դինք լրտեսեցիր... բայց այն օրէն ետք, ինք դադարեցաւ քեզի նայելէ, ու քիթը քաշեց վեր...

...Որ մը, մանուկը ճշայով պարտէզէն տուն վազեց: Մայրը ծոծրակին ցեխ ու սխտոր քսեց խայթուած քին ոււնեցէր իջեցնելու համար: Յանկարծակիօրէն ծոծրակին վարնուած մեղուի մը սղզոցն ու խայթոցը սարսելէ ետք դանկը, սուր դող մը հաղորդած էին ողնայարն ի վար...

Ուտեցքը անցաւ, սակայն դողը մնաց մինչեւ վերջ...

Ուրիշ օր մը, մանուկը քեզմէ խնդրեց, որ պատմութիւն մը պատմես իրեն: Անձրեւոտ օր մըն էր կրկին, եւ դուն պատմեցիր Մակինն պատմութիւնը:

Սկսար՝

— Որսորդ մը, առտու կանուխ, մեծ յոյսերով ելաւ տունէն: Հազիւ անտառ մտած, վայրի աղաւնի մը թռաւ դիմացէն, ու դնաց, թառեցաւ սաղարթախիտ ծառի մը մէջ: Որսորդը, դու՜ զգուշութեամբ մօտեցաւ ծառին, եւ ուշադրութեամբ քննեց: Ծառին տերեւները ա՛յնքան խիտ էին, որ ոչինչ տեսաւ: Բազմաթիւ անգամներ դարձաւ ծառին չորս կողմը, քարեր նետեց տերեւներուն մէջ, սակայն անօգուտ, աղաւնին կը յամառէր ինքզինք յամանել: Ի վերջոյ, յուսահատ, որսորդը որոշեց մեկնել: Հազիւ կոնակը դարձուցած, ինչ-որ թեւերու թափահարում լսեց ծառին մէջէն: Դարձաւ ետ՝ ու ծառը առաջուան անտարբերութեամբ ընդունեց իր յոգնած աչքերը...

Այդպէս, աղաւնին թեւերը թափահարեց միշտ, երբ որսորդը յուսահատ՝ մեկնելու վրայ էր եղած: Եւ որսորդը

մնաց ծառին տակ... Որսորդը ծառին տակն է, չի կրնար հեռանալ, որովհետեւ քմահաճ աղաւնին ատենը անդամ մը կը ժպտի...

Մանուկը անշարժ մտիկ ըրաւ ընդ: Պատմութիւնը շատ հարապատ թուեցաւ իրեն: Իր խոշոր, խորհրդաւոր աչքերը աչքերուդ սեւեռած՝ մտիկ ըրաւ, ու ատեն մը ետք միօրինակ ու պաշ թոնով մը հարցուց.

— Որսորդը մանուկ էր...

— Այդպէս ըլլալու է, — բտր նոյն թոնով, ու ապա կմկմացիր, — չեմ գիտեր, թերեւս...

Ձղաջիւր ընաւ, թէ Մակին այդ պատմութիւնը ամբողջական չէր: Ձկրրցար նշմարել, թէ մանուկը միայն քեզ չէր, որ կը շարժուէր: Դուն մանուկը շտեսար ընաւ: Մակին տեսաւ սակայն: Դիտեց դինք երկա՛ր, հետեւեցաւ անոր, ուղեց, որ մեծնայ, դուն մեծցար, սակայն մանուկը մնաց մէջը, կորցուց աչքերդ: Ինք ուղեց ունենալ մանուկը, ուղեց ունենալ անոր խոշոր, խորհրդաւոր աչքերը, սակայն այս բոլորը միշտ եկան ու կանգնեցան ձեր միջեւ, քեզ անջատեցին իրմէ, դինք աւելի կապեցին քեզի...

Դուն այս բոլորը շտեսար...

Համարձակ տղաքն ու զրաւիչ աղջիկները ատելու վարժուեցար: Ձղաջիւր, որ անոնց եռանդն ու աղմուկը կը նեղէր մէջը ասպստանած մօնուկը: Ինքզինքդ խաբելու համար յաճախ դասարանիդ մթնոլորտին հետ շաղուելու կեղծ փորձեր ըրիր, սակայն, այդ ժամանակներուն, դիւզին խորհրդաւոր մանուկը կրրկին երեւցաւ քեզի, ու կրկին խնդրեց, որ պատմութիւն պատմես իրեն: Պատմեցիր:

— Հողադործ մը, դաշտին մէջ եռանդով կ'աշխատէր: Բրիչին կոթին հետ՝ ափին միջեւ անուշութիւն մը ստեղծուած էր եւ հողադործը ամբողջ հողիով տարւած էր իր աշխատանքով: Յանկարծ բրիչը քարի մը վրայ դալով՝ փլուրեցաւ: Փորէլը շարունակելու սաստիկ տենչէ մը տառապելու սկսաւ: Հպարտ էր, եւ

ամչցաւ ջղայնանալու: Ինքզինք հանգստի մտածեցնելով՝

— Է՛, ես ալ չեմ փորեր, — բաւ: Նայեցաւ հողին, ափերը այրեցան բրիլիան կոթին ծառաւէն: Փշրուած բրիլլանտ առաւ, քննեց, փորձեց նորոգել, բայց յուսահատ՝ նետեց մէկ կողմ:

— Ես ալ չեմ փորեր...

Մտռի մը տակ նստեցաւ: Տեղէն դրժագոյն մարդու ձեւերով շարժեցաւ: Նայեցաւ շրջապատին, ու նորէն ստէր ելաւ: Ոչ ոք կար չըմտել: Կարծես ծանծա՛րոյթն ու մինակութիւնը փարատելու համար՝ բրիլլանտ կոթը առաւ ու սկսաւ խառնելու հողը...

— Խնկե՛ք, Խնկե՛ք, — խոստում արեց Էնի, — պոռայ այս անգամ հետզհետէ անտանելի դարձող լուսնին նայաւ: Համար կարծես, ու բրիլլանտ կոթը ջղայնութեամբ պարկաւ զետեմ...

Որովհետեւ բնականօրէն: Դիմացի ծառն էր պայուսակ մը լեցուց ու եկաւ, նստեցաւ նոյն ծառին տակ: Հատ մը կոտրեց, պարապ ելաւ: Երկրորդը՝ նորէն պարապ: Երրորդը, չորրորդը, հինգերորդը, — շարունակ բան, բոլորը պարապ էին, իսկ ոմանք շորցած, սեւ, նիւար ու կծկուած միջուկներ ունէին միայն: Զըգայնացաւ: Եթէ չամշնար, փշրուած բնակչներուն կեղեւները ծածկուել պիտի սկսէր: Զանազան հանդարտել, որպէսզի բնակչներուն գիմաց պարտաւած ըլլալը յայտնի չըլլայ...

Օդէն ինկածի պէս՝ լոյս կողմը դիտեց: Ոչինչ հասկցաւ լսողով պատահածէն: Հետզհետէ ինքզինք դուրսը ջրայնութիւն մը կը լարուէր ներսը ու կը թուլցնէր ջրիւրը:

— Ա՛, առանկ չ'ըլլա՛ր, — ըսելով ստէր ելաւ, տուն երթալու համար: Տեսակ մը լրջութիւն եկած էր վրան, ու երեսին ծախքերը արդուկած էին...

Մանուկը կը սիրէր պատմութիւնները մտիկ ընել:

Գիտակցութեան համար չէր պարտաւոր, թէ անոնք ի՞նչ պատմութիւններն էին, սակայն բնականօրէն կարծես, որոշ հարադատութիւն մը կը կապէր դանդաղ իրեն, ու կը զօրացնէր ձեր յարաբերութիւնը: Մանուկը կ'ապրէր Մակին: Մակի զոյնութիւնը կը սրբապղծէր կարծես անոր ամբողջ ներաշխարհը, կը պղտորէր հողին: Մանուկին լաւագոյն բարեկամն էր դուռն, եւ լուռ գիշերները, երբ դասադիրք մը ձեռքիդ կ'երազես սենեակիդ մէջ, եւ մէկիկ-մէկիկ կը ներկայացնէ օրուան զէպքերը զիմացդ նստած մանուկին, երկիւղածութեամբ կը դիտես անոր ատեն-ատեն մթապնոց ու ասեղնատեն փալիւղ աչքերը, որոնք կարծես կը խրատեն քեզ, կ'ողորեն կեանքդ: Մանուկը քեզմէ զօրաւոր եղած է միշտ: Յաճախ մտածած ես, թէ դուռն պիտի չհամարձակէիր ունենալ անոր ապրած արկածախնդրութիւնները: Տարօրինակօրէն դինք ընտրած ես իրերս հերոս...

Դպրոցական տարեմկերջին, որունցիկը գիւղ չերթալ: Ձեռք դիտել ինչու առիթ ալ ուր ուր: Վնասող պիտի աշխատիմ... ք, ըսիր հօգ, որ վերջապէս վարժուած էր աղաւթ մը քեզ: Թերեւս մանուկը այնքան զօրացած էր մէջը այն ատեն, որ պէտք չունէիր գիւղի յիշատակներուն: Վնասատան մը մէջ զօր մը գտար: Առաւտուն՝ ժամը 8-30էն 1, կէսօրէ ետք՝ ժամը 3էն 7: Գրեթէ ամէն օր, ժամը 7-30ին տուն կը հասնէիր յողմած, ու քրտնաթաթախ: Քեզի այնպէս կը թուէր, թէ ուրախ էիր: Առանձին էր առնուադն: Ատիկա շատ կարեւոր էր երկուքիդ ալ համար: Մակին չէր զադրած քեզ կենել: Հիմա չկար: Մանուկը ուրախ էր, Գիշերները տուն վերադառնալով գիմաւորող չունենալու հաճոյքը կը բաւէր քեզի... Մանուկը կ'ապրէր ի՞նչ կեանքը...

ՎԱՀԱՆ ԶԱՆՈՅԵԱՆ

Տ Ա Ռ Ա Պ Ա Ն Ք

Գիշերներ կան,
(Որ աղջկա՛յ մերկ մարմնի պէս)
Լոյսերու նոր գգուանքին տակ կը կարմրին
Ու ծաղաւի բոցերուն մէջ անհունօրէն կը բացուին...

Եւ կարօտի անվերադարձ ճամբաներ կան,
(Որ սրտերու հերիաթին պէս)
Հին յուշերու կամարներէն երկարած,
Սպասումի հառաչ են՝
Յուրա երազի սարդոստայնով սնանող...

Այս առաւօտ,
Ես, գետափին՝
Թաց գոյներու եւ ջուրերու ջունչին մէջ՝
Արեւին հետ պար բռնած,
Կոյր աղջիկ մը սիրեցի:

ՆԱԶԱՐԷԹ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

digitised by

A.R.A.R.@

Բ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

ԱՂՈՒՈՐ ՊԱՏԱՎՄՈՒՆՔԻ ՄԸ ԲԱՂՅՐ ՅՈՒԾԸ

Պատահումները երբեմն կը խաղայ խաղեր, որոնք կենսիքի անորոշութեանց մէջ կը բերին պատրանքը որոշ համաչափութեան մը: Կարելի է գիտակցել պատահականութեան եւ սակայն հաճելի է մտածել, թէ որոշ նախաձեռնում մը զոյութիւն ունի, որ այդ դիպումները կ'առաջացնէ եւ որ անուղղակիօրէն քեզ մասնակից կը դարձնէ հոգեպարար որոշ իրողութեանց: Հակառակ անոր, որ խորքին մէջ ոչ մէկ դեր ունեցած եւ պատահական այդ հանդիպումին որոշ արժէքաւորում մը բերող իրողութեան կազմաւորման մէջ, կը թուի քեզի, թէ որոշ մասնակցութիւն մը ունեցած եւ կեանքը իմաստաւորող այդ երեւոյթի կազմաւորման: Խաբկանք է, սակայն հաճելի է:

Մենք՝ քանի մը բժիշկներս ոչ մէկ բաժին ունէինք ստեղծագործական այն ճիւղին, որուն ականատես եղանք պատահմամբ, 1963ի աշնան եւ որուն պատահական մէկ այլ կրկնութիւնն է, որ այս տողերը կը թելադրէ ինձի. եւ սակայն այն տպաւորութիւնը ունիմ, թէ ես ալ մասնակից եմ եղած հաղարատոր ժողովներ հեռու տեղի ունեցող հոգեկան ապրումներու կազմաւորման ընթացքի մը, որուն սկզբնական խլրտումներուն ակամայ ականատեսը կ'ըլլայի 1964ին, Երեւանի մէջ:

Եօթը տարի ետք՝ նման հին ապրում մը թուղթին յանձնելու համար անհրաժեշտ է, որ բիւրեղացման նոր տարր մը մտած ըլլայ յիշողութեան խտնարանին մէջ: Բիւրեղացնող այդ փոքր կաթիլը դուրս եկաւ «Գալուստ» ամսագրի էջերէն, բոլորովին պատահաբար:

Կը թղթաւէի ներկայ տարուան Ապրիլի թիւը: Կը սիրեմ պահ մը կանգ առնել նոր անուններու դիմաց, մէկ-երկու տող կարդալ, յուսալով, որ այդ քանի մը բառերուն ետին պահուրտած կայծի մը փայլիլը նշմարելի պիտի լինայ եւ իրա՛ւ նորի մը աստիճանական կազմաւորման եւ մեր այգիին հարըստացման հեռանկարը պիտի տաքցնէ հոգիս: Այնքան վտիտ են ստեղծագործական ճիւղերը ընդհանրապէս... մինչ մենք հրամայական կարիքը ունինք հսկաներու:

Կը շեղի մտածումիս թիւը. գիտեմ:

Եւ դարձ մը անհրաժեշտ է. մա՛նաւանդ՝ որ հանդիպումս հսկայի մը հետ չէք անուշտ: Երբ չկան հաստատուն կաղնիները, վեր սլացող ամէն նո-

բարոյս ծառ, որուն մէջ զգալի է սննդաբեր աւելի մը ներկայութիւնը, կը դառնայ սպաղախի յոյսը: Նման ծխարձակող ծառերը թող շատ բլլան, առնեցմէ քանի մը հատը կրնան հաստաբուն կաղնի դառնալ:

Կրկին շեղեցայ նիւթէս:

Ուրեմն, «Պարուն» ամսագրի այս տարուան Ապրիլի թիւը կը թղթատէի: «Բնասաստեղծական նոր անուններ»՝ վերտառութեան տակ երկու նոր անուններու հանդիմանութիւններն էին. անվերնագիր պատառիկներ. վրձինի հպանցիկ շարժումներով հպանցիկ գծուած ուրուագծեր միայն: Անորոշ բան մը, տարտամ զգայնութիւն մը կը բարձրանայ անոնցմէ: Կը թուի, թէ պահուած չունէ մը կը փորձէ գործ դալ ու կը վախնայ արտաքին աշխարհէն: Կը թուի, թէ այն՝ որ ներսն է, սեփական ձայնէն ալ կը վախնայ, որով՝ մեղմածայն, հազիւ մրմունջներով է, որ կ'արտայայտուի: Այդ պատառիկներուն մէջ Զերմութիւն մը կայ սակայն, որ կը զգացնէ, թէ բանաստեղծութիւն թիւելու համար չեն դրուած անոնք. զգացուած տարտամ բանի մը լոյս աշխարհ գալու ճիգերն են աւելի:

Այս զգայնութեանց տառնիքեր, բնթերցումի բնթացքին ունէի տպաւորութիւնը, երկրորդ անունին, Լեւոն Աւետեանին տեղ մը հանդիպած ըլլալու: Իր արտադրած կտորները եւս նոյն զգայնութիւնը կու տային ինծի:

— Այս սպորումներուն ծանօթ եմ, տեղ մը հանդիպած եմ անոնց... զարձեւ աշուղտ մեղմ, տրտում, ներքին մրմունջի մը ձեւով, սակայն ներքին խոր Զերմութեամբ մը... ո՛ր՝ սակայն:

Կրկին կարգացի իր դրածները.

Ես նոսել էի մեմակ մութ այգում,
 ու ոչ ոք չկար
 Զմեռ էր, ուշ էր...
 Ուտին սառել էր իմ կողքին կանգնած,
 ուտին դողում էր
 Ի՞նչ արած, ցուրտ էր...
 Իմ կեանքում միայն այսօր զգացի,
 որ մրսում եմ ես
 Զմեռ էր, ցուրտ էր...
 Առաջին անգամ ես աստուացի
 տարիներն անցած:
 Ի՞նչ արած, ուշ էր...:

Կամ այն միւսը, երկրորդ կտորը իր գրածներէն՝

Այսօր ձիւն եկաւ... ու այնտեղ, հեռում
 Սառել է հեռում: Ու սառած հեռում
 Աշունն է գնում...

Այսօր ձիւն եկաւ... այնտեղ, սարերում
 Հորիզոնն ամբողջ սառոյց է դարձել,
 Լուսինն է սառել...

Կախուել եմ լուսնից լուս սառցաշիթեր,
 Կպել եմ լուսնից ու չեն տարածուում,
 Խաւարն է սառչում...

Ու սուր-սուր խրուած սառցէ երկնքում,
Փայլում եմ այսպէս անլայս, անտարբեր,
Մի քանի շողեր...

Աստղերը անգամ էլ չեն առկայծում,
Աստղերը անգամ սառել են երկնքում,
Ել չեն տաքանալ...

Պատգամական կողմէ տրուած ծանօթութիւնը կ'ըսէր, թէ Լեւոն Ա-
ւետեան ծնած է Երեւան, 1952ին. թէ՛ երիտասարդ ու նորեկ բանաստեղծը
ներկայիս կ'ուսանի Խաչատուր Աբովեանի անուան մանկավարժական համա-
լսարանի հայոց լեզուի ու գրականութեան մասնաժամանակին մէջ, երկրորդ
գասարան:

Ուրեմն, կրնար ա՛ն բլաւ: Այո, անշուշտ, կրնար ա՛ն բլաւ:

1964ին, մեր տեղած պատանին տասներկու տարեկան տղեկ մըն էր:
Եօթը տարի... ու հիմա 19 տարեկան երիտասարդ ուսանող մըն է. հայոց
լեզուի ու գրականութեան ուսանող:

Պատկերները արագօրէն վերադարձան յիշողութեանս պատուարին վը-
րայ: Հիմա կը յիշեմ, յստակօրէ՛ն կը յիշեմ, թէ ե՛րբ եւ ո՞ւր հանդիպած
եմ Լեւոն Աւետեանին:

1964 Հոկտեմբեր 2ին էր:

Պատգամական ծնած մը հիւրեր. այդ օրուան մեր յայտագրին մաս
կը կազմէր այցելութիւն մը պիտեմբական պալատ:

Ենթեր Երեւանի հին շէնքերէն մէկն էր, բազմաշարկ: Իր պարունակու-
թեամբ նոր էր անկաւ եւ շատ հետաքրքրական: Աւակերտները տխուհ կարե-
լիութիւնը կ'ունենային հետեւելու իրենց նախասիրած ճիւղին միայն, դռպ-
րոցական պահերէն ետք, իրենց աղաւթ մամբուլ: Մենք տեսանք ձեռարուեա-
տի զրադումներու բաժինը, տեսանք փոքրիկ հայրդիներու ու հայուհիներու
պարի գասերու հետեւիլը, համաշափ պարը դեռ այդ փոքր տարիքէն: Յար-
մար ժամ շէր այցելութեան, մէկ մասը արձակուած էին: Բարձրացանք վեր,
հայ գրականութեան բաժանմունքը: Արձակուած էին մենք մասով: Ուսուցչու-
հին շրջապատած էին երեք հոգի միայն, երկու աղջնակ եւ մէկ տղեկ: Ու-
սուցչուհին բացատրեց մեղի, թէ գրականութեան հետեւող այդ աշակերտ-
ներու ինքնաշխատութիւնները միատեղ կը քննուէին, կը մասնանշուէին թե-
րիներ, լաւ կողմերը, միտքին կը սրբադրէին, կը փնտռէին աւելի լաւը, ա-
ւելի գեղեցիկը թերեւս:

Ինչպէս բնական մղումն է բոլոր ուսուցիչներուն, ուսուցչուհին փա-
փաքեցաւ, որ իր այդ երեք աշակերտները իրենց ինքնադիր գործերէն կար-
դան կամ արտասանեն մեղի: Արտասանեցին:

Մենք արտասանմանն եկած հիւրեր էինք: Մեր դիմաց կանգնած էին
Հայաստան ծնած, հայ հոգի վրայ մեծցած պատանիներ: Ձեմ դիտեր, թէ
անոնք ի՞նչ կը զգային. դիտեմ սակայն, թէ մենք ի՞նչ կ'ապրէինք այդ բո-
ւանքէն... Արդեօք արդէն իսկ յուզումով լի մեր արտումներն էին, բուզէի
արամադրութիւններն էին, որ մեզ այնքան յուզեցին, երբ 12 տարեկան պա-
տանին կարգաց իր դրածը...:

Բայց՝ ո՛չ: Միւսներն ալ կարգացած էին իրենց գրածները ու մենք
ունենդրած էինք պարզապէս: Հիմա, այս տղուն ստեղծագործութեան վերաբ-

տագրումին տտեն անօրինակ ջերմութիւն մը կը պարուէր մեր հողինները, եւ ր աւարակց, մեղմէ ոմանք արցունք ունէին իրենց աչքերուն...:

Ահա իր այս ստեղծագործութիւնը, որ իմ խնդրանքիս բնդառաջելով՝ մէկ երկու օր ետք ինծի հասցուցին մեզ առաջնորդող բարեկամները, թէ՛ մեք նկատուած եւ թէ՛ իր՝ Լեւոն Աւետեանի ձեռագրով: Անշուշտ պարզ եղաւ, թէ Լեւոն Աւետեանն էր այդ տասներկուամեայ պատանին, որ հանդարտութեամբ, անբացատրելի տրոմութեամբ մը կ'արտասանէր իր գրած բանաստեղծութիւնը՝

ՄՕՐԱ ՄԱՋԵՐԸ

Մօրս սեւաթոյր վարուրի միջին,
Արդէն յայտնուում եմ ճերմակ քիւնը,
Ճերմակացնում եմ, ինչպէս ձմեռն է
Զիւներով ծածկում դեղին դաշտերը:

Անս եւ եկան զարնան օրերը,
Ձիւնը դաշտերից կամաց չբացաւ,
Բայց մօրս ճերմակ մազերը,
Գնալով դանդաղ-դանդաղ շատացան:

1964

Թիւ 77 դպրոցի Երգ դասարանի աշակերտ
ԼԵՆՈՆ ԱՎԵՏԵԱՆ

Ու հիմա «Գարուն» ամսագրի էջերէն ինծի կը խօսէր խառտուր Արով-
հանի անուան մանկավարժական համալսարանի հայոց լեզուի ու գրական-
օրթեան երկտասարդ ուսանող Լեւոն Աւետեանը:

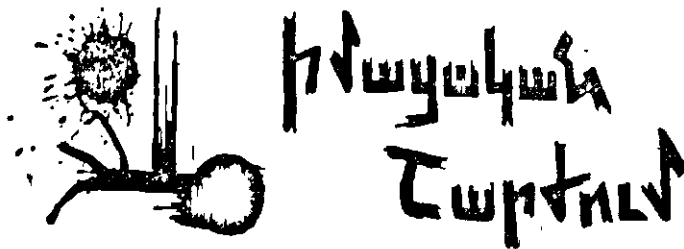
Այսօր ճիւղ եկաւ... այնտեղ դարձրում
Հարիզնն ամբողջ տառայց է դարձել,
Լուսինն է սառել...:

Մենք ծանօթ չենք իրարու: Պատանի աշակերտ մըն էր 1964ին, ու ոչ
մէկ կապ կայ իր ստեղծագործութեանց ու մեր պատահական այցելութեան
միջեւ: Պատահմունք մըն էր, աղուոր պատահմունք մը միայն մեր այն օր-
ւան այցելութիւնը պիտներական պալատ: Ինծի կը թուէր սակայն, թէ ես
մասնակից եմ այդ ստեղծագործութեան: Գիտեմ, թէ մասնակից չեմ. սա-
կայն հանկի է այդպէս թուելը: Հեռուէ հեռու, մտքէս կ'ըսեմ՝ ապրիս,
մեծնաս, ուժեղնաս, կաղնի՛ դառնաս:

Այնքա՛ն պէտք ունինք կաղնիներու...:

30 Սեպտեմբեր 1971

Բ. ՓԻՓԱՋԵԱՆ

250 ԳՐՈՂ, 160 ԳՈՐԾ

Վերջին Շամեակին, Համախարհային գրականութիւնը աղբիւրը արտակարգ նուազեա մը: Գլխաւ պոռոյա առաջնորդ արագութեամբ հասանքներ հասանքներու յաջորդեցին, դպրոցներ՝ դպրոցներու, հանգանակներ՝ հանգանակներու, որոնց ընթացքին աւանդորդին հարաւանուեցաւ հին դրոյթները, բայց եւ ահալին յոյս արժանուեցաւ գրական անդամաններուն վրայ, բացուեցան լայն հորիզոններ:

Հետագայ յոգեւածը, որ կը թուէ 250 հեղինակներ ու 160 անուն գիրք, կ'ուրուագծէ մէկ արագ Համապատկերը յետպատերազմեան գրականութեան:

250 գրող, 160 գործ:

Ընթերցողը պիտի անդրադառնայ հարկաւ, որ հռչակի տիրացած գրողներուն լրիւ ցանկը չէ մեզի ներկայացուածը: Արդէն ըսուած է, թէ՛ հսկ որ փորձէ աւել պատմականը վերջին քսանը հինգ տարիներու Համախարհային գրականութեան, ինքզինք պարտաւորուած կը դրայ նկատի ունենալու իւրաքանչիւր գրականութեան հանճարը, մինչեւ իսկ ամէնէն ազանաւոր անձնաւորութիւններու հանճարը:

Յօդուածագիրը առաջնորդուած է այդ սկզբունքով, բայց նորէն թիրի է իր կողմած Համապատկերը, բազմաթիւ ժողովուրդներու հանճարները անտեսուած են հոն եւ դեռ չեն ցանկադրուած մեծարուածներուն յոյսը մեծագործութիւնները:

Բայց յիշուածներն ու մեծարուածները քիչ չեն արդէն, — 250 գրող, 160 գործ:

Եթէ մէկը մերժէ պատերազմը կանխող ժամանակաշրջաններուն մէջ թեւածել, անտեսէ միջազգային հանճարները, առ'ջ չկարգայ Հոմերոսէն, Վերգիլիոսէն, Շէքսպիրէն, Նարեկացիէն, Տանթէն, Կէօթէն, Պոպլէրէն, Տոսթոյեւսկիէն ու միւսներէն, աւ փորձէ միւրճուիլ միայն յետպատերազմեան շրջանին յայտնուած հանճարներուն բերքին մէջ, հաւանարար կեանքը պիտի լրաւէր իրեն՝ գրական մասունքի մշակոյթ մը ամբարշտու համար: Գծուար է այսօր հետեւիլ միջազգային գրականութեան թուարկին ու հրապարակել այդ գծուարն է արդէն:

Ընթերցողին եւ յատկապէս գրական երիտասարդութեան ընթացիկ կը յանձնարարենք հետագայ երկու յօդուածները, որոնք ճանաչումի եւ իւրացումի հսկայ կարելիութիւններ կը բովանդակեն իրենց մէջ:

Ա. Պ. Ռ. ԲԱՍՄԻՆ

(Նոպելեան մրցանակաւոր — 1957)

յանձնառու մտաւորականութեան պատկերը)։ Այսպէս Քամիւ, որուն 1942ին լոյս տեսած «Օտարականը» նոյնպէս սահմանած էր վիպային նոր աշխարհ մը, պահ մը մօտ գոյապաշտ դիմին, կը հեռանայ անկէ վէճէն ետք «Ապստամբ մարդը» գործին, որ զինք կը հակադրէ Սարգիս։ Անկէ ետք, Քամիւ կը շարունակէ մենաւոր գործ մը, որ միաժամանակ մտահոգ որոնումն է նոր մարդկայնութեան մը եւ խորհրդածութիւն՝ իր ժամանակի քաղաքական բարոյականի մասին։ Այս գործը, որ կը շնչուի անհեթեթ գոյապաշտութեամբ մը, հետզհետէ կ'ուղղուի դէպի դասականութիւն մը, որ կը դժուարանայ ալճերիական խնդրով, Քամիւ կ'արժանանայ Նոպելեան մրցա-

նակին, բայց կ'ունենայ վաղահաս մահ մը։

Գոյապաշտ գոյապաշտութիւնը իր միջավայրը գտաւ մտաւորական այն փոքր օճախին մէջ, որ, այդ օրերուն, եղաւ Սէն-ժէրմէն-տէ-Փրէն, թէեւ պէտք չէ շափանցել այդ միջավայրին կարեւորութիւնը։ Գորիս Վիան երդեց անոր ողբերը գործի մը մէջ, որուն կարօտարդ իւր վերաւոր վիպապաշտութիւնը վերբարձրեալ երեւան կու գայ այսօր։

Յաճախ սխալ հասկցուած եւ որոշ մամուլի մը կողմէ շարամաթիւն ունեցած յանձնառու գրականութեան այս մթնոլորտը, շատ չանցած, ստեղծեց հակաշարժում մը աջակողմեան գրողներու մօտ, որոնք կը մերժէին «առաքելական» գրականութեան մը կաշկանդող երեսները եւ կը պահանջէին ամբարտաւանութիւն, անփութութիւն եւ անջատում քաղաքական խնդիրներէ։

Այս վերջինները, հիացող Սթանտալի, հետեւող Շարտոնի եւ Մորանի, Տրիֆօ լա Բոշէլը լուացող իր սխալներէն, կը կոչուին Բոժէ Նիմիէ («Կապույտ հուսար» եւ «Տխուր երեխաներ» վիպասանը), Անթուան Պրոնտէն («Լիւի պիւիստեմենտ»), Միշէլ Տէոն («Աշխարհի ամբողջ սէրը») եւ Ժաք Լօրան, տեւի ծանօթ Մէսիլ Մէն-Լօրան անունով եւ հեղինակ «Քարտիւն շերտի»։ Այս եզրերուն մէջ կարելի է դասել Ֆրանսուա Նուրիսիէի գործը, «Կապույտ» գիշերւան պէտքէն մինչեւ «Լա ֆրէվ», քաղքենի գոյապաշտութեան մը վայելչօրէն վերաւոր քրոնիկը իր մտահոգութիւններուն եւ յանցաւորութեան մէջ։

Հակադիր եղբի վրայ, համայնափար մտաւորականութեան անձնաւորութիւն, Բոժէ Վայիան, իր կարգին, կը վերադառնէ 18րդ դարու ազատամիտ աւանդութիւնը, պաղ նայուածք մը նետելով զինք չըջապատող բնկերութեան վրայ։ Եւ սակայն, լայն հասարակութեան մօտ արժագանգ կը գտնէ միայն 1957ին, իր «Օրէնք» գործին հրատարակութեամբ։

նույն մը փայլեցաւ այս մարդին մէջ: Եթէ ժերմատու մոռցուեցաւ, փոխարէնը շատ խոցցուեցան Քրտէյի տրամները ու Մոնթելլան վերջնականապէս ինքզինք պարտադրեց իրեն մեծ թատերադեր: Այսուհանդերձ, Հանանը մնաց մակարդակին վրայ յանձնառու թատրոնին, որ թատերական տանդական տունայնքու մէջ, պարծաւ պատուանդան մը շրջանի մտահոգութիւններուն համար: Ժան-Փօլ Ստրիքի («Դոմինիս»), «Ալլոտ Ունֆեր», «Անդամբան մահ» եւ Քամիւի թատերական գործերը («Թիւրիմացութիւնը», «Պարամբան վիճակը», «Արդարները») կը մտեն այս տեսութեան մէջ:

Եւ սակայն, թատերական նոր լեզու մը գտնելու եւ բեմական միջոցը վերջապէս ձեռնարկու մտահոգութիւնը շատ շուտով ծնունդ պիտի տար հոսանքի մը, որ յաճախ կոչուեցաւ «հակաթատրոն» կամ «յատապապա թատրոն»: Այդ հոսանքին մէջ կը համախմբուին Էմիլ Իոնեսքո, որուն «Ճաղատ երգչուհի», 1950ին, մեծ ազդեց հանեց. Սամուէլ Պեքէթ, որ «Ապասելով Կոտոն» թատերախաղով եւ «Ֆեմ տը փարթի» կ'ամբողջացնէ գրական գործ մը, ուր խօսքը յաճախ լռութիւն է, որ կ'արտայայտէ անաստուած մարդուն անձկութիւնը եւ որուն շնորհիւ արժանացաւ Նոպէլեան մրցանակի վարձատրութեան. Ժան Ժրնէ, որ, իր քերթուած «Վէպերուն գուպան» («Նոթըր – Տամ – տէ Ֆլէօր», «Փոմպի Ֆիւմէպը»), բեմի համար կը գրէ արարողութիւններ, որոնք կը շրջեն աւանդական թատերգութիւնը («Ապաստեհները», «Պատըզգամը», «Փարաւանները»): Արթուր Ադամով, իր կարգին, կ'արտայայտէ ժամանակի բնագոյնական մտահոգութիւնը, գիմելով միմոսական միջոցներու եւ երկրորդական սուր գիծի մը, եւ որ իր նիւթերը կ'առնէ ընկերային որոշ իրականութենէ մը:

Նոյն տարիներուն, թատրոնի մէկ ուրիշ երեսին վրայ կը տերապետեն Հեղինակներ, որոնց թատերական ներշնչումը հասկէս բանաստեղծական է:

ԷՄԻԼ ԻՈՆԵՍԿՕ

1947ին, Հանրի Փիշէթ, իր «Աստուածայայտութիւններով» կը մտնէ բանաստեղծական եւ քնարական ճամբու մը մէջ, բայց, նոյն ատեն, Հեղինակը չի հեռանար մտանակալը շանի դադարական մտահոգութիւններէն: Իր կարգին, Ժորժ Շեհառէ կը գծէ մտացածին աշխարհ մը «Առաւմերու երեկոյքով», ուր մեծ դեր կը խաղան երազը, առակը եւ գիթանը: Պէտք է նաեւ նոյն երեքուն մէջ դառնի Միշէլ տը Կելաէրտի թատրոնը եւ իր «Եւֆիւրիսի» կամ «Դոմինիս» պերճանքի մտահոգիչ պատկերները: Նոյնպէս, Ժաք Օտիւլէրթի լեզուական ինքնատիպ եւ հարուստ գիւտ մը կը գնէ ծառայութեան մէջ ցնորական, երգիծական եւ դատն աշխարհի մը («Փուաք – Փուաք»): Նոյն շարքին մէջ, պէտք է յիշել նաեւ Բոլան Տիւպիյարը՝ «Միլամիտ Ժիմեռնակներով», Բընէ տը Օպալաթան՝ «Ժեմալիսով», Ժան Թարտիէն՝ «Բառ մը արիւն քառի» մը համարով:

Ֆրանսուա Պիլյետոն՝ «Զին - Զին»-ով, նոյնիսկ ժան Վոթին՝ «Գնդապետ Պա-տա»-ով:

«Հիֆֆլինի» Եի
«Լիվիլինի Թիլթիլ»

Թէւ, այս ժամանակաշրջանին, փարիզեան թատերասրահները կը փակ-ւին, կը խօսուի թատրոնի տաղանդի մասին ու անհատական թատրոնները գր-կուած կը մնան պաշտօնական նպաստ-ներէ, պուրջարային գործեր կը շարու-նակին ներկայացուի: Թուենք Մարսէլ Ալարը, Անարէ Բուսկը, Մարք - Ժիլ-պէր Սօֆաֆոնը, Ֆելիքսին Մարսոն, Հոս, պէտք չէ մոռնալ Ֆրանսուա Սա-կանը, որ, վէպի կալուածին մէջ, փայ-լուն մուտք մը գործելէ ետք («Բարի լոյս, տխուր թիւ») , քաղցնի դաւաճան կը բերէ աղբիւրի սինիքսին եւ սնո-ւիլովի վայելչութեան արձուպանդները («Իգնակ Շուէտի մէջ», «Վալանթինի մով շրջագոյնս»):

Վերջին տարիներու ընթացքին, թատրոնը, ուելի քան երբեք վճռակա-նութեամբ, կը դառնայ դէպի որոնումը: Ամերիկայէն եկած հիլթրինկ երեւոյթը, սրճարան-թատրոններու ամաթէօրական փորձերը, կրթութիւնի եւ Արթոյի տե-սութիւնները, թատերական արտայայ-տութեան նոր աշխարհ մը քարոզող օ-տար քաղաքիւ խումբերու վերապահ-ւած ընդունելութիւնը (Լիվիլինի թիլթըր), — այս բոլորը կը սահմանեն նոր մթնո-լորտ մը, որուն շնորհիւ նոր սերունդի թեմադրիչները կու տան իրենց վկայու-թիւնը: Այս տեսակէտէն, Ֆերնանտո Ար-րապալի մը («Մեծ արարողութիւնը», «Ինքնաշարժներու գերեզմանը») ազմը-կոտ, արտառոց քաղաքի տաղանդա-թիւններով սնած գործը կը թուի ամէնէն հետաքրքրականը եւ ամէնէն հարուստը: Նայն ժամանակաշրջանին մէջ, պէտք չէ մոռնալ թատերական ապակեգրոնաց-ման քաղաքականութեան կարեւորու-թիւնը, Մշակոյթի Տոներու ստեղծումը,

նպատակաւ թատերախումբերու (Ժան-Լուի Պարբո՝ Թէաթրը տը Ֆրանսի մէջ, Ժան Վիլար եւ Ժորժ Ուիլարի՝ Ազգային Ժողովրդական Թատրոնի, Բոժէ Փլան-չոն, Իւպէր Ժինիու եւ ուրիշներ) խա-ղացած գործօն դերը: Այս խաղացանկին մէջ, տիրապետող յանձնառու թատրոնի հեղինակներն են, մասնաւորապէս Պէր-Թուա Պրելիթ, որուն թատերական դա-ղափարները պատուանդան կը ծառայեն քաղաքական ձախակողմեան զաղափու-րարանութեան մը:

ՀԱՆՐԻ ՄԻՇՈՅԻ ԳԱՂՏՆԻ ԳՈՐԾԸ

Ֆրանսայի մէջ, բանաստեղծութիւնը հաղուադէպօրէն այնքան ծաղկուն եղած է, որքան վերջին քառորդ դարուն: Եթէ Սէն-Ժոն Փերս մը (Նոպէլեան մրցանակ, 1930), Ժիլ Սիւփերփիլ մը կամ Փիլո-թան Ժոյ մը կը շարունակեն իրենց բարձրամիտ գործը, պատերազմին յաջոր-դող առաջին տարիներուն, տիրապետողը էլիւարի («Բանաստեղծութիւն եւ ճշմար-տութիւն» (1942), «Անդադրում բանօս-տեղծութիւն») եւ Արակոնի («Ստեղծու-թիւն», «Էլզալի ալֆիլ») պատերազմի եւ սիրոյ քերթուածներն են: Երկուքն ալ եկած են դերբապաշտութենէն, որուն

ՀԱՆՐԻ ՄԻՇՈ

ՍԱՄՈՒԷԼ ՊԵՔԷԹ

(Նապելեան մրցամակաւոր — 1969)

իր ամբողջ փայլը կը շարունակէ տալ Անտրէ Պրըթոն, որ Ֆրանսա վերադարձած է իր ամերիկեան աքսորէն: Բայց կը յայտնուին նորեկներ, համախմբուած պարբերաթերթերու շուրջ, ինչպէս Մաքս-Փօլ Ֆուլչի «Ֆոնքլեֆ»-ը եւ Փիէռ Սեղերսի «Բանաստեղծութիւն 41, 42, 43»-ը: Այսպէս, Ժան Գարուսի, Լոյիս Մատտի կամ Անտրէ Ֆրէնոյի նման իրարմէ բուլտովին տարբեր բանաստեղծներ կը յայտնուին սահմանափակ հասարակութեան մը, որ սակայն կ'ընդարձակուի յաջորդ տարիներու (1945) ընթացքին: Չմոռնանք այն հրաշալի յաջողութիւնը, որ ունեցան Ժազ ֓րեվիլի գործերը: Բայց, եթէ ոմանք պատերազմէն առաջ սկսած էին իրենց բանաստեղծական գործը, բողմաթիւ բանաստեղծներ իրենց լրիւ իրականացման կը հասնին 50ական, նոյնիսկ 60ական թուականներուն: Օրինակ, Փիէռ Էմմանուէլ, սերտօրէն իրարու ընդելուզուած ողեկանի եւ մարմնականի բանաստեղծը, որ, դիցապէս զուրկ էր վերագահանութիւն, բանին մերկութենէն (Փանքոս) երբեմն արտառոց շուայանք, կը հետապնդէ մարդուն եւ Աստուծոյ նոյնութիւնը: Նաեւ Կիյոլի-քը, որուն խօսքը կը գոհանայ էականով, բանաստեղծը լուծեան, որ կը նկատուի կարելի միակ հաղորդակցութիւնը, բա-

նաստեղծ մը, որ կ'ապրի տառապանքը բառերուն, իրերու տիրացման, բարեկամութեան եւ յոյսին: Դեռ նաեւ Ֆրանսիս Փոնթ, աւելի զգուար բանաստեղծ, բայց որուն գործը, մեր ժամանակի տմէնէն ինքնատիպներէն եւ հետաքրքրականներէն մէկը, որոշ ազդեցութիւն կը գործէ «Թէլ զէլ»-ի նման պարբերաթերթի մը դործակիցներուն վրայ: Վերջապէս, Բրնէ Շար, որ, դերբիայաշտի իր սկզբնաքայլերով, հասաւ թերատ եւ արեւային բանաստեղծութեան մը, որուն առանձնութիւնը պէտք է փնտռել նախասովորութեան փիլիսոփաներու մօտ: Առանց մոռնալու մանաւանդ դաժան, զաղտնի ու ծանր գործը Հանրի Միլոյի, ներքին փորձառութեան բանաստեղծը, պեղելը ներսի տարածութիւններուն, ուր արկածախնդրութեամբ մեղ կը տոնի անպատուին մթադոյն խորքը ու զգայնութեան ամէնէն վտանգաւոր եւ յայտնաբերող դոտինները:

Դեռ վերջերս, իրենց դիրքնք պարտադրեցին նոր բանաստեղծներ, որոնք, առանց որեւէ կասկածի, պիտի ըլլան վաղուան մեծ անունները: Կը կոչուին Անտրէ տիւ Պուլէ, Միւէլ Տէկի, Ժազ Տիւփէն, Ֆիլիփ Ժաքթիթ, Ժազ Բէտա, Էւային:

Հակառակ այն դժուարութեան, որ բանաստեղծութեան տարածումը կը հանդիպի ընթերցողներու մօտ, մանաւանդ բանաստեղծութեան եւ հասարակութեան «ապահարգանքին», յանդուգն ձեռնարկներու շնորհիւ («Այսօրուան բանաստեղծներ» հաւաքածոն, «Բանաստեղծութիւն Ա.» հաւաքածոն, հրատարակելի Կի Լէւի Մանոյի ճիւղերը), Ֆրանսական ժամանակակից բանաստեղծութիւնը ամէնէն հարուստներէն մէկն է:

Առանձին տեղ մը պէտք է վերապահուի քանի մը հեղինակներու, բանաստեղծ եւ վիպասան, Էստէյիսք, արւեստի կամ դրականութեան քննադատ, որոնց գործերը, թէ՛ իրենց խորութեամբ եւ թէ՛ հարստութեամբ, ժամանակաշրջանը հասկնալու փորձով կամ գիրենք շրջապատող երաքիզմի ու ցնորակների

Երանդով, պիտի մնան այս փամանակա-
շրջանի ամենէն աշխուռներէն: Այս
գործէտե՛րք աւելի կամ պակաս չափով
կու զան գերիրապաշտութենէն, եթէ ոչ
իրրեւ զպարզ, գոնէ՛ իրրեւ զդաշնութե-
ն: Ժողի Պոթաթի անունը պարտադրուեցաւ
վերջնականպէս: Կարելի է անոր ծո-
ւտեցնել անունները Մօրիս Պանշոյի,
Փիէռ Բլոսովսկիի կամ Անտրէ Փիէռ-
յո՛ւր Մանտարիլի («Մոքոսիէլք»-ի քա-
նատեղծն ու վիպասանը), որոնց ար-
տաւորն են զպշտիկ գործը մեր անոյն կը
բանայ կանչերու: Եւ արձագանգներու,
մենութեան եւ տենչանքի տիեզերք մը,
որուն շատ քիչ բանաստեղծներ Հասած
են:

Վերջին տարիներուն Ֆրանսախոս գրողականութիւնները ունեցան արագ զարգացում մը: Գանաստեղծի մեղի հերթն Մարի-Քլէր Գլէշ կամ Ռէնա Տէշարմի ու տակաւին Անն Հնգվերթի նման վիշապասները: Անթիլեաններէի բարձրացում ժայռ եմէ Սեղէրի, ինչպէս Տաթարէն՝ Լիօփոլտ — Սեւոր Սէնթորի: Զուիցեհերացիներ Ռամիլզէն եւ Սէնիերայէն ետք, Կիւսթաւ Ռուստով մը, պիւնիալայէն, մասնաւորաբար բանաստեղծական գեանի վրայ, զը նպաստեն Ֆրանսական գրականութեան ճառագայթումին, ի սփռւած սխաբահի:

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

Յետպատերազմեան ամերիկեան գրահանութիւնը չի մոռնար ամերիկացի գինուորսներու գիւցազանովէսը: Անթիւ եւս պատերազմեան լէպերը, որոնցմէ Ղոյսիլուտ պիտի պատարագէ շարճանկարայի գերաբաղադրութիւններ: Երկու հեղուկաներ կը տիրապետեն այս շուկային՝ Նորմը Մէյլը, ՄԵԼԿԻԵՐ ԷԼՎԵՆԻՍԵՐԵՐ գործով ու Զէյմո Զոնս Վեյմֆաճ ատեմ, որ մարդիկ պիտի ըլլանքով: Այս շարքին դրայ կարելի է աւելցնել Իրլի Շոյի հոշոգաւոր վէպը՝ Վեյմֆաճու պարահանդէսը:

Փառքի տիրացած երէցներէն թմանք

ՈՒՒԼԵԼՄ ՖՈԼԳՆԸ
(Նոպէլեան մրցանակաւոր — 1949)

նահանգի մէջ էն, ուրիշներ կը հաստատան իրենց կարեւորութիւնը ամերիկեան վիպասին գրասնտութեան յորմաքան մէջ: Նահանգի մէջ է, օրինակ, Տոմ Փառաւ, որ իր գործին լաւագոյնը գրած է պատերազմին առաջ (Մասնաբաժին Թըլ րանսֆըրը կու գայ 1925ին) եւ որ, պատերազմին ետք, այլեւս պիտի չհասնի իր քաղաք մակարդակին, ուր դրուեցաւ, այլ, ընդհակառակն, յուսախար պիտի ընէ իր վերջին գիրքերով եւ դէպք պահանջարկանութեան քաղաքական շարժումներով մը, որ եւ ճակատագրի անցեալի իր դադարաբերեալն: Նոյնը նաեւ Սթանլոյէ, որ այլեւս միայն փոքր գործեր պիտի գրէ: Հէմինգուէյ, Ռեյլեմ Ֆուլքընքի հետ, որ բաժնէ փայլուն հռչակ մը. «Ճնր մարդը եւ ծովը» (1952) իր տալարա մեն յայտդութեան ու, 1954ին, Նոպէլեան մրցանակը կը արուի անոր հեղինակին: Ֆուլքընք, նոյն վաթսուորեակին տղան էր ետք 1949ին, իր շարունակելի դրէ կարեւոր գործեր («Հնգեանգիստ մայրապետի մը համար»), նոյն առեւն ապաստանելով Հպարտ մենութեան մը մէջ եւ արժեցնելով մեն Հոլաւտէրի իր գեղը: Նոյն Ֆուլքընք հետզհետեւ աւելի քա յայտնի էրրեւ մեն հրգիշը

Հարստի մարդկային կատակերգութեան մը, եթէ էրաքին Քայտուէլ արդէն տուած է իր դործին էական մասը («Օխախտի» համարն է կու գայ 1932-ին), Հարաւի գրականութիւնը կը մնայ ամէնէն Հարաւոր: Քէրտն ՄաքՔիլլէրը, 1940-ին արդէն ինքզինք պարտադրած էր իր բնական գիտաւոր դէմքը, «Սիրտը մեծաւոր քրտնը մըն է» գործով: Թրուսին Քափոթի կը յայտնուի իր բնական ժամանակաշրջանի լաւագոյն պատմութեան գիրքը, «Կախարդութեան կալուածներ»-ու նման բանաստեղծական եւ ներշնչուած պատմութեան գիրքով: Ուրիշըմ կոյրն նոյնպէս կու տայ օրինակը բանաստեղծական բարձրորակ ներշնչութեան, «Հեւքի տուն»-ով: Նորեկ մը, Ֆրէնչիս Թոմսը կը վերադառնայ Հարաւի կրօնական մթնոլորտին, ու ջերմանդ կաթողիկէ, կը մերկացնէ կեղծ մարգարէներու եւ քարոզիչներու մոլորանշտութիւնը, ինչպէս իր «ժամանակին բրած էր Սինքլէր Լուիս»՝ «Ելմբը կենդանի»-ով: Իր կարգին, Ուրիշըմ Սթալ-րեն, «Բոցքիւր մարկալ»-ի նման տառապահար եւ տեսլական գործերով կը հանդիսանայ ծոյցները շարունակողը: Վերջապէս, Հարաւը կը գտնէ թատրոնի իր մարդը, որ Պրոտուէի բեմերը կը տանի անոր ծանրաբոյր եւ արտառնայ մթնոլորտը: Մնաց որ, Հարաւի գրական արդաստարութիւնը երբեք չի ցամաքի: Աւելի ուշ, Սթալի թուականներուն, երբեք կու դայ պատմողներու նոր ալիք մը: Բէյնթրոս Փրայս («Երկար եւ երգանիկ կեանք մը»), Պրէտ Ջէֆրէ («Ոսկի կաքթը»), Հէգրը Բու Միլլըր:

Հիւսիսի մէջ, գրականութիւնը կը թուի ուղղուել դէպի վիպային իրապատեցութեան վերամեկնարանութիւնը: Այս տեսակէտէն, Հարաւի գրական կուլուածը կը թուի արդէ քաղաքացիին հոգեբանական պնդումը հաշտեցնել երբայական աւանդութեանց հետ: Ստուլ Պէլլո, որուն հերոսները յաճախ զոհեր եւ անժառանգուներ են, կը թուի բլաւ առաջին դրողը այս հոսանքին, «Օմի Մատչի արկածներ»-ը՝ գործին հրատարակութեամբ: Ֆրիւի Բոթ իր «Մասնագիտութիւնները կը գունա-

ւորէ երգիծական եւ տեսլական իմացով մը: Ինչպէս իր «Գլխի» սկզբին՝ «Փոքր Ուոլ»-ը Քոմիկիթթի մէջ: Իսկ Պէր-Նորա Մալմուտ մինչեւ իսկ կը վերադառնայ դարասկիզբի Ռուսիոյ Հրէական աւանդութեան («Փիւի մարդը»):

Ամերիկեան գրականութիւնը, որ, իր բնոյթով, ցամաքամասի շուրջ անկուններուն վրայ եւ մշակութային սրելէ կեդրոնէ հեռու, կը քաջալերէ մեկուսացումը եւ մենաւոր ստեղծագործութիւնը, պատերազմէն ետք, սակայն, ճանշտաւ մեծ ուստաններու հրապոյրը: Նիւ Եորք, Պոթթըն, Եիքսկո եւ Սան Ֆրանցիսքո այս համախմբութեան մեծ բեւեռներն են: Այսպէս, Գուցէ կարելի ըլլայ խօսիլ Եիքսկոյի դպրոցի մը մասին Նիւյորքի էլիթներէ հետ («Ոսկի քաղցրով մարդը») ու հետագային, Պիթերսներու առիթով, մեծ կարեւորութիւն կը ստանայ Սան Ֆրանցիսքոն: Այս տեսակէտէն, Նիւ Եորք, մեծ ինքնիշխան քաղաքը փոխարինած է մտաւորական այն աղիւցիւթներ, որ Պոթթըն ունէր նախորդ դարուն: Արդարեւ, «Նիւ Եորքը դպրոցը» թափ առաւ Մանհէթէնի մէջ: Ամբողջ մտաւորականութիւն մը համախմբուեցաւ: Յիւսիսային ծանրաբոյր եւ հրատարակութեան մը շուրջ. Ժ. Տ. Մէյնկըր, Ճոն Օ'Հարա, Մէրի ՄաքՔարթի ու մասնաւոր Ճոն Եուսթայս, որուն վէպերը յաճախ առաջնորդուած են չէլ մը սառած մեղապատեցութեան մը բնականութեամբ:

Այսուհանդերձ, վերջին քսանհինգ տարիներու հիմնական շարժումը Եիքսկոյի շարժումն է: Մէյն անդամէն, երկու տեսլական կ'իշխեն 50-ական թուականներուն: Ժապ Քէրտնը, իր «Ճամբուն վերայ» գործով, շուտով երեւան կու գայ իբրեւ այս շարժումին պապը, վայրենի ազատութեան մը իր պահանջին մէջ, միանալով փառապանք նախնիներու: Ինչպէս «Ուալտը»-ի թորոն կամ Հէնրի Միլլըրի հնարոյր եւ Էրոքի վէպերը: Նոյն տարին, Ալէն Կինգը կ'ըսէ, «Հալլը»-ի հետ, կը գրէ զգայնութեան այս նոր մեկնութիւնը բանաստեղծական մանրէքսթը: Այս

ԽՐՆԵՍԹ ԼԵՄԻՆԿՈՒԷՅ
(Նոպելեան մրցանակաւոր — 1954)

Հարժումին միւս ներկայացուցիչներէն՝ կարելի է յիշել Լորէնս Ֆերինշէթթին, Կրէկորի Գրոսոն, Պոպ Քոֆմանը եւ Քարլ Սալմոնը։ Այս մթնոլորտին մէջ, պէտք է ընդգծել բոլորովին մասնաւոր կարեւորութիւնը Ուիլյամ Պրըսթի, որ կը դեզերի Մեքսիքայի, Թանժէի եւ Ժիլլ-Քէօր փողոցին միջեւ։ Այս կը ջանայ կիրարկել նոր լեզուի մը գիւտը։ Այս Հարժումին թեմաները Հատ ծանօթ ըլլալով, մեկնարանութեան չեն կարօտիր։ Կը բաւէ միայն թուել աշխարհագրական դեղերում, ձեւապաշտութիւններէ եւ պայմանադրութիւններէ ազատագրում, քապուներու մերժում, երեւակայութեան եւ «փորձեր»ու կարողութեանց պահանջ, որոնք կ'ընդարձակեն տեսողութեան դաշտը (ալքոլ, սեռ, թմրեցուցիչ), համայնական զգացում, ուր «անհատապաշտութիւններ» ազատօրէն ապաստան կը գտնեն, ձգտում դէպի վայրենի խորհրդազգացման թեման մը պարզութիւնը, որ կը գտնուի արեւելեան հաւատքներու ու յատկապէս պուտոսայականութեան զօրաւոր ազդեցութեան տակ, աշխատանքի եւ ընկերային բարձրացումի չքնականոն ընթացիկութեան մէջ մանկու մերժում։

Անժխտելի է այն իրողութիւնը, թէ

պիքմիք Հարժումը համայն բացաւ հիփփի Հարժումին, թէեւ այս վերջինը գրական դործ չկատարեց, այլ իր նկարագրին արտայայտութիւնը դատու ճոռն Պակլի, երբեմն ալ Պոպ Տայլէնի եւ Լէոնարա Քոնէնի բողոքի երգերուն մէջ։

Բաղաճականութեան հանդէպ պիթնիքներու անտարբերութիւնը պէտք չէ մոռցնել տայ, թէ ամերիկեան այսօրուան ընկերութեան հիմնական խնդիրները սրնունդ կու տան ներշնչումի բազմաթիւ ազդեւորներու։ Ու մասնաւորաբար ալ խնդիրներէն երկուքը՝ սեւերու Հարցը եւ Վրեթնամի պատերազմը։ Ռիչըրտ Բայթ եւ Լէնկսթրն Հաքս համայն բացած էին սպիտակներու զերակայութեան ժխտումի։ Բայթ Էլլիսըն, «Ամտեսանելի մարդ»-ով պիտի գրէր Ամերիկայի սեւ մարդուն եզերական պատմութիւնը։ Սակայն, այսպէս զօրաւոր գիրքեր գլեցին անցան այս գործին խորհրդանշական տարողութիւնը։ Ճէյմս Պոլլուինի («Յաջորդ անգամ», «Կրակը») եւ Լըրուա Ճոնսի («Հորասիօ Ալթէի մահը») գործերը Պլեք Փաուլլի բացաւոր յայտարարութիւններուն արձագանգներն են։

Ամերիկեան ընկերութեան աւելի կամ պակաս Հափով քնարական ժխտումը կարելի է գտնել նաեւ Նորման Մէլլըրի վերջին գիրքերուն մէջ («Իմպօ՛ւ Վիեթնամ եմ», «Գիշերուան քանակները»), որոնք, ի միջի այլոց, Բապլըթ Լոփէլի վերջին քերթումներուն հետ, կը ցրտացնեն որոշ մտաւորականութեան մը տաղանապը։

Եւ սակայն, այս ընդհանուր շրջագիծին մէջ, իրապաշտութիւնը մեռած չէ։ Պարզապէս նոր մօտեցումներ կը փնտռուին։ Օրինակ, Օսքար Լէուիս, «Սառնեղի գաւառները» գործով կը հնարէ մանիէթոֆոնի գրականութիւն մը։ Թրուսըն Քափոթ կը լքէ իր «Բանաստեղծական անլիցաւորները», հրէշային պատահարէ մը մեկնած՝ գրելու համար տնդորմ վկայութիւն մը «Պաղարիմալիս» խորագրին տակ։

Յետպատերազմեան ամերիկեան թատրոնը եւս արտայայտութեան առանձնա-

շնորհեալ միջոց մըն է։ Անշուշտ, Իոնին Օ'Նեյլի պորձը հրաշալի մտատկար մըն է բոլոր Թատերադիրներուն համար։ Բայց նորեկներուն մէջ շուտով տիրական կը դառնայ Թէնիսի Ուիլերմզի հոգեվերլուծողական եռանդով եւ անկումային զեղազիտութեամբ մը դրուժաւած արտաոյցութիւնը («Տեմպալ կոչուող հանրակառք մը», «Յանկարծ, անցեալ ամառ») եւ Արթուր Միլլրի մը յանձնառու եւ մինչեւ վերջնականութիւն դացող իրապատ Թատրոնը («Վաճառքի մը մահ»)։

Եւ սակայն, Թատերական մարզի մէջ, վերջնադոյն յայտնութիւնը կը մընայ իտարտ Ալպի, որուն զարձար Թամ ընկերութեան մը դաժան, կարօտագին եւ անձնական պահանջներով լեցուն պարտաւ մըն է։

ՄԵԾՆ ԲՐԻՏԱՆԻԱ

1945էն ի վեր, կը թուի, թէ Անգլիա սրու չափով կորսնցուցած է իր կենսունակութիւնը։ Քառերորդ դարու առաջին կիսու մեծ վիպասանները մեռած են։ Ժողովրդ Քոնրատ, Սամուէլ Պաթլըր, Տի. Էյն. Լորէնս, Թոմաս Հարտի, Արնոլտ Պեննէթ եւ Վերճինիա Վուլֆ, որ, Հէյերի ձէյմսի ու Մարսէլ Փրուսթի մը նման, սատարեց ժամանակի եւ միջոցի ըմբռնումներուն յեղաշրջման։

Պահ մը մինչեւ իսկ կարծուեցաւ, թէ անգլիացի մեծ գրողները ամերիկացի են (ձէյմս, Էլիթ, Օտըն), իրանտացի (Երթա, Սայնտ, Օ'Քէյլի, Ճոյս) կամ կալլեացի (Տայլըն Թոմաս)։ Եւ սակայն, Կրահամ Կրիլ, տրկածալի վէպի ու բնագանգութեան սահմանին վրայ («Սրբորդ մարդը», «Ջորալիսը եւ փառքը»), Էլլիսի Վոկ՝ ամէն բանէ առաջ երգիծապէր, Էնկիւս Ուիլսոն եւ Ճորձ Օրուէլ («1984») կը պահեն անգլիական գրական աւանգուրիւնը։

Լորէնս Տիւրէլ, որ գնահատուած չէ իր երկրին մէջ, Ֆրանսայի մէջ ունեցաւ արժանի յաջողութիւն մը իր «Ազնաւոր» գրքով քառանկյով։

ՊԵՐԹՐԱՆՏ ՌԱՍԸԼ

(Նովելեան մրցանակաւոր — 1950)

Բանաստեղծական մարզին մէջ, պէտք է մտնաւորաբար յիշել Տայլըն Թոմասը, առատարուխ, վիրաւոր, ասպատակ բանաստեղծ, անիծեալ հանճար, որ մեծ յաջողութիւն գտաւ, յատկապէս Միացեալ Նահանգներու մէջ, շնորհիւ իր դաստիարակութիւններուն եւ հանդէս-ընթերցումներուն («Անտրը Միլլ Վուլս»)։

Այսուհանդերձ, յետպատերազմեան տարիներու հիմնական երեւոյթը զգալազած երիտասարդներու սերունդին յայտնութիւնն է։ Անոնք կ'ուզեն փառտել, թէ երիտասարդ են ու կ'ուզեն ծառանալ բրիտանական ընկերային ասանդութիւններու ընկերութեան ղէմ։ Այս երիտասարդ գրողներու շարքին, պէտք է յիշել Ճոն Օգլլըրը, որուն առաջին Թատերագութիւնը՝ «Կիրակիի խաղաղութիւնը» մեծ յաջողութիւն գտաւ։ Հարուր Փիթըր («Տարեդարձը», «Հաւաքածո»), որ Թատերական իրականութիւնը կ'արձանագրէ լուսթիւններու եւ լսելեայ իմացումներու մէջ եւ որուն

ներշնչումը կը պոստի պերճութեամբ
թեան եւ սակաւութեամբ հանձնէ. Գո-
լին Ուիլսոն, «Մարդը, որ շուք չունէր»
վիպասանը:

Պէտք է յիշել նաեւ բոլորովին մառ-
նուոր պարագան Մէլթոն Լոմբի, աղ-
մրկայի եւ եղբրական հանձնը, որուն
«Հրաբուխի տակ» կը պատկերէ
ժամանակի մեծագոյն վէպերէն մէկը:

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Գերմանիա, 1945ին պարտուած եր-
կիր, կարելի է ըսել, թէ իմացականօրէն
կըցաւ վերադրելի՝ իր հրաշագոյն անցեալին
չնորհի: Պատերազմի ընթացքին, էր-
նրաթ ետեւէր հրատարակեց «Մարմար-
եայ ժայռերու վրայ» դործը: Աւարտի-
ցի Հէրման Գրոթ փառքի հասաւ «Ար-
գիլիտի մահը» երկով:

Եւ սակայն, դերման գրականութիւ-
նը, նոր սերունդի երեւոյթն առաջ, հա-
մաշխարհային մակարդակի վրայ վերա-
դրուեցաւ աւարտիցի Ռոպէրթ Պոն
Միւլլիի վերայ յանուումով եւ 1946ի Նո-
պեմբերի մրցանակաւոր նախկին դերման-
դուիցիերէրէր Հէրման Հէտի դարմանալի
ազգեցութեամբ: Առաջինը մեռած էր
1942ին, բայց ահոր զլիւսաւոր գործերը՝
«Անարժան մարդը» եւ «Այլակերպ թոր-
գէսի անդոնմանը» արժեւորուեցան
1950ին: Երկրորդին ազգեցութիւնը հե-
տըրգետէ մեծցաւ: Արդարեւ, հիփփի
չարժումը ինքզինք ճանչցաւ «Տափաս-
տառններու գայլ» եւ «Ճամբորդութիւն
Արեւելի մէջ» վիպասանին մէջ: Հէտ,
հիփփիներու նման, մերժումի վրայ հիմ-
նուած իտէալ մը կ'որոնէ. իրեն համար
միակ ճամբորդութիւնը ազատութեան
ճամբորդութիւնն է ու դայն կ'երանգա-
ւորէ բնութեան հանդէպ հեթանոսական
սիրով մը: Հնդկական խոկումը քաջակալ
չէ իր գործէն, որ կ'ամբողջացնէ մեղի
շատ մօտ մթնոլորտ մը:

Եալորդ տարիներուն, կը յայտնուին
ուրիշ վիպասաններ: Հանց Հէլմութ
Քերթ (1915) կը փորձէ սրամտու-
թեամբ դուրս գալ յետպատերազմեան

ՀԵՐՄԱՆ ՀԷՍ
(Նապէլիս մրցանակաւոր — 1946)

տարիներու հիւժանքէն: Էրնոթ Պոն Սա-
լմոն, իր «Հարցարանով» կը փորձէ
մեղմացուցիչ պարագաներ դանել Գեր-
մանիոյ համար: Հայրիկ Պոլ («Մեռել-
ներու գաւազները») կը մերժէ սմբթ եւ
կ'ուզէ իրականութիւնը տեսնել ինչպէս
որ է, մարդկային աշխով: Յիւնք նաեւ
Թէոտոր Փիլիփս, Աննա Սեղէրս ու մա-
նաւանդ Կուլթր կրասը, որուն ամէնէն
հռակաւոր վէպը՝ «Թմբուկը», քնարա-
կան փոխարեութիւն մըն է եւ դառն
հեղինակ մը հանդէպ աշխարհի անհեթե-
թութեան, որուն ետին կը զգացուի Գեր-
մանիոյ ամբողջ պատմական պարտքը:

Գերման ժամանակակից գրականու-
թիւնը, վիպասաններէ աւելի, մեղի մօ-
տեցաւ գերմանադիր թատերական գրող-
ներով: Կը բաւէ յիշել զուիցիերացիներ
Մաքս Պրիլը եւ Պրիտրիխ Տուրէնմաթը
(«Ծնը կնոջ այցելութիւնը») կամ շուէ-
տացի Փիթըր Ուէյսը ու մտաբերել տե-
սական հսկայ ազգեցութիւնը Պէրթուս
Պրիթի:

ԻՏԱԿԱԿ

Յետպատերազմեան տարիներուն, իտալական գրականութիւնը խոստմանալի է: Կարելի չէ բռնել, թէ այդ խոստումները յարդուեցան: Քուրցիո Մարտարթէի գործը («Քափիւք», 1944ին, «Մարքը», 1949ին) կը թուի կատարել բացումը այս վերանորոգման եւ վկայութիւնն է այդ ժամանակաշրջանին: Անհունորէն աւելի կարեւոր, աւելի ծանր, բնագիտական աւելի խորային է Սեզար Փափէի գործը, որ, համեմատաբար թէեւ անատուար, որոշ չափով մը կարելի է մօտեցնել Գաֆֆայի գործին («Ենեւ ափաղը չըկանչած», «Գեղեցիկ ամառ»): Փափէի անձնասպան եղաւ 1950ին եւ ձգեց յետմահու օրագիր մը. «Ապրիլու արիւնստը»:

Այդ տարիներուն փառքի արժանացածներէն յիշեմք Քարլո Լեւին, «Բրիստոն կանգ առաւ Էպոլիի մէջ» գործով:

Ինկիացիո Սիլունէ, համայնափայտ, Մուսոլինիի կողմէ արտաքսուած, ուրաշնակարարական, 1945ին, «Բուռ մը քուրծով, արձակեց նոր Խալիլոյ մը յոյսի կանչը: Այդէրթօ Մորափա անհեթեթի եւ ձանձրոյթի վիպասանն է: Մորափայի հերոսներուն փրկութիւնը գուցէ գայ սեռայութենէ («Անհնազանդութիւնը», «Ձանձրոյթը»):

Էլիօ Վիթթորինի, նախապէս (ու Փափէի նման) ազդուած ամերիկեան գրականութենէն, պատերազմէն առաջ հրատարակած էր իր «Ձրայց Սիկիլիոյ մէջ»ը: Հետագային տիրացաւ անաղմուկ, լայն շատ ամուր հռչակի («Էրիֆա»): Պէտք է յիշել նաեւ Կիտօ Փիօփէնէն, Մարիօ Սոլտաթին («Նամակներ Բափիլիէն»), Ալպարէ Չեսփետեսը եւ մանաւանդ Տինօ Պուզզաթին, որուն «Նամակնալ տարագայ մը» գործը թարգմանուեցաւ Քամիւի կողմէ: «Թարթարներու ամապատը», զոր կարելի է կապել քաղաքական աւանդութեան մը, մինչեւ հիմա կը մնայ Պուզզաթիի գլուխադրածը:

Իտալական ժամանակակից թատրոնը Փիլանտելլոյի հասնող մէկը չունեցաւ:

Յիշեմք սակայն երկու թատերագիրներ. Իւկիօ Պէթթի («Այծներու կողմէ») եւ Տիեֆօ Յապրի («Յիսուս դատի տակ»):

Բանաստեղծութեան մարդին մէջ, ձիուդիփիկ նակալիթթի եւ Էօթէնիօ Մոնթալէ անժխտելիօրէն միջադպարի մակարդակի վրայ կը գտնուին:

Առանձին տեղ մը պէտք է յատկացնել ձիուդիփիկ Թոմասի ալ Լամփինատուայի — որուն «Յովաղը», սիկիլիական անկումի վէպը դեռեւս կը յիշեցնէ արդէն խի հնամաշ Եւրոպա մը — որ Մուզիլէ մը չափ հռչակ չաճեցաւ:

ՍՊԱՆԻԱ. ԵՒ ԼԱՏՈՒՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

Կարսիա Լորքայի եւ Ռենամենոյի մահէն ետք, ու հակառակ քանի մը բացառութիւններու, կը թուի, թէ օպանական լիդուն կ'արժեւորուի Լատին Ամերիկայի մէջ: Անշուշտ 1956ի Նոպէլի մրցանակը, որ արուեցաւ «1898ի սերունդ»ին վերջին վերապրողներէն Խուան Բամոն Խիմենզի, կը պատուէ Սպանիան: Քամիւի Խոսէ Չելա («Փառաքալ Տաւարբէի ընտանիքը») կ'ըսէ, թէ թու-

ՄԻԿԵԼ ԱՆԻԵԼ ԱՍԹՈՒՐԻԱՍ
(Նօպէլեան մրցանակաւոր — 1967)

չունք, նոյնիսկ վանդակի մէջ, կրնայ հասնել տղատութեան. Անա Մարիտ Մաթոթէ («ժամանակը») երևան կու գայ իբրեւ յայտերէն մէկը սղանական երիտասարդ գրականութեան: Չմոռնա՞նք նաև Պոլան Կոյթիսուրն, որ կ'ապրի Ծրանաս:

Եւ սուկայն, վերջին քառորդ դարու կարեւորագոյն երեսոյթներէն մէկը Հարաւային Ամերիկայի գրականութեանց ճանաչողութիւնն է:

Ետրկէ Լուիս Պորկէզի զործր պէտք է բոլորովին առանձին դասել: Բանաստեղծ, վիպասան, էսսէյիստ՝ անոր զործր եզակի է: Աշխարհագրագիտ, հմուտ գրագէտ, երեսակայականի կատարյալ, Պորկէզ ստեղծեց գրական բոլորովին անձնական գիցարանութիւն մը, առեղծուածային եւ կախարդական, որ կը բանեցնէ զօրաւոր ազդեցութիւն ու համայն աշխարհի մէջ կ'ունենայ բացառիկ ընդունելութիւն: Զիւլիգի Փապլո Ներուտա (Կապրիէլա Միսթրալի պէս, Նոպէլի մրցանակ 1945) յանձնառու բանաստեղծ, մարդու ազատութեան երդիչ մըն է: Միկէլ Անիէլ Ասթուրիաս («Պարոն Յալապալա»ի հեղինակ եւ 1967ի Նոպէլեան մրցանակաւոր) աւելի խորապէս

խորխոր նետած իր երկրին, Կուլաթէմալայի աւանդութեան մէջ, եղու ընտրեղակ բանաստեղծը Կեղրոնական Ամերիկայի չքեղ բնութեան, միանդամայն վերստեղծելով հեղիական հոգիին կըլուսթները, բոյրերը եւ զոյները: Մեքսիկայէն մեզի եկու ծայր Օկտաւիո Փոպի, առաջնակարգ բանաստեղծ, որ սնած է ամերիկեան Գամբիլաներու վրայ, դեռ պահ՝ Հնդկաստանի մէջ:

Պորկէզի, Ներուտայի, Ասթուրիասի եւ Փոպի անունները ինքնին կը բաւեն ցոյց տալու համար Լատին Ամերիկայի կարեւորութիւնը ժամանակակից գրականութեան մէջ: Բայց միայն անոնք չեն: Պէտք է նաեւ յիշել ջուպացի Ալէիսո Քարփանթիէն եւ Պոսէ Լիլամա Լիման, չորսմպիացի Կապրիէլ Կարոիա Մարքիզը, մեքսիկացի Քարլոս Ֆուէնթիսը («Արդիմիո Քրուզի մանք»), արժանեթիւնացի Պոլիս Քորթալաբը («Գալստիի գեմբեր») եւ, փորթուգալական մարզին մէջ՝ պրազիլացի Պորիս Ամատոն:

ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Ռուսական գրականութիւնը, 20-ական տարներու բանաստեղծական մեծ շարժումէն ի վեր, կրցաւ պահել խախուտ հաւատարակչութիւն մը՝ վարչակարգին հանդէպ ծածուկ թշնամութեան եւ անոր լորձնաշուրթն փառաբանութեան միջեւ: Իլիա Էրենպուրկի կողքին, որ կը կրէ զօրաւոր դրուժը արեւմտեան մշակոյթին եւ հեղինակն է «Զիւնիալի», նախ եւ առաջ կը գտնենք 1965ի Նոպէլեան մրցանակաւոր Միխայիլ Ա. Շոլոխովը, հեղինակը յեղափոխական, թողաք եւ պիղացիական մեծ վէպի մը՝ «Խաղաղ Տոնի», որ հրատարակեցաւ եւ թարգմանուեցաւ պատերազմէն առաջ: Անոր կողքին, կայ Կոնստանդին Սիմոնովը:

1956ին, Վլադիմիր Տուրինցեւ հրատարակեց «Մարդ ոչ միայն հացիւ կեցե՞ն, իսկ 1958ին ծաղեցաւ «Փաստեր-նաքի խնդիրը»: Նոյն տարին, Փաստեր-

ՓԱՊԼՈ ՆԵՐՈՒՏԱ
(Նոպէլեան մրցանակաւոր — 1971)

ՊՈՐԻՍ ՓԱՍԹԵՐՆԱՔ
(Նուպելեան մրցանակաւոր — 1958)

ԱԼ. ՍՈՒՓԵՆԻՑԻՆ
(Նուպելեան մրցանակաւոր — 1970)

նաք արժանացաւ Նուպելի մրցանակին։ Ստալինականութեան եւ ժողովրդականութեան ժամանակաշրջանը ուժեղորէն խախտած էր այլեւս։ Գորիս Փաստերնաք, բանաստեղծ, Շէլլեֆերի եւ Կէթի թարգմանիչ, նախ Իտալիոյ մէջ հրատարակեց «Տոբէօր փիվալօն», որուն հոշակը շատ շանցած միջազգային պիտի ըլլար։ Փաստերնաք Ռուսիայէն չէր խզուեր, բայց կը փորձէր շարունակել սլաւ եւ արեւմտեան մշակութային աւանդութիւններու հաշտութեան երազը։ Փաղաքական զմեռնալքը Հնարաւորութիւն տուաւ, որ 1962ին հրատարակէր Ա. Սոլժենիցինի «Իվան Տեմիտովիչի կեանքին մէկ օրը»։ «Առաջին շրջանակը», ապա «Փաղցկեղաւորներու տաղաւարը» (1968), որ արդիւնեցաւ Ռուսիոյ մէջ, կը դատապարտէն ստալինեան ճամբարները։ 1970ին, Նուպելեան մրցանակին արժանանալը աւելի դժուարացուց Սոլժենիցինի կեանքը։

Ճական թուականներուն, երկու եւրոպայի բանաստեղծներ՝ Նուպելի եւ

տուլէնկո եւ Անտրէ Վոլնեսենսկի պտրտեցան աշխարհը, իրենց քերթածները Մայաքովսկիի նման արտասանելով լեցուն սրահներու առջեւ, պաշտպանելով ազատութիւնը ընդդէմ բոլոր ցեղապաշտութիւններուն, նացիական թէ խորհրդային։ Բայց այս բոլորը յարգէ կրակ մը կը թուին։ Նուրի Տանիէլի, Անտրէ Սինիաֆսկի (Գոլիու պտայտը) եւ Նուպելի Կիզպուրկի (1968) դատաւարութիւնները նորագոյն հանգրուաններն են գրականութեան մը, որ միշտ պայքարունի քաղաքական դադափարաբանութեան մը դէմ։

1937ին, լեւ Վիթուլ Կոմպրովիչ հրատարակած էր «Ֆելտիտիւրքը», որուն պիտի հետեւէին պոստկադրութիւնը եւ իր թատերական դործին յայտնութիւնը՝ «Ամուսնութիւնը» փիեսով։ Կոմպրովիչի դործը, որ ծնունդ առաւ է որպէս պաշտութենէ մը, որուն մէջ կը մտնէ մաշոզ հեղեանք մը, ծաղրանքի եւ էրաթիզմի երանդ մը, կարելի է նմանցնել Գէթթի դործին։

Յիշենք նաև չեխ երկու դրողներ, Միլան Գունտերս (պատկեր) և Արթուր Լոնտոն (պատկեր)։

Յունաստանէն, բանաստեղծ Ժորժ Սեֆէրիսի կողքին (Նոպէլեան մրցանակաւոր, 1963), բարձրացաւ մենտոր ձայնը՝ Նիքոս Բաղանձարիսի։ Վիլհելմ Զարլան և Վերախաչուած Յիսուսը բուական եղան այս վիպասանին դործը պարտադրելու հեթանոսութեան և խորհրդադպածութեան խորերը։ Յիշենք նաև «Ընդհանրական» վասիս Վասիլիքոս և բանաստեղծ Եաննիս Րիցորս։

Ժամանակակից ձափոնը մեղի բերաւ յայտնութիւնը երկու դործերու, որոնք կը պատկանին Լատուարի Փափապիթայի (1968) Նոպէլեան մրցանակաւոր) և Եուքիո Միլիմայի, որ գիտակցելով հանգերձ արդի ձափոնի ներկայացող խնդիրներուն, հայեացքը դարձուցած է զէպի գիւնտրական ազգայնականութիւն, հաւատարիմ սամուրայիներու աւանդութեան։

Անշուշտ, իւրաքանչիւր երկիր ունի իր գրականութիւնը։ Պէտք է թերագնահատել ժամանակակից Եւրոպի բանաստեղծական վերանորոգումը, եռկոսլա վիպասանները (Իփո Անտրիք, Նոպէլեան մրցանակին արժանացաւ 1961ին)։ Իսկ, կարելի է եզրակացնել, հարց տալով, թէ Պրանսան մէկ կողմ դրած, ժամանակակից գրականութիւնը իր ամէնէն ինքնատիպ հոլովոյթը երկու Ամերիկաներու մէջ ունեցած է՞ արդեօք։

ԵԱՍՈՒՆԱՐԻ ՔԱՎԱՊԱԹԱ
(Նոպէլեան մրցանակաւոր — 1968)

ԺԱԳ ՊԵՐՍԱՆԻ ԵՒ ՊՐԻՆՆՈ ՎԵՐՍԻԷ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ. ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ, ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայացուցիկ

ՍՕՍԻ ՅԱԿՈԲԵԱՆ (արձակ)

ՆՈՒՊԱՐ ՀԱՐԽՈՒՏԵԱՆ (բանաստեղծութիւն)

1971 թուականի ֆրանսական բանաստեղծութիւնը անվիճելիօրէն կը կապուի ա՛յն անուններուն, որոնց վրայ ծանրանալը այլեւս անիմաստ է: Այդ բանաստեղծները կը կոչուին Սէն-ձոն Փերս, Արակոն, Փրելէշը, Միշօ, Փոնտ, Ժուլ, Եար, Էմմանուէլ, Բընօ: Հաստատապէս գրչութիւն ունեցող անուններ են անոնք այլեւս, որոնք սեղմ գիծերով կը կազմեն 1910էն հաջ ծաղկած բանաստեղծական սեռի ամփոփ պատմութիւնը: Այս շրջանին Հրապարակ եկան գործեր, որոնց ծաղկումն ու յայտնութիւնը ներկայ կացութիւնը ներկայացնեն թէ ապագայ ուղղութիւնները՝ կը հանդիսանան դրօշակիրները արդի բանաստեղծութեան:

Բայց, 1971ի բանաստեղծութիւնը կը կապուի նաեւ բաղձաթիւ ու բաղձապիտի այն հեղինակներուն, որոնք կէս հաշակաւոր են, երբեմն բոլորովին անծանօթ, եւ կամ՝ ծանօթ միայն գրականագէտներուն:

Հեղինակներ, գրութիւններ, փնտռումներ, ձգտումներ կամ հոսանքներ, որոնց մէջ «գարոցներ»ուն կամ «չարժումներ»ուն անծանօթ ընթերցողը կը խաբխափէ, կը տատամսի, կը կորսուի, եթէ անշուշտ, պարզապէս իր հետաքրքրութիւնը ուրիշ կողմ չուղղէ:

Անխուսափելիօրէն հարց մը կը մտահոգէ մեզ — այս առատութիւնը, զոր կարելի է համարել տաղանապի, որքան նաեւ կենսունակութեան շրջան՝ կտրելի՞ է, կամ ժողովրդի՞ է կաղձակերպել: Բանաստեղծները երբեք չեն զնահատած իրենց մեկնաբանները, իսկ մեկնաբաններէն աւելի նուազ կարեւորութիւն ընծայած են իրենց պատմիչներուն:

«Պէտք է խնայել ըլլալ՝ գրելու համար քամաստեղծութեան մասին», — գարմանքով կը յայտնէր Արակոն 1968ին:

Մենք պիտի ըլլանք այդ խնայելը, բայց պիտի ըլլանք խելացի եւ դժոյշ խնայելը, որոնք ուրիշներուն, իրաւ խնայելուն ձգելով մրցանակներու դափնիները, ունին միակ փառասիրութիւն մը, նկարագրել եւ աւելի ճշգրտօրէն ուրուադծել ա՛յն մթնոլորտը, ուր կը գտնուի այսօր ֆրանսական բանաստեղծութիւնը:

Հակադրաբար վէպին պարզած կացութեան, մենք այս մթնոլորտը պիտի համարենք միատարր, ինչ ալ ըլլան տիրող խճողումին այլազանութիւններն ու քմահաճոյքները:

Արդարեւ, կարելի չէ զանազանութիւն մը դնել «արդի» կոչուած բանաստեղծութեան ծաղիկուն, բանաստեղծական աւանդութեան եւ փնտրու-

ուուքին միջև։ Որովհետև ամէն իրաւ բանաստեղծութիւն, նոյնիսկ արդի, փնտռուող մըն է։ Ասիկա բացայայտ իրականութիւն մըն է՝ մանաւանդ այն պատճառով, որ արդի բանաստեղծութեան համար, վերանորոգումի միջոցները պատմականօրէն սահմանափակ են։ ամէն բան փորձուած է, ամէն բան իրազործուած։ յեղափոխութիւնը, պայթելու համար, 1971ին չէ սպասած։ Բէմպօ, Մալարմէ, Լօթրէամոն արդէն իրականացուցած են դոյն։ ճերմակ էջի վրայ գրուած մէկ տողնոց (d'un mot unique) բանաստեղծութիւնն մինչեւ հեղեղային դիւցաղներգութիւնը, այսինքն՝ թուրք ձեւերը, բանաստեղծին տրամադրութեան տակ կը դառնան։ Իւրաքանչիւրը իր ուղած ձեւով կ'օգտագործէ այս գործիքները, զորս ուրիշներ երեւան բերած են։ Միայն թէ՝ արածուէր շխօսիլ դասական վերածնունդի մասին, ամէն անգամ, որ բանաստեղծ մը վերադառնէր հնչեակը կամ աղեքսանդրեան տողը։

Գրական բոլոր ձեւերուն համահաւասար եւ նոյնիսկ աւելի քան վէպն ու թատերգութիւնը՝ բանաստեղծութիւնը, իւրաքանչիւր բանաստեղծութիւն, իր ամէնէն զինքնէն ճիւղերուն, նոյնիսկ իր ամէնէն զքնարական կամ ճայլարական թորչներուն մէջ, մեր օրերուն դէմ յանդիման կը դրուի իր իսկ հարցերուն, մղուած ա'յն գիտակցութենէն, որ չի կրնար չառնել ինքն իրմէ՝ ո'չ միայն իրրեւ փորձառութիւն, այլեւ մանաւանդ իրրեւ լեզու (langage), որ ձեռք կը ձգուի լեզուով եւ լեզուին մէջ, չնորհիւ ա'յն յարաբերութիւններուն, զորս բառերը ունին (կամ ոչ) իրերուն հետ, գրութիւնը (écriture) կեանքին, եւ խօսքը՝ առնին։ Ինչպէս կը հաստատէր մեն ճրատարակիչ Փիէր Սեդերգը՝ զմեծ քեմալիզմի սէր, մահ, բնութիւն, կատուած, ո'վ զյայտնէր, դուք պիտի աւելցնէի լեզուն։ Լեզուն, որ բանաստեղծութեան մէջ դարձաւ էական տարր։

Ասիկա մօտաւորապէս կը նշանակէ, թէ լեզուն, ի միջի այլոց թեմա մըն է, ալ՝ հիմնական թեման, որուն հետ եղած բաղդատութեամբ է, որ կը վերաբերուին աւանդական թեմաները։

Մենք կ'ուզենք ընդգծել լեզուին հարցը, առանց փոյթ ընելու, որ անիկա կրնայ մերժուիլ սմանց՝ կամ անտեսուիլ ուրիշներու կողմէ։ Լեզուն անխուսափելի իրականութիւն մըն է, որ կը տեղադրէ այսօրուան բանաստեղծութիւնը, եւ որ պիտի թոյլատրէ մեզի տեղաւորելու դիմք, համաձայն անոնց պատասխանի բնոյթին (հաւատքը կամ կասկածը, անձկութիւնը կամ խաղը), այսինքն՝ ընթերցողներուն համար, համաձայն իր ձեւին (լռութիւնը կամ ճիւղ, ճառը կամ բառը), որոնք կը գրաւեն այն միջոցը, զոր մենք կոչեցինք արդի բանաստեղծական մթնոլորտ։ Գործածելով Միշլէ Տիքիէն առնուած խորաւիժը մը՝ ահաւասիկ ուրեմն, եթէ ոչ ամբողջական ճշատակող դիժըն, ա'ւնուաղն (որովհետեւ չենք անդիտանար մեր անգիտութիւնը) իր գլխաւոր հատուածը։

Ա.— ԱՅՍ ԲԱՌԵՐՈՎ, ԶՈՐՍ ՍՈՐՎԱԾ ԵՄ (Ժորժ Փերոս)

Այսօր, ինչպէս հաստատեցինք արդէն, ամբողջ բանաստեղծութիւնը ինքն իր հարցերուն դէմ յանդիման կը դրուի։ Բայց գոյութիւն չունի՞ արդեօք բանաստեղծութիւն մը, որ, որովհետեւ կ'ուզէ քաղաքական ըլլալ՝ կը մերժէ մտնել արձագանգներու եւ ցոլացումներու այս խաղին մէջ։ Ինչպէս գիտենք, ինքնամղումը (spontanéité) կանչ մըն է, որ շատ աւելի բան ունի իրադարձելիք, քան ինքզինք մտնիլ ընելու արարքը։

Բայց յիշենք 1968 Մայիսէն ծնունդ առած գրութիւնները, որոնք օր-

ւան զէպօքին առնելուս՝ ըլլալով՝ կորսուեցան նոյն այդ զէպօքին հետ, ինչպէս է պարական այն գրականութեան, որ շատ շուտ եւ շատ ուղղակիօրէն յանձնառու կ'ըլլայ: Ապաստալիականացումը ճակատագրական եղաւ պայքարող այն զինուորիկ (militant) գրողներուն համար, որոնք յատկանշեցին պատերազմեան շրջանը: Կարգախօսային բանաստեղծութիւնը (poèmes-slogans) սկսած է հաղուադէպ դառնալ: Այլեւս չենք ապրիւր այն ժամանակները, երբ Ուլակոն, քանի մը ժամէն, կուտայ լացիներուն նուիրուած տաղեր կը գրէր՝ բողոքելու համար «ծովայիններու» ցամաքահանումին դէմ: Արդեօք այս նուագումին պատճառը վերջին քսան տարիներուն, հոս ու հոն կատարած բազմաթիւ ցամաքահանումներն են, թէ բանաստեղծները վերջապէս տեղադրածան, որ բառերու ուժը ուրիշ մակարդակի վրայ կը գտնուէր:

1971-ին, բանաստեղծները դադրած են այլեւս յանուն դատի մը կամ կուսակցութեան մը միամտօրէն քարոզչութիւն ընելէ: Աւելի զէմ են, քան թեր: Ժան Բոսըլոյի, Մօրիս Բէնիտի, Ժան Պրիթոնի, Շաբլ Տոպօնիսկիի, Օլիվիէր Սթիւի ձայները կը շարունակեն բարձրանալ եւ այսօր:

Վայրագութիւն, ուժգնութիւն. (այս խօսքը, ինչպէս անցեալին, բըռունցքի մը պէս կը բախի պատերազմի, անարդարութեան եւ ամէն տեսակ անհասարկութեանց դէմ, բայց անիկա ունի նաեւ նոր թիրախներ, ինչպէս՝ ներկայ ընկերութիւնը, անոր անդալալութիւնը եւ յղիացումը:

Բանաստեղծը չնչաւեղձ կ'ըլլայ այլեւս. եւ կարենալ շնչելու համար՝ կ'ընդդիմէ, կը հեղնէ կամ կը պոռպուայ, տեսանելի աղիւսներէն դուրս: Ամերիկեան «Վիք» բանաստեղծութեան ամէնէն երկտասարդ դէմքերէն ու մանց մօտ (Տանիէլ Պէկա) այն հեղեանն չնչաւ, որ կը յատկանշէ այս բողոքող բանաստեղծութիւնը՝ մտածել կու տայ՝ Փրիւէրէն ու Վիանէն ալ անդին՝ Քրիւէլի մը կամ Փէրէլի մը վայրագ դաժանութեան:

Այսօր, անդամալուծուած երեսուն տարուան մտային փոխոճիկիթէ,

հասն դարերու հալածուած եւ միաստաւածական երէտութենէ

երեք դար ճարտարարուեստէ (աշխատանքը առողջութիւն է)

վարակուած քափառաշրջիկ մախախարէ

օրոնք մօմերու մեծ սպառողներ էին

շփուած արեւմտեան քարքերու սխտորին

եւ ստիկամութեան վախին

դարձած մագիստրոս վկայեալ

իին գիրքեր պրպտող, եւ լաւտեղեակ

տատայիտ եւ լեքրիսք ստանաւորներու

ընտանիքի հայր, տարբեր վեպաղ, եկամուտներ յայտարարող,

սմբողջովին վարժուած քարեխան երկիրներու կլիմային

եւ պաշտպանուած մուհակներով, հողաքափներով, վառարաններով,

շագիի կաքսաներով, գդակներով, քեւնոցներով

բարձունքներու քերմութեան ելեւէջներուն դէմ

պիտի ուզէի բարձրացնել իմ բիւրեղէ քաժակս

լպրծուն միւթերու կեմացը

այն մագական հեղուկին որ կը կռչուի բուսական կամ համալին իւր

որուն շնորհիւ աշխարհի երեսը

սահելու կարելիութիւն ունի:

ՕԼԻՎԷՆ ՍԹԷՆ

ձիւղ է, որ ընկերութիւնը խնդրոյ առարկայ դարձնելու այս իրողութիւնը կրնայ աւելի զգուշութեամբ կատարելի՝ նոյն ընկերութեան լեզուին վրայ կատարուած հալիւ թէ զգալի աշխատանքով մը (պայթարի բանաստեղծութիւն)։ Հոս եւս կր յերազտենք արդի բանաստեղծութեան գլխաւոր մըտահողութիւններէն մէկը, որովհետեւ պայքարը նախ կ'ուղղուի բառերուն դէմ, աւելի լաւ անցնելու համար իրերուն։ Միասն-Մարթէնի մը համար, օրինակ, ամէնէն շատ արժէք ունի յարաբերութեան մէջ մտնելու գործիքը, գովազդային կարգադրութիւն ըլլայ անիկա թէ գաղափարական գունաւորում (intoxication)։

Երեւ սկահակներ յայտնապակիէ երկու ներմակ Մէկ խտրտեալ Կաթսայ ալիւմինիումէ սուրն եփելու ժաք կաթի կապոյտ ստաւափ թիւ 4 շամար Ուշադրութիւն կաթը պիտի եռայ եւ ախաւսիկ մեր հազարդումները Տ կարկանդակ պրքոնենան Հաց կարմրեալ ոչ բաւարար չափով եփուած Դանակը աւաւմաւար Պոզսատ շժանգոտող Ձմռնայ դգայները Մեծ հօր ուրծաթէ դգալը որ ընտրուած է Սպանիայէն Կաթը կը յորդի Պէտէ Է կեցնել Սպասէ Բիչ մը Անիկա շատ տաք է Ան կարագը մոռցանք

ԺՈՋԷ ԼԻՒԼԱՍ-ՄԱՐԹԷՆ

Այս երկու մղումներուն, հեղանքին, լուտանքին եւ հաղիւ զողարկում ժառերաթուղթին (document) միջեւ հրեմն կը պատահի, որ առանց մայն բարձրացնելու, զարգանայ միեւնոյն առեն ընտանի ու հեռուոր հեղանակն ու ճշտուչ ճառ մը, որ կը պատմէ ամէնօրեայ աշխարհի մը ու մարդոց մասին, որոնք հոն կը շարժին։ Հետեւողութեամբ Գընոյի, որ կը մնայ այս արձանագրութեան անժխտելի տէրը, բազմաթիւ բանաստեղծներ (Ժորժ Փեռօ, Կի թոմա, Իվ Մարթէն, Ֆրանք Վինա), կը փորձեն արձակունակութիւնը՝ բայց արձակունակութիւն մը, որ կը թոյլատրէ իրենց մաքրել առօրեան իր սովորութիւններէն՝ ա'յն եիմուրով, որուն կնիքը կը կրեն միշտ։

Ամուսնացանք անցեալ տարի
Հագար ինն հարիւր վաթսուն երեքին
Թանիա եւ ես, մեր քաղին մէջ
Ան կուլար, քաղաքայնոր Յոյնպէս
աւարտողութիւնը շատ յաջող անցաւ
Անդրանիկը մեր գաւակներուն կը խաղար
հարսանեկամ սեղանին տակ
Երկրորդը զրկած էին
մեծ մայրերէն մէկուն տունը
Եւ երրորդը՝ Քաթըրին
դեռ կը գտնուէր
իւ մօր տաքուկ արգանդին մէջ Տեսանք
զր ժամանակ էր ամուսնացաւ
կանոնաւորելու մեր գրկընդխառնումները,
սեւեռալու համար ընտանեկան տեսարակ
եւ Յուսկ ընկերային մտահոգութիւններ
Յուսկ մտահոգութիւն վեց առի մասին

digitised by

A.R.A.R.®

նուազ մտահոգութիւն արտասանութեան դասի մասին
 ցետոյ կրկին ձեռք առին
 խոնարհ ստորեային ցամբան,
 աւելի քան վերակրկնուող ծովուն ալիքները

ՓՈՐՓ ՓԵՌՈՍ

«Սովորական կեանք»-ի այս բանաստեղծներուն մօտ՝ կայ զսպուած
 քնարերգութիւն մը, շրջելու համար հեղեանք մը: Բայց զոյութիւն ունի
 նաեւ արդի քնարերգութիւն մը, որուն տարօրինակ կը թուի այս կասկածը,
 եւ որ, կը թուի, թէ ի՞նչ եւս կ'ընդունի, առանց անախճանքի, ոչ ալ ան-
 հասկացողութեան վախին: Արման Բոպէն (մահացած 1961ին), ժառ ֓երա,
 Տիտէ Քոսթ, Մարք Փիլէրրի. այս անունները՝ բաղմաթիւ ուրիշներու կար-
 դին՝ (Արմէն Լիւպէն, Հանրի թոմա, եւայլն) կը վկայեն լեզուին հանդէպ
 զոյութիւն ունեցող այս յամառ հաւատքի մասին: Հաւատք, զոր նաեւ կը
 բաժնեն, բուրբոյլին տարբեր գեանի վրայ, որոշ թիւով բանաստեղծներ, ո-
 րոնք հաւատարիմ մնացած են Պրոթոնի ուսմունքին (enseignement) եւ
 ինքնամուղ գրութեան (écriture automatique): Սահմանափակուի՞նք՝ յիշելով
 միայն, շատ կանուխ մահացած Ժան Փիլէր Տիւփրէյը: Ձայնը թերեւս նուազ
 ուժգին կը հնչէ, երբ նուազ բարձր կը լսուի, բայց կը հնչէ ու կը լսուի
 աւելի նորը ձեւերու ներքեւ եւ զարգարուած նոր պատկերներով, որոնց ե-
 տին մենք կը գտնենք յաւիտենական թեմաները՝ սէր, կեանք, մահ, երջան-
 կութիւն, անձկութիւն: Յաճախ, չա՛տ յաճախ ասկային, այս քնարերգութիւ-
 նը եւրոպէական է, կը սարսափի իր համարձակութենէն: Տատելանքի մը (մե-
 ոս 1957ին) գործը յատկանշական մէկ երեսոյթն է տեւաբար վտանգուած
 այս ճառին, «Հակառակ ամէն քանի» անունով ծանօթ այս քնարերգութեան:
 Երկար բանաստեղծութիւնները կտրուուած են կարճ գրութիւններով, յաճախ
 հեղեանք, կարծէք մեծ ձայնը պէտք կը զգայ վերագտնելու իր շունչը եւ
 անխմստ կը համարէ այսպիսի սլացքները:

Անարժէք գաւաթ մը, գոր գնեցի դերձանաւաճառ նպարավաճառի մը
 խաճախէն

Սալմայար ցիլիի՝ Պեդրի եւ Սեյմուի կողմերը:

Շատ ազդել չէ:

Մանրագիտակը երեսն պիտի համէր խորտարորութեան Հիմնադրա մը:

Լոյսն է, որ գայն օղորկ կը դարձնէ, կամ ինչ միամիտ մատնեք:

Ուրիշ նայուածքի մը համար, քերես, գաւաթ մը

Կ'արժէ գլուխ մը:

Որքան գայն կը փառարանէ իսկիստար երգեցողը կամ իշխարանիկ մեքենան

որքան հասարակածային փոքորիկը կամ խաղաղակամի հոսանքները

Այս գաւաթը

Կը փառարանէ աստուածային Անունը

Եթէ վաղը ահադի ճամբան բռնես, դուն պիտի չզոյստ

Պէտքը հետո տանելու այս յաճախակի,

պայմանաւ որ գայն գիտած ըլլաս երկարօրէն

պայմանաւ որ կարենաս սրտին մէջ վերարտայրել ամոր օղորկութիւնը, կրնի

Այս գաւաթը:

Ահաւսիկ մտտեր, ոչ իմաստութեան; ոչ լուսութեան,

Ոչ կատարեալ գործերը ինքզինքիդ կամ շուքիդ վրայ,

1) Կլ զառային եւ ըստ քաւակալի/մ ռոռլս յոռռչի մը, որ կըմայ տարւանակել
 ափ մը յաղազուր-իւն :
 Հիմա կընաւ քնանալ, ռաքերդ իրարաւ միացուցած, որպէսզի չկտրուի
 Հոսանքը, ձեռնածալ, հիմա կընաւ ըարձըանալ
 Դանդաղորդէն, համըարտորէն քիչ մը աւելի վեր քան քու պտուկած մաքրիմդ
 եւ քակուած, կայծկելով որ քակուելիս հաստատած եւ զլիսուր մէջ
 կամ զքզկալիմ աչքիդ անմիջապէս մտուր-
 Հիմա յաղազած մարմնէդ վեր, վեր
 Ընդմտուտը քիչնիւնալ տուփէն, հոգերէն զարքի հոսանքիմ մէջ կընաւ
 Շնչիլ :

ԺԱՆՓՈՂ ՏԸ ՄԱՏԵԼՍԷՆ

Այս զուգահեյությունը, յատահութեան ու կասկածի միջև այս առաջամտութ անելի լաւ ի յատկ կու գայ ժամանակակից մեր այն բանաստեղծներուն մօտ, որոնք կը տեղաբարձին՝ իրենց համոզումներու ընդթափ կամ իրենց ներշնչումներու բարձրութեամբ՝ Քյաւոնջի եր կամ իմ—ձոն Փերսի շարունակութեան մէջ։ Այնոնք աստուածներու հաւատան թէ Աստուծոյ, Էւրազէն զրոհուին ինչպէս Փէրի Ռաթըր թէ ընեն ներքին խորունկ գրչոյց մը՝ (ինչպէս ժան-Քլոտ Բրեսը) կամ նոյնանան քացարձակ եւ միակ իօտէին՝ բոլորն այլ կը սամահեն բանաստեղծութիւնը՝ նուիրակաբը վերագանելու երբեմն միջոց մը։ Բայց ասանքին շանիցիաւոր շարունակին եւ երկրորդին ցաւազին փնտաւորութիւնն իմեալ՝ տարբարութիւնը մնն է։

Յաճախակի զգա, ոչ ոք կրցած է ժան կրժառնէ աւելի լաւ ցոյց տալ, թէ ինչպէս քրիստոնէայ թանաթաղծ մը, հետո փոխաբերելի հաստատել ճշմարտութիւնները թանաթաղծութեան չմարտոտիւններուն հետ՝ հաստատելով ընդդէմը իր գառն ա՛յն՝ որ գոյութիւն ունի թանաթաղծութեան մէջ, իբրեւ աւելի էական ու աւելի մթին առար, «Վախի որ, քսիշա համար անխորացողը Աստուածը» պէտք է լեզուն իմէ իւր կրօնին: Միշտ, այսպէս թէ տոյշուք թանաթաղծը պէտք է զիբարտադրէ զերկին Աւետարանի տառին խորը:

«Ի՞նչ խանգ մարմին եղեւ»:

Այսպես, այդը որ կը ծագի Արևելքի անուններուն մէջ, մէկ շարժումն է միայն յառաջացող նորն սկզբունքին, որ կ'առաջանայ մեխանիկներու և մեխանիկոյն մէջէն, դէպի իր սեփական անհետացումը, որուն կոսիներուն վրայ տիտի դրաշմէ իր արգահատմանքներուն և փառհերուն զոյգ համըրոյնքեր: Եւ մեր հիւղականերուն իրիկանը կը մտանի այն գործիքաւ հօր, որ կը ծոր իր գաւկիսն յաղթական դաշկութեան վրայ: Ի զոր աստուած իր անկար արաւտաբարիմ պիտի բերէ յարիւրիեական դարչինի մնացորդ մը, աստուծոյ վկան պիտի ըլլայ միայն առգի վկան, և աստուած ինքզինքն պիտի տեսնէ արաստաւաթոր ևս սիրում աշխարհուն մէջ, զորս կը գոցէ:

Անցնելով լեզուհե՛ն և կայարկաթե՛ն, ուրեմն աստուած պիտի երբայ
կորսուի՜ր մաքառի գաշտիւրով մէջ։ Լեզուհ եր վախճանքն կը հասնի ասիա-
կան մեծ սեմեթիւս վրայ։ Գիշերն ու լուսիքն կը վարդադառնան իրեն։ Զայն-
հիգակահար կ'ընեն, որպէսզի արտայայտուին իր անբարեկամ վերջի կոթի-
ռով։ Այն ատեն աստուած իր դէմքը կը տեսնէ պատանքին տակ եւ կը լսէ իր
հարազատ ծայրին մարիւրէ քաջայի իտիւրն մէջ։ Կեանքը կը յանգի այն փառ-
շին, ուր աստուած կ'անդրադառնայ իր իսկ աշխարհունքին։

ԺԱՆՆ ԿՐՈՒԺԱՆՆ

Բ.— ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ ՄԸ,
ՋՈՐ ԼՌՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՒԼ ԿՈՒ ՏԱՅ (Ժազ Տիւփէն)

Աւանդական հաւատքի այս բանաստեղծները ամէնէն սակաւաթիւնե-
րէն են, բայց եւ այնպէս այն վարկածը, թէ անիկա կապ ունի սրբութեան
հետ, կը վերադառնա իր կրկնելու համար իւր Պոնիֆոյի խօսքը՝ «Ժառանգան
աստուածարանութիւն մը»։ Կաւարակ այս կէտն է, զոր կը լուսարանեն ար-
դի բանաստեղծական մթնոլորտէն ներս ամէն անոնք, որոնք կը գործադրեն
այն, զոր կրնանք անուանել «վերապահութիւն» (Réticence)։

1932-էն սկսեալ, արդէն իր «Հաղորդակցող անոթներ» (Vases Com-
municants) մէջ, Պրէթոն կ'ուզեկոչէ ծայրայեղ համառոտագրութեան
(Extrême raccourci) այս օրէնքը, որ արդի բանաստեղծութեան հաղորդած
է իր ամէնէն յատկանշական նկարագիրներէն մէկը։ Մալարմէի ճղնաւորին
կամ արեւելքի հայֆայնընուն մտքին մէջ, անաւարակ, որ մեր բանաստեղ-
ծութենէն հակա մաս մը ի յայտ կու գայ, սքանչացած՝ սոյիտակի եւ լուս-
թեան վարկէն։ Ծանրախոհ բանաստեղծութիւն, որ շատ յաճախ կը մերժէ
ինչպէս եւ պատկերի ա'յն դիւրութիւնները, որոնց թերեւս յաճախ շատ դի-
ջած են գերբարպաշտները, — իմաստային (substantielle) կամ սննդարար
(substantialiste) բանաստեղծութիւն, որ կը փորձէ բառին վերադարձնել իր
ամբողջ ծանրութիւնը, ամբողջ հիւթը. պատկերը՝ նոր ձեւով մը, ամբողջ-
ջութեամբ կը պարփակուի բառին կամ յարաբերութեան մէջ, որ կը հաս-
տատուի, կամ ոչ, բանաստեղծութեան դանդաղ հտարբերութիւն միջեւ։

Յիշեցնելով, որ Շարլ եւ Քատու եղան այս ոճով յօրինող առաջին բա-
նաստեղծներէն, փոքրաթիւ բառերով (vocables) դրութիւններ, ուր, ա-
նարժան գէպքի մը առթիւ, ամբողջ տիեզերք մը կը թուի թակարդի մէջ
բռնուած ըլլալ, հարցաքննուած ու պարտադրուած՝ յայտնելու համար իր
զաղտնիքը, արդէն յստակօրէն նշած պիտի ըլլան, թէ բառերն են, եւ ու-
րեմն, կեանքի իրերը (les choses de la vie), որոնք չեն փոխուած վերգիլիոսէն
կամ Բողանէն ի վեր, զորս կը գործածեն կամ գործածած են Փօլ Եօլօ մը,
Ժան Պոլլէն մը (յանկարծօրէն անհետացած կարճ ժամանակէ մը ի վեր),
Կիյուիք մը, Անտրէ Միկէլ մը կամ Ֆիլիպ Ժաքոզէ մը։ Այն իրերը, զորս
կը դիտեն այս բանաստեղծները, այն բառերը, զորս կը գործածեն անոնք,
երբեք չեն ընտրուիր իրենց նկարագրական արժէքին բերումով, այլ կ'ըն-
տրուին անմահական այն ծանրութեան համար, զոր կ'արտայայտեն եւ զոր
բանաստեղծները կը փորձեն զգացնել մեզի ամբողջական խաղով մը՝ աւելի
զծուած արժեքներով, քան կառուցուած։

Քաղաքը կը կանգնի շէմ յանդիման
բաց ծալումն առջեւ
կէտ ծուկերու վտարի մը պոչերը
վիապիմ կը բախեն ամպերը
եւ հակառակ այս բառիմ կը լսուի
զնդանգի մը անկումը
տախտակամածիմ վրայ
որ չէ ձգարկուած տարիներէ ի վեր։

ԺԱՆ ՖՈԼԷՆ

Պատկերներ անելի խուսափուկ
 քան հավուսն անցը
 Իրիսի օդագունդեր որոնց մէջ բնացա՛յ

Ի՞նչ բանն է որ կը գոցուի ու կը բացուի
 եւ կը ստեղծէ այս ամբողջ շունչը
 այս ազմուկը՝ մեղաքսի կամ քուզի
 կամ տախտակի բարակ շերտերու:

Ի՞նչ է այս գործիքներու հետաւոր ազմուկը
 որ սպաւորութիւնը կու տայ հովանարի մը:

Պահ մը մահը ունայն կը քուի
 տենչանքն իսկ մոռցուած է
 այն բանին համար որ կը ծալուի ու կը բացուի
 արշալոյսի բերնին առջեւ:

ՖԻԼԻՓ ԺԱՔՈԹԷ

*Պերճախօսութեան նոյն մերժումը, կարեւորագոյնին զգայնութիւնը
 միաննելու մէջ սահմանափակելու նոյն կամքը հաւասարապէս կը կազմէ
 պաշտօնի այն զէնքը, զոր բանաստեղծական որոշ խօսք մը, որ նախկինին
 հետ ախջան ալ չի շփոթուիր՝ կ'առաջնորդէ միւսին՝ անծանօթին: Իսկ Պոն-
 նոֆոյի, Ժան Լատի, Ալպէս Ֆապի, կամ Թանկի երիտասարդ բանաստեղծնե-
 րէն Պեռնար Նոէլի, Մարք Ալիքի կամ Տանիէլ Պլանշարի համար՝ բառերը
 աւելի յստակօրէն եւ աւելի խորապէս ըմբռնուած են (perçus), ինչպէս այն
 Նշանները, կամ լաւ է ըսել Միոթեան մը այն գիծերը, որոնց ներկայու-
 թիւնը հարկ է վերահաստատուի բանաստեղծութեան միջոցով:*

Այո, այս է:
 Շլացում մը հիմն բառերու մէջ:
 Աստիճանաւորումը
 Մեր ամբողջ կեանքին, հետուն, ծալու մը պէս, որ
 Երջանիկ է եւ պայծառացած կենդանի ջուրի մը գէնճով:

Մեմֆ պէտք չունիմք այլեւս
 Բզկտող պատկերներու՝ սիրելու համար:
 Այս ծառը կը բաւէ մեզի, հոն, շնորհիւ լոյսին,
 Կը բաժնուի ինքնիրմէ եւ կը յիշէ միայն
 Հազիւ արտասանուած անունը աստուծոյ մը, որ գրեթէ մարմնացած է:

Եւ այս բարձր երկիրը գոր մերձակայ Մէլը կ'այբէ
 Եւ ծեփը պատի մը, որուն պարզ ժամանակը կը հպի
 Իր ձեռքերով, առանց տխրութեան, եւ գոր չափած եմ:
 Ի՛վ ՊՈՆՖՈԻՒԱ

*Մեղմարանութիւն թէ թերասացութիւն: Հոս, մենք կը գտնուինք բանաս-
 տեղծական խօսքի այնպիսի անդամահատութեանց կամ տակնուվրայութիւն-
 ներու առջեւ, որոնց նախանշանները կը գտնենք իրենց խառնուած քնքերով քո-*

յորովին տարբեր ժան թարուէոյի, — որ կ'առկայէ իր ճտոր, կամ ժիւտ Սթէֆանի մօտ, — որ շփոթով կը լեցնէ զայն: Ոմանք (Ժազ Տիւփէն, Անտրէ տիւ Պուլէ, «Մենքիւր տը Ֆլաման»ի երիտասարդ բանաստեղծները՝ Ժորժ Պատէն, Ժան Տէվ) չեն վարանիր աւելի խորացնելու այս անգամահատումը, եւ այսպէսով կը յանդիման մարտնչութիւն մը (désintégration), որ կը հասնի բանաստեղծութեան իսկ մարմնին: Լոկելով, կամ աւելի ճիշդը՝ զիտելով «ցայտուն խօսքը», ինչպէս կ'ըսէ Ժազ Տիւփէն, կը մտածենք ճիշտութիւնի մը մասին, որ գրեթէ ոչնչութեան կը վերածէ իր գէժքերուն անարկայական խտութիւնը:

Թող ըլլայ կոտորած կրունկ մը, կրակ մը որ կը բռնկի ու կը ժայթքէ,
այդ կրակին անկիւնը որ տակաւին կը տփնի
կը ցամշնամ հովը:
Անար ձեռքը
իմչպէս քերմութիւնը
կորսուած տան պատերուն, ցամ ու ցիր քարերուն մէջ,
Ան կրկին քացուեցաւ հովուն մէջ:

ԱՆՏՐԷ ՏԻՒ ՊՈՒՇԷ

Գ.— «ԱԻՇԷԼԻ ՔԱՆ ՄԱՐՄՆԻ,

ԱՆԻԿԱ ԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԷՏԲ ՈՒՆԻ» (Ալէն Պասէ)

Բանաստեղծական միատարրութեան նոյն կոտորածութիւնը, նոյն համառօտապնդութիւնները, որոնք, ոմանց մօտ խտութիւն կը նշանակեն, կամ չզուրկութիւն՝ ուրիշներու մօտ, կրնան վերածուիլ հեղեանքի կամ ազատ վարուելակերպներ թոյլ տուող դործիքներու, որոնք միւս տարբերակներն են այն վերտաշակութեան, որ արդի գրողը (Ալէն Պասէ, Մաթիէ Պենեզ) ունի իբրեւ գործիք մը, որ, պիտէ, թէ իր սեփական վախճանին նշանն է: Բանաստեղծը ի վերջոյ կ'ըմբռնէ թէ ոչինչ ունի թարգմանելիք, ոչինչ՝ արտայայտելիք, եւ թէ՛ գրելակերպը կը կազմէ իր միակ իրաւ կայունութիւնը, աշխատանքի կամ խաղի մարդ մը, ուր բնագանգական ամէն մտահոգութիւն ամբողջութեամբ ձգուած է երեսի վրայ: «Կը գրեմ, կը խօսիմ, կ'արձակեմ գնդակներս», կը հաստատէ Մաթիէ Պենեզ, ի հարկէ ոչ առանց զրգուրութեան:

Երբ եզերում կը փչի
կ'ըսէ «եղջերու»:
Եւ ահա ան կը վազէ լիներում մէջէն:
Երբ արեւը երաժշտ կ'առնէ,
ան կ'ըսէ «արեւ»:
Եւ ահա կը բացայ երկնակամարը:
Երբ սօսին
վերածուած է կռճերու, վառարանի անկիւնը

digitised by

A.R.A.R.®

ամ կ'ըսէ «սօսի».
 Եւ ահա կ'ընկն ծածկուած է տերեւներով եւ թռչուններով:
 Երբ բառերը ամօճասպամ կ'ըլլան
 ամ բառ չ'ըսեր
 Եւ կ'ընտրէ ճուազ հազուադիւտը
 — չուան, սանդուխ, քոյմ —
 մեռնելու համար տնոր հետ:

ԱԼԵՆ ՊՈՍՓԷ

Աւելի ընդհանուր ձեւով մը՝ ժամանակակից բանաստեղծութեան մէկ ձեւ մասը, ձանձրացած փնտռութիւն մը, որուն դատարկութեան նախօրօք դիտակից է, կը դառնայ ինքնիրեն, ոչ թէ նարկիստական սքանչացումէ մը ժողոված, այլ իր բնութիւնն ու հնարաւորութիւնները առաւել եւս խորացնելու տենչով: Այս «բանը», այս «տեղ մը» կոչուածը, որոնց կը ձգտէր ան, կը գտնուէին բանաստեղծութեան մէջ, աւելին՝ բանաստեղծութիւնը ինքն էր: Այլ թէ հասցիք ու յայտարարութիւն կը մշակուին հոն, այլ տեսական մտածողութիւն ու բանաստեղծական արուեստի նոր ձեւեր, որոնք կը փորձեն լոյսին հանել բանաստեղծական «արտադրութեան» մեքենական քովմարտը:

Ինչպէս կը գրէ Ժազ Կարէլի «բանաստեղծական բարձրացում» մէջ, «այս ձեւակամ լուր իրականութիւնը, որ նստնելու համար արտայայտութեան կը սպասէ բանաստեղծի կախարդական շառիմ, կ'ենթադրէ անպատումիմ տեսութիւնը, որ արժանի է հարց դառնալու»:

Պէտք է հոս խօսիլ փրիսոփայական բանաստեղծութեան մասին: Իրաւ է, որ այս բանաստեղծ-մասնագէտներու (poètes-poéticiens) հաղորդած հաստատուն տեղեկութիւններու կարգին կ'երևին Նիցշէ, Հիւսսերլ, Հայտեկէր, Մարթր, Մէրլո Փոնթի, բայց այսպիսի մտածողութիւն մը իր ծնունդը կ'առնէ Մալարմէէն, Վալէրիէն եւ մեղի ունիլի մօտ՝ Ֆրանսիս Փոնթէն, որմէ Տընի Բոշ փոխ կ'առնէ իր «Իրաւհար էրոսը»-ի նախաբանին մէջ՝ նշանաւոր «խօսիլ խօսքերու դէմ»:

«Թեղ-գէղ» խումբի անդամներուն (Տընի Բոշ, Մարսելլէն Փիլլէն) հետ (պէտք է ըսել տակաւին «բանաստեղծներ»-ը), այս կնքտհայրութիւններէն ոմանք (ցանկին վրայ դեռ պէտք է աւելցնել Լօթրէամոնն ու Արթոն) սխտեմաթիք եւ փնտռուած խղում մը կ'առաջացնեն բանաստեղծական ճառի հիւսուածքի (frame) ընթացքին մէջ, ինչ որ, ի վերջոյ, Անարէ տիւ Պուլէի մօտ ընդգծում (scansion) մըն է միայն: Լուսութեան ծոցին մէջ, չունչին առնորդ վերադառնումը հիմա կը դառնայ «դիտուած կամ յայտարարուած» բանաստեղծութեան արմատական մերժումը, այսինքն՝ այնպիսի գրեւաձեւ մը, որ կը հիմնէ պարունակելի (contenu) եւ շարունակականի (continuu) կրկնակ պատրանքին վրայ: Բայց արդեօ՞ք պատկերապաշտութեան դէմ դաւանանքութիւն է ընդունիլ, որ ընթերցողը նոր գրելակերպին իրականացման մասնակից ընելու համար՝ գիրենք վարող կամքին մէջ՝ կայ նայինքն բանաստեղծութեան ձայնը:

Տընի Բոշի կամ Մարսելլէն Փիլլէի բողմադրմի ձայնը, այլ շատ աւելի անկեղծ եւ ուղղակի Միշլէ Տէկիի կամ Ժազ Կարէլիի մօտ, որոնց գրութիւնները կը յենուն նոյնատեսակ հարցադրութիւններու վրայ՝ ճիշդ կ'ըլլենք թողալը թեւում իրենց գրեւաձեւն իսկ, իրենց գրութիւններու ընթացքին մէջ:

Մրուրը այնպէս անհետացաւ, որ կարծէք
 Զիւ չի սիրեր, անոր համար, որ սնած է այդ բարոյախօսներէն
 Այդ մտերեւն, զորս ան վերջերս յարդարած էր բոլորսլին
 Տարբեր ձեռով, իմ Ապագաններս, որոնք կը հրպէյն վեր-
 Զին յարեալն աշխարհի եւ գգայնամալու-
 Թեան, բազմիւրի ճիւղերուն մէջ, ռոտք ձեր
 Զէնքերուն, աւագախորած ձիւքերու մէջ, որոնք կը պարզեն բու աստուածդ:
 Ան կը հեռանայ եւ դեռ կը մայի քանի մը ժամ
 Մակերեսին ժայռոտ լեռան, ինչպէս
 քոյն մը ծիծեռնակներու, որ կը ցնցէ փոքորիկը (Պրէ
 Հարթ, Աղանաղեայ պոստիկ զրադարան, երկրորդ շարք)
 ...Կինս յիշեց, որ իմ
 ունէր այցելութիւն մը կատարելիք, ըսաւ ան յանդուգն եղանակով
 ճատելով «Աւարդ Նիւրա Սիմփսոն Պառլի մէջ»...
 Այս միջոցէն արթնցուցած էր տարօրինակ բան
 Դուռները, ուր կը բնակուէր, որոնք երկու են եւ արգասաքեր
 Ուրիշ ախոռներու համար, խարտեալ կոտորներ, որոնց մէջ,
 Կը վստահեցնէ Վերջիւրեւ, շատ դուրիս է գծաւարտութենէ ազատիլ:

ՏԸՆԻ ՌՈՇ

Իմ երկրիս մէջ այնպէս կը թուի թէ ծառերը շրջանակ կը կազմեն
 շուրջը խոտին (գար կ'ըսեն եգալիով)

Իմ երկրիս մէջ երբ խաղաղ մը կը ճմուլի
 Անոր համը կ'ողողէ երկիրը բերնին

Կին մը այս երկրին մէջ
 Գիրք մը այս երկրին մէջ:

Դափնիները պար կը բռնեն Կան հաւկթածներ եւ
 Զուրը ձուլուած է քարին մէջ
 Կէս բունը կ'արգասաւորէ պատկերները.
 Զուրը պազտաներ, փողոցներ, պոստիկ փողոցներ կը կազմէ երկրին մէջ
 եւ կը ձեռացնէ
 պոստիկ ելք մը գիւղին համար
 Բարը կանաչ է այդ փողոցներուն համար
 Մականկներ եւ ջրանցքներ գորաւոր յանգ կը կազմեն իրարու հետ
 Գորգապատկերները իրարու կը ճմանին
 Բառերը կրնան բախել դուռները
 Դուռները տեղեկութիւն կու տան
 Հրապարակ մը կայ իւրաքանչիւր անունին համար. անոնք կ'օրորալին
 հանդարտօրէն ինչպէս բոյսերու պարտէզին մէջ
 Անգիտութիւնը պաշտպանուած է իրաւունքը կրնայ ծնիլ անարգանքէն
 Ենթակայ եւ բայ. բունը եւ տերեւներու փունջը
 այնպէս որ ծովափը վերածուած է տնկարանի
 այդպէս յանկարծ վերադառնալու համար

ՄԻՇԵԼ ՏԸԿԻ

Դ.— «ՀՈՍ ԲԱՌԵՐԸ ԳԻՐՔ ՄԸ ԿԸ ԿԱԶՄԵՆ» (ՃԷԼՄԱ Սաբրէ)

Այսպիսի նաւարկութեան մը մէջ մեր դործը դեռ չէ վերջացած: Որովհետեւ մենք, գիւրուքեան համար, նկատի առինք բանաստեղծները այնպիսի ձեւով մը, որ կարծէք անոնք դատաւարտուած ըլլային երբեք չլարժելու այն տեղէն, ուր դիրքնք նետած է բանաստեղծութեան լաւ (կամ վատ) հովը: Ուսովհետեւ, միշտ գիւրուքեան համար, բանաստեղծութիւնը մենք համարեցինք առանձին սեռ մը: Առաջին կէտին վերաբերմամբ՝ ունինք որոշ մեղմօքսիչիչ դէպք յանգանաց, քանի որ, որոշած էինք ծանրանալ գրութիւններու եւ ոչ թէ հեղինակներու վրայ: Խուսափելու համար ամէն արհամարհանքէ, իշեցնենք, սակայն, թէ մեր յիշատակած բանաստեղծներէն շատեր կը պատկանին նուազ նստեկեացներու, քան թափառալըլիկներու դառակարդին: Մնաց որ, հոս մտածելու բաւական առիթ կայ: Կայ նաեւ մեր ժամանակաշրջանին յատուկ ուրիշ գիծ մը, ա՛յն՝ որ բանաստեղծութիւնը չէ սպասած քննադատութեան՝ յոյնակի դառնալու համար:

Հաւաքածոներու եւ տարիներու յաջորդական շարքին մէջ, միեւնոյն բանաստեղծին ձայնը կը փոխուի կամ կ'եղանակաւորուի այնպիսի ձեւով մը, որ կարծէք ան հերթով կը փորձէ բազմաթիւ «բանալիներ» (ժան Բայրոն, Անտրէ Ծրեւո, Կիյրիք, Ալէն Գոսքէ): Բայց միեւնոյն հաւաքածոյին իջն է, որ յաճախ ի յայտ կու գայ այս յոգնակիութիւնը կամ այս բազմաձայնութիւնը (ժան Փերու, Րոժէ Գաուլսի, Ժան-Ֆրանսուա Շապրէն):

Ժան Փերու հետեւեալ ձեւով կը մեկնաբանէ իր վերջին գործին խորհրդը. «Թէ ասիկա, «հիպոթեզներ» կը նշանակէ տեղ մը, ուր կը կոտորենք, ուր խղուած ենք, բայց հաւասարապէս տեղ մը, ուր բանաստեղծը կը փորձէ փոխաբերաբար կամ տառացիօրէն բախել զբեկածեւի բոլոր փորձութիւններուն»:

Այս մարդարէշաշունչ բանաստեղծութեան կը յարմարի՝ տակաւին բանաստեղծութիւն անունը: Հաւանաբար կը յիշէք լը Բիզիոյի հետեւեալ յայտարարութիւնը. «Բանաստեղծութիւնը, վէպերը, պատմութեանքները եղակի հնութիւններ են, որոնք այլեւս ոչ ոք կը խաբեն»: Մենք նուազ խոտութեամբ պիտի բռնենք (եւ աւելի առարկայականօրէն), թէ այլեւս, 1971ին, կարելի չէ ըսել, թէ բանաստեղծութիւնն ու վէպը տարբեր գոտիներ են: Արդի ստեղծագործ արտադրութեան մէջ, ամէն երեւոյթ կը մօտեցնէ գիրքներ: Պէճէթ (Le dépeupleur) կամ Թիպոյի «Բացում» (L'Ouverture) արդեօք աւելի քան վէպ մը կամ փորձ մը՝ սքանչելի եւ կուռ բանաստեղծութիւններ չե՛ն: Աւելի լաւ գիտելով զանոնք, կը նկատենք, թէ միայն «գրութիւններ» դադարաբար չէ, որ կը թոյլատրէ նման անցումներ կամ հանդիպումներ, այլ մանաւանդ, «գիրք»ի դադարաբար, որ առաւել կամ նուազ չափով, կը մօտենայ Մարլաթէի երազին:

Ո՛ր բանաստեղծն ու իր ո՛ր գրութիւնն ալ ի մտի ունենանք, կը նկատենք, թէ բազմաթիւ «բանաստեղծներ», բայց մանաւանդ բազմաթիւ «վիպասաններ» այսօր, կը գործեն միեւնոյն ուղղութեամբ: Վստահաբար դիտարկած չէ, երբ քննադատական աշխարհը, միաձայնօրէն, 1968ին սղլունեց ժապ Ռուպոյի «Ե»-ն: Այս գիրքը, վերջապէս իրականօրէն գիրք, չճորձիւ այն ձեւին, որով կը միաձուլուէր այն բոլոր տարրերն ու ձայները, որ կը քաճենք բանաստեղծութեան մթնոլորտը՝ կու գար ճիշդ ժամանակին:

(վարդագոյն կեռասի գոյն թաղիքը եւ յաւիտեանականը կը ներկեն մեծ մաւրին պիւֆէն) դաւն գոցեցիր դուռը որուն թափծուէ գանգը շեղակիօրէն կը տարածուի լամբակայներու անձրեւոտ սնտուկներուն մէջէն (գիշերային կապոյտով վարագոյրները կը ծածկեն ժամացոյցը որ կը մկրտէ լուացքի տաշտը որ կը ծամէ գանձանակին մէջ) դաւն վազեցիր քու մատիտով գծուած քարափին վրայ ինծի միանալու լեզակներու գանգակներուն տակ) գիշերը ապակիին վրայ եւ ջուրը կ'երթնեկէ ջրանցքներու երակներուն մէջ վաղը անդամահատուած է սաեանքներով ճամբայ ճամբայ ձուածու փոսերով շարկէ պիտի մեկնիս ուրկէ եկար ով եկաւ երբ կը գոցուէր ջուրերուն՝ ձեռքը որուն մատնակները կրկին կը յաջուին ապակիէ գիշեր դուռն կ'իլլես պալատէն փայլ տալատ ապակի

Եւ ձեռքդ վեր կը բռնեմ ջուրերու առուակումէն վեր այնքան ատեն որ հոգը կը մնայ քեզի յետոյ կը քայլեն դէպի քեզ նայուածքիս անհետացումին մէջ երբ կը սեղմուի եւ կը խաչաձեւութիւն բարտիները երկու տարբեր եզերքներու

որովհետեւ

մենք առանձին ենք մենք աւելի հեռու ենք ոչ ոք կ'անցնի եւ ոչ ոք կը մնայ հոս տափակ արտերկաթուղային արօտավար հոս դռնակ հոս ագռաւի գոյնով կենեմ ով խաչակ բաժակներու մէջ գտնուող կենեմ

ԺԱԳ ՌՈՒՊՈ

Ինչպէս որ, 1971ին, ճիշդ իր ժամանակին եկաւ Բեմկան, որուն մասնակցեցան, Ռուսոյի հետ միատամանակ, մեքսիքացի Օքթաւիօ Փաղը, իտալացի էտուարտօ Սանկինիթիին եւ անգլիացի Շարլ Թոմլինսընը. առաջին եւ երկրորդ փորձ մը՝ յաջողեցնելու համար Էթէ ոչ հաւաքական բանաստեղծութիւն մը (դերիքապաշտները, հոս եւս, օրինակը տուած էին), առնուազն բանաստեղծութիւն մը, որ չի բաժնէր (կամ այլեւս չի բաժնէր) ո՛չ ներշնչութիւն հաշիւը եւ ոչ ալ ճարտարապետութեան երգը: Ենորհիւ այս շորս բանաստեղծներու ազդանդին, թերեւ, այն խենթ հնափառութիւնը, որուն Արման Բուպէն զօհեց իր կեաքը, որ մը, իրականանայ: «Հասայ Բարեկտնի աշտարակը կանխող եղեմ մը: Ամէն ոք տարբեր լեզուով կը խօսէր...»:

(«Էլը Մոնտ», 7 Մայիս 1971)

ՅԱՆՈՒՆ ՀԱՅ ԼԵՋՈՒԻ ՄԱՔՐՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՀՊԱՆԵՆՔ ԵՒ ՀԱՐՍՏԱՅՆԵՆՔ ՄԱՅՐԵՆԻՆ

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

Սակաւ սրբութիւններ չունի արարածը. բայց, անկասկած, նրա սրբութիւն սրբոյը մայրն է. այս պատճառով էլ ամենանուիրական բաները առնչում են մօրը՝ հայրենիքը կոչելով «մայր», լեզուն՝ «մայրենի»։ Ծիլդ է, պատահում են նաեւ «մօր ծիծ կտրողներ», բայց ընդհանրապէս մայրը յարուցել ու յարուցում է անշահագէտ հոգածութիւն, բոլորանուէր խնամք, բնաբուի փայփայումք։

Իբրեւ մօր նայել եւ իբրեւ մօր են պահել իրենց մայրենի լեզուն հայ ժողովրդի մայրառէր ու մայրախնամ զաւակները՝ սկսած Մաշտոցից ու մեր առաջին թարգմանիչներից մինչեւ նարեկացի ու Շնորհալի, Դուրեան ու ԲաժՖի, Վարուժան ու Զարենց։

Սովետական իշխանութեան չորս տասնամեակներում այդ հոգատարութիւնը վիթխարի չափեր է ստացել եւ տուել այնպիսի արդիւնքներ, որոնք բերկրանք են յարուցում մեր բարեկամների սրտում։ Զիտենք մեր դպրոց-ուսումնարանների թուից ու դրքերի տպաքանակից, ինչպէս նաեւ Պետական համալսարանից ու Գիտութիւնների ակադեմիայից։ Բաւարարուենք լիւն-լով, որ անցած քառասուն տարում հայրենիք վերադարձաւ, վերջապէ՛ս, եւ հայրենի կտուրի տակ բնակուելով բարդաւանց հայագիտութիւնը, որ տա-բափոխիկ թուշունի պէս ապաստանել է օտար բներում՝ Վենետիկում եւ Մոսկովայում, Վիեննայում եւ Թիֆլիսում, Պոլսում եւ Բաքում։

Այս խնամակալ եւ հոգածու վերաբերմունքը վառ հէնքի վրայ առաւել սեւ է երևում հիւսուածքի այն շերտը, որ դործունց անհատի պաշտա-մունքի մասլլ տարիներին. ձեռքերով այն մարդկանց, որոնց մեղքը նոյնքան աններելի է, որքան բացատրելի։

Այդ օրուանից անցել են տարիներ, պատշաճ եւ անպատշաճ շատ ու-ղիթներով հայ մտաւորականութիւնը բազմիցս վերադարձել է այս ցաւոտ

խնդրին, խօսուել է զբաւոր ու բանաւոր: Վերջերս էր, որ նոր մի սրու-
թեամբ այս հարցը դուեց եւ համալսարանում, եւ ակադեմիայում՝ հայա-
դէտներէ կողմից, եւ Գրողներէ տանը՝ զրողներէ բերանով, եւ հանրապե-
տական ակադեմի (կուսակց. ժողով) խորհրդակցութեան ժամանակ՝ Վ. Համ-
բարձումեանի զօրաւոր շուրթերով: Եւ, վերջապէս, բաղձահար ռատիո-
ուէկնդիրներէ առաջ իր ձայնը հնչեցրեց մեր սիրելի աւագ ընկերը՝ անուա-
նի բանաստեղծ Գեղամ Սարեանը, որի բանաւոր խօսքը նաեւ զբաւոր դար-
ձաւ «Սովետական քրդոց» լրագրում:

Դժուար է բան աւելացնել Գ. Սարեանի «Եռեք մայրնի լեզուի մասին»
յօդուածին: Դժուար է, որովհետեւ այնտեղ ամէն ինչ ճիշդ է, ամէն ինչ
պատճառաբանուած ու հիմնաւորուած: Բայց դժուար է նաեւ շարձապանդել
այդ յօդուածին: Դժուար է, որովհետեւ հասել է ժամանակը, որ վերջ տրուի
այս խօսակցութեանը, այսինքն՝ գործ դառնայ:

Ամէնից առաջ ուզում եմ ու շեշտած լինել, որ մտահոգութիւն է յա-
րուցում ո՛չ միայն բառերի այն խումբը, որ արհեստականօրէն ստեղծուեց
մեր շուրթերին, այլեւ այն վրդովեցուցիչ երեւոյթը, որ ծայր առաւ ու Գնա-
լով ծաւալուեց այդ ստեղծուից յետոյ՝ ստանալով մի անսակ վտանգ ու
թիկնապահութիւն:

Բայց քանի որ խօսքը բացուել է այդ բառախմբի առթիւ՝ դրանից էլ
ոկսենք:

Հրամանադրով մեր լեզուին փաթտութեամբ այդ եւրոպական բառերից
եւ ոչ մէկը չունի գէթ ամենաշնչիւն առաւելութիւն մեր բնիկ բառերի հա-
ղէպ՝ ո՛չ ստուգաբանութեամբ, ո՛չ հասկանալիութեամբ, ոչ էլ ճկունու-
թեամբ: Աւելին. այդ բառերը բնիկներէն դիջում են եւ ստուգաբանութեամբ,
եւ հասկանալիութեամբ, եւ ճկունութեամբ:

Համեմատենք, դիցուք, «Եռալիցիան» «յեղափոխութեան» հետ:

Նախ եւ առաջ՝ «Եռալիցիան» «յեղափոխութեան» զիջում է ստուգա-
բանօրէն: Նրա լատինական արմատը նշանակում է «չուռ տալ, դարձնել»
(նաեւ՝ «ետ շուռ տալ, ետ դարձնել»): Հայերէն բառը պարունակելով այս
առումը՝ ունի նաեւ աւելի լայն իմաստ, քանի որ, «յեղել» («յեղու») բայը
նշանակում է ո՛չ միայն «չրջել», «չուռ տալ», ոչ միայն «փոխել», «փոխել»,
այլեւ «զարմեցնել, վերածել մէկ այլ բանի, մի որակից մի այլ որակ ստեղ-
ծել»:

«Եռալիցիան» չի կարող հայերէնում «յեղափոխութեան» հետ մըր-
ցել նաեւ ճկունութեամբ: Յեղափոխութիւնը՝ Եռալիցիա, յեղափոխական
միտքը՝ Եռալիցիոն (հայերէնով՝ Եռալիցիոնական) միտք, յեղափոխա-
կան մարդը՝ Եռալիցիոնցի: Բայց ինչպէ՞ս թարգմանենք «յեղափոխելը»
Նորի՞ց «Եռալիցիոն»։ Հապա նաեւ՝ յեղափոխականութիւն, յեղափոխա-
կանացում, յեղափոխականացնել, յեղափոխականացում, յեղափոխականօրէն,
յեղափոխել, յեղափոխուել, յեղափոխում եւ այնուհետեւ յեղափոխաբեր,
յեղափոխատեաց, յեղափոխամալ, յեղափոխաշունչ հալլիւ, եւ այլն՝ իրենց
ժխտականերով եւ հաւաքական անպնդումով:

Այս եւ տարօրինակ բաղձաթիւ այլ բառեր. կը կրկնապատկուեն զիսկա՞
կամ «ան» ժխտականով, ինչպէս նաեւ «թիւն», «թիւն», «թիւն», եւ այս մէկ
հստիկ բառի անանցումն ու բարդումը կը քաշ հարկերից աւելի նոր բառ:
Փորձենք այս բառերը փոխարինել «Եռալիցիան» բառի անանցումով
կամ քաղուածով, եւ ճակատով կը բոխուենք այն մեծադէ պատին, որ կոչ-
ւում է անհնարեութիւն. անանցանելով մի զնգոյ, որ. լսել է պէտք է:

Աւելացնենք նաեւ, որ «Յեղիաթիւ» բառը իր անհնարաւոր ձեւերով նաեւ մի փորձանք է հայ կովորդի համար: Արժանագրեմք նաեւ այն նշանակալի իրողութիւնը, որ 20-30ական թուականներին այնքան երդուած ու փառարանուած յեղափոխութիւնը հետադարձում համարեալ ի սպառ չբացաւ մեր ուղիտահայ բանաստեղծութիւնից՝ լոկ այն պատճառով, որ «Յեղիաթիւ»-ն ու նրա անհնարումները բանաստեղծական տողի մէջ իրենց պահում են այնպէս, ինչպէս մախաթը պարկէ մէջ. ո՛չ շնչով տակ են ընկնում, ո՛չ շափ ու կոտորի...

Այսպիսի արդիւնք կը ստացուի, եթէ մենք շարունակենք մեր բնիկ բաների համեմատութիւնները եւրոպական «պարտիա» «Եղեղիաթիւ», «Եղեղիաթիւ», «Եղեղիաթիւ» եւ միւս բաների հետ:

Հրամանագրուած բաներից իր դոյութիւնը արդարացին կարող է միայն մէկը՝ «սովետ»ը: Մեր «Եղեղիաթիւ»-ն, անշուշտ, իր մէջ տեղեկացում է ռուսական «սովետ»ը եւ կարող է կատարել նրա դերը, ինչպէս որ կատարել է երկար տարիներ՝ մինչեւ «սովետ»ի ընդունումը: Բայց «սովետ»ը մի բան է, որով արտայայտուած է պետական նոր տիպ, կառավարչութեան նոր եղանակ, որ ծնունդ առաւական յեղափոխութիւնից եւ կիրառուեց Ռուսաստանում: Այսօր արդէն նոյնիսկ ռուսները «սովետ» տեսլիս առաջին չերթին հասկանում են պետական նոր կարգ, իսկ աշխարհի միւս բոլոր ժողովուրդներէ դիտակցութեամբ «սովետ»ը բնաւ էլ կարծիք չէ, որ թելադրուած է ուրիշներին, կամ մարդկանց ժողով չէ՝ մի բան որոշելու համար, այլ միայն ու միայն պետական նոր վարչաձեւ, կառավարման նոր կարգ: Այս նկատառումով էլ՝ քննութեան առարկայ դարձած օտար բաներից միայն «սովետ»ն է, որ բոլոր չի դառնում մեր լեզուի համար, ինչպէս նաեւ չի աղքատացնում մեր լեզուն:

Օտար բաների կիրառման խնդրում ամէնից աւելի պիտի դործի կըլը-ռադատութեան օրէնքը եւ ոչ երբեք օրէնքը թոյլ դիմագրութեան կամ ինքնահոսի: Եթէ դործուէր կըլըռադատութեան նուազագոյն պահանջը, միթէ մենք մեր լեզուի մէջ տեղ կը տայինք այնպիսի բաների, ինչպիսիք են, օրինակ, «պալլը» (դրոսայդին) եւ «ցեխը» (դործարանի բաժանմունքը):

Ռուսը կարող էր փոխ առնել այդ բաները, եթէ դրանք նոյնանիւ լինէին ռուսական բաներին: Մինչդեռ մենք օրական մէկ անգամ չէ, որ կարդում ենք. «Եղիաթիւ»-ն այսօր չի կատարում... ցեխի աշխատողները... ցեխը հիմնալի արտադրանք է տալիս... ցեխի աշխատատեղերը, ցեխի պատիւը, ու ցեխի ներարարները... ցեխի ղեկավարները...:

Գոնէ այդ «ցեխի աշխատատեղերը», որ բազմահազար են եւ ներկայացնում են մեր բանուոր դասակարգը, եւ «ցեխի ղեկավարները», որ յարգարժան մարդիկ են, գոնէ արանք, յանուն իրենց «ցեխի պատիւ», «բառագուլ յայտարարեն», ազատուելու համար այս ուկանջ խցող եւ միտք ցեխատող «ցեխ» բառից, որի դերը հիշտ ու հանդիսաւ կարող են կատարել մէկից աւելի գերակատարներ:

Այստեղից էլ վերադառնանք մեր այն զլխուոր մտքին, որ մի խումբ բաների հրամանագրումը ինքնին չարիք էր, բայց ոչ աղէտ: Աղէտաւորն այն է, որ հրամանագրումով վաճառուորուած՝ ասպարէզ է ներխուժել բաների մի այնպիսի խուժողութ բաղմունքին, որին հին յոյները կոչում էին «բարբարոս», հին հայերը՝ «խուժան»:

Օտար բառ դործածելը դարձել է մի տեսակ կիրթ լինելու, դարգացածութեան, խելքի նշան, կարծես թէ թասակէ տեղ զլխարկ, զլխարկի տեղ

չլեռացա զնեյով պիտի փոխուի զուրիս կամ նրա պարունակութիւնը: Եւ այս վարակը տարածուած է ո՛չ միայն մտաւորականութեան պանազան շերտերի մէջ, այլեւ գրականագիտական եւ գրողների բնագաւառում էլ: Գեղազիտական եւ գրականագիտական քաղմաթիւ զբօսը ու յօդուածներ են լոյս տեսնում, որոնց հեղինակները միամտութիւն ունեն կարծելու, թէ խելօքի տպաւորութիւն կը թողնեն, եթէ զեղացիտութեան փոխարէն ասեն էսքանիկա, քնարերգութեան փոխարէն լիրիկա: Այսպէս էլ ոչ թէ արձակ ու արձակագիր, այլ պրոզա եւ պրոզայիկ, ոչ թէ թատերագրութիւն ու թատերագիր, այլ դրամատուրգիա եւ դրամատուրգ, ոչ թէ մենախօսութիւն եւ երկախօսութիւն, այլ մոնոլոգ եւ դիալոգ, ոչ թէ յոյզ, այլ էմօցիա, ոչ թէ գլխաւոր, այլ կարդիմալ, ոչ թէ սկզբունք, այլ պրիմցիպ, ոչ թէ առաջագիծական եւ պահպանողական, այլ պրոգրեսիւ եւ կոնսերւատիւ, ոչ թէ ամսագիր կան հանդէս՝ այլ ժուռնալ, ոչ թէ գաղափար ու գաղափարախօսութիւն, այլ իդէա ու իդէոլոգիա, ոչ թէ... ոչ թէ... ոչ թէ երգիծանք ու երգիծաբան, այլ աստիքա ու սատիրիկ...

Ակա՛նջ կանչի, Պարոնեան:

Յիշո՛ւմ էք, թէ նա ինչպէս է բնորոշել Գր. Արծրունուն. «Ինդուլտիւ խմբագիր դեղուկտիւ մշակի»:

Նկատի առնելով մեր լրագրողների լեզուն՝ կարո՞ղ ենք ասել, թէ պակսել են «դեղուկտիւ» լրագրերի «ինդուլտիւ» խմբագիրներն ու աշխատակից-թղթակիցները:

Լուսահոգի Պարոնեանը հանգուցեալ Արծրունու լեզուի մասին խօսելիս մէջբերել է մի հեռագիր. «Բէյնալ պատերազմական միմիստրիմ պախարակեց, որ խիստ մեծուրանել զգործադրեց սեմտարի մը դէմ, որ լեփիդմական ցուցմամբներ առաւ: Կապիմետը կամեմում է զեմիժիմնէ տալ: Բիւդժէի ստամանբը ընդունուած են սեմատից. եպիսկոպոսմների կրեմիտը մերծեց եւ ժողովի սեմիմ փակուած է յայտնում: Բիւլըդէնը կը ծամուցամէ, քէ կայսրուհիմ պլեւրիտ ումի»:

Պարոնեանի ժամանակներում այս քաղուածքը, անշուշտ, հոմերական ջրբիժ է առաջացրել ընթերցողների մէջ: Իսկ հիմա մեր ծիծաղը չի էլ գալիս, որովհետեւ վերջին երկու տասնամեակներում մենք արդէն վարժուել ենք այն լեզուական խառնափնթորութեանը, որ Լենինը կոչել է «ֆլամս-նի-ծեգորդեան քաղաքործածութիւն» իսկ մեզ համար յարմար կը լինի կոչել «ճեմառաւ-մոսկովիան»:

Այս գատապարտելի վիճակին ենք հասել, կրկնում ենք, որովհետեւ օտար բառերի գործածութիւնը դարձել է մի տեսակ կիրթ լինելու, զարգացածութեան, խելքի նշան, մինչդեռ դա պիտի ընկալուի իբրեւ տգիտութիւն, կիսագրագիտութիւն, մտաւոր խեղմութիւն, որովհետեւ արեւէ լեզուով քիչ թէ շատ կարգին (ուրեմն նաեւ մաքուր) խօսել չկարողանալը այլ բան չի նշանակում:

Չենք կարծում, թէ կը զտնուեն զնւր պղտորողներն եւ կ'աշխատեն «ձուկ որսալ»՝ մեզ հասկանալով այնպէս, թէ մենք ընդհանրապէս դէմ ենք օտար բառի ընդունմանն ու գործածութեանը: Մենք հայոց լեզուի պատմութեանը տեղեակ ենք դոնէ այնքան, որ գիտենք փոխառութիւնների չափը մեր լեզուի ընդհանուր կշռի մէջ: Բայց լեզուին կշիռ է պէտք եւ ոչ թէ քեռւ Բոլոր ժողովուրդներն էլ բառափոխանակութիւն կատարել ու կատարում են: Բայց փոխանակութիւն կատարելիս ամէն մարդ վերցնում է ա՛յն, ինչ պահատում է իրեն, ինչի կարիք է զգում: Այսպէս են վերցնում նաեւ քաղերը:

Եթէ անհրաժեշտ են դրանք, հարստացնելով գեղեցկացնում են, իսկ եթէ աւելորդ են՝ խճողելով աշխարհակում են տուեալ լեզուն, չեն աւելացնում նրա կշիռը, այլ ծանրացնում են նրա քեռը:

Հայոց լեզուն դարեր շարունակ բարդաւածել է ո՛չ միայն իր սեփական միջոցներով, այլևս հարստացել է անհրաժեշտ փոխառութիւններով: Այսօր էլ շարունակում է նոյնը: Միայն վերջին քառասնամեակին մեր լեզուն ընդունելու մարտել է հարիւրաւոր նոր բառեր, որոնցմով իրօք նա աւելացրել է իր կշիռը: Մեր արարչիկաց դարը ամէն օր ծնում է նոր երևոյթ, գիտութեան նոր ճիւղ, մեզ շրջապատում նոր առարկաներով եւ իրերով, որոնք չեն կարող չբերել նոր բառեր, եւ այդ բառերի ընդունմանը կարող է հակառակել միայն խելապակասը:

Բայց չպիտի մոռանալ, որ իւրաքանչիւր լեզու օւնի առանելութիւններ, որոնք կարող են բացակայել ուրիշ լեզուներից: Հայերէնն, օրինակ, ունի մի առանելութիւն, որ աշխարհի քիչ լեզուներ ունեն. քառակազմութեան հնչողութիւնն ու շահաւէտութիւնը: Ու եթէ որեւէ լեզու, հայերէնից նոյնիսկ աւելի հարուստ ու ճկուն մի լեզու, սովորած է օտար բառն ընդունել, որովհետեւ քառակազմութեան իր հնարաւորութիւնները սուղ են, ապա հայերէնի պէս մի լեզու պարտաւոր է հայացնել այդ բառը, որովհետեւ օտար բառը, իբրեւ ընդհանուր օրէնք, շատ աւելի քիչ բան է ասում հային, քան մայրենի լեզուի յաջող քառակազմութիւնը: Զի կարելի առել, թէ մենք չենք օգտուում մեր լեզուի այս մեծ առանելութիւնից, բայց անկարելի է շատել, որ օգտուում ենք շատ աւելի քիչ, քան կարող ենք եւ պարտաւոր ենք:

Եթէ մեր նախնիներն այնպէս վարուէին, ինչպէս մենք ենք անում վերին տարիներս, ապա մեր մանուկներն այսօր պիտի չգիտենային այնպիսի բառեր, որպիսիք են՝ Թուաբանութիւն, հանրահաշիւ, երկրաչափութիւն, եռանկիւնաչափութիւն, բնագիտութիւն, աշխարհագրութիւն, կենսաբանութիւն, սոսոդարաշխութիւն, բուսաբանութիւն, կենդանաբանութիւն, եւ այլն, — դիտութեան ճիւղեր, որոնք ժամանակին նոյնպիսի նորութիւններ էին, ինչպիսին են հիմա, դիցուք, միջուկային տեսողութիւնը, կիրքերեւեական: Մինչդեռ մենք դիտական բաղմամբ եւս երևոյթների համար ո՛չ միայն չենք ստեղծում հայերէն համարժէքներ, այլևս դարաւոր կենդանութիւն ունեցող բառերն իսկ փոխարինում ենք նրանց ձեւկատիւով: Մոռցած, որ յոյն փիլիսոփայութեան կորած շատ երկեր այսօր համաշխարհային գիտութեանը յայտնի են միայն հայերէն թարգմանութեամբ, մեր որոշ վայրիւրիստներին թիկն ենք մերժում, «արամաբանութիւնը», օրինակ, «լոգիկա» է հնչում, ճիշդ այդպէս էլ «երկրաբանութիւնը»՝ «գէոլոգիա», «բուսաբանութիւնը»՝ «բոտանիկա», «կենդանաբանութիւնը»՝ «զոոլոգիա» եւ, նոյնիսկ բանասերների բերանում էլ «բանասիրութիւնը»՝ «ֆիլոլոգիա»:

Փոռւած մանուկներն անգիր գիտեն Տուրգենևի յայտնի խօսքը. «Պաշտպանեցէ լեզուի մաքրութիւնը իրքեւ սրբութիւն: Երբեք մի գործածէ՛ք օտար բառեր: Ռուսաց լեզուն հաբուստ աւ թկում է, այնպէս որ մենք բան չունենք վերցնելու նրանցից, ովքեր մեզնից աղէտս են»:

Իր մեծ նախորդից մօտ վաթսուներորդի յետոյ, 1934 թուականին, փոքր ինչ այլ խօսքով նոյնն էր պահանջում նաեւ Գորկին. «Ռուսաց լեզուն հարստացնելու անհրաժեշտութեան մասին եղած պարզապիստեանը կասկածելի եմ իրենց անկեղծութեամբ եւ արդիւնաւէտութեամբ, եթէ դրական աղբիւր չհամարուի լեզուի ազատումը անպիտանութիւններից»:

Այս նույն պիտի ներշնչել նաև հայ մանուկին եւ հասկացնել հայ պատանուն:

Մեր լեզուն «հարստացնելու» «մաքրամոլ» եւ «հնարոյր» լերեւալու եւ, վերջապէս, զարգացած ու խելօք կարծուելու արատը առաջինութիւն դարձրած՝ մեզնից շատերը հասել են այն ծիծաղելի (բայց եւ զայրացուցիչ) վիճակին, որ ոռոտ դրող ֆոնովիզիոն բնորոշել է շատ գիպուկ. «Բուսիւրէն խօսելով» ֆրանսերէն եմ զկըտում:

Բայց մեր լեզուն տանջուած է ո՛չ միայն այդ «ֆրանսերէն զկըտում»-ուց, այլեւ անհարկի եւ անպէտք օտար բառերի խճողումից:

Բանն այնտեղ է հասել, որ ազաւագուած է մեր լեզուի շարահիւստութիւնն էլ: Վայ-գրողների ու վայ-լրագրողների մեղքով մեր արդի գրականութեան մէջ վխտում են օտար բառերի հետ նաեւ օտարաբանութիւններ, սխալ (եւ օտար) խնդրառութիւն, սխալ (եւ օտար) համաձայնութիւն, մեր շաղկապների նրբիմացութեան անգիտութեամբ թերացում, իսկական եւ անհասկանալի կապերի գիտակցման այնպիսի՝ մթաղնութեամբ, որ հաւատարմութեամբ է բացառւել կուրուքեան...

Հիմա էլ, ի պատասխան արդար յանդիմանութեան, մեզնից շատերը արդարանում են. «Արդէն այսպէս են տառաջ: Մենք պիտի պայքարենք հենց զարդէն աղպէս ասելու» դէմ էլ, ո՛ւր մնաց թէ գրելու գէ՛տ: Մեզնից ոմանք իրենց ո՛չ միայն բանաւոր, այլեւ գրաւոր խօսքի մէջ գոհ են լինում իրենցով, նուազում են քաղաքի վրայ, երգում են իրենց մասին, գլխարկ են հագնում, ինչպէս նաեւ ակնոցներ, զտնուած են իրենց մօտ, ռախուած տանն են փակում: Գեղի շնորհիւ, իսկ դուրս դալիս շրջում են փողոցի վրայ...

Մի առանձին մտահոգութեան եւ յատուկ խօսակցութեան նիւթ է մեր գործածական լեզուի աղքատութիւնը, հայերէնի բառամթերքից կէտարու օգտուելու կամաւոր մտերացիկութիւնը: Իսկ բառերն ապրում են ո՛չ բառաբաններում, ոչ էլ զբոսում: Բառերի կեանքը գործածութեան մէջ է, իսկ այդ գործիքն ապրում է բանելիս եւ բանելով, հակառակ դէպքում փառում է կամ ժանդառում...:

Ամէն ազգ ու ժողովուրդ իր բաժինն է բերում համաշխարհային մշակոյթի մթերանոցը: Սակաւ չէ մեր բաժինը: Ունենք սքանչելի երաժշտութիւն, որի քարեղէն մարմնաւորումն է մեր փառահեղ նարտարապետութիւնը: Ունենք հնադարեան ճոխ դպրութիւն, Մատենադարան, որի անգտանելի արժէքը կրկնապատկուած է այդ մատենները զարգացող մանրակարգութեամբ: Մեր բանաստեղծութիւնը տուել է գլուխ-գործոցներ, որոնք մեր հոգու թարգմանութիւնը լինելով՝ խօսում են հանուր մարդկութեան:

Այո՛, մեր նախնիները մեզ եւ աշխարհին փոքր ժառանգութիւն չեն կուսկել: Բայց մենք պիտի հասկանանք եւ հասկանալով շփոթանանք երբեք, որ մեր Ժողովուրդը մեծագոյն գանձը մեր լեզունն է:

Գալով այնչեղ ժամանակներից, անցնելով բազում դարերի միջով, չփոխելով բազմաթիւ ազգերի լեզուներին՝ հայոց լեզուն մի իւրայայտուկ հանրազգիտարան է այնչեղ ժամանակների, բազում դարերի եւ բազմաթիւ այլ ազգերի: Այսպէս դատելով՝ մեր լեզուն միայն մեզ չի պատկանում, այլեւ աշխարհին. նա միայն մեր սրբութիւնը չէ, այլեւ մասունքը հանուր մարդկութեան: Այս պատճառով էլ՝ նա ուսումնասիրուած է ո՛չ միայն մեր պետական համալսարանում, այլեւ աշխարհի շատ համալսարաններում: Բայց այդ լեզուի խնամքը, նրա անաղարտութիւնը, նրա պահպանութիւնն ու պաշտպանութիւնը գրուած են մեզ վրայ: Օտար համալսարաններն ու ակա-

դեմիաները ի վիճակի չեն անելու այն, ինչ պարտաւոր է անել Հայկական Համալսարանն ու Հայկական ակադեմիան՝ նաեւ այդ համալսարանների ու ակադեմիաների բարոյական պարտադրանքով: Եւ պարտաւոր է անել Հայաստան աշխարհը՝ Համայն աշխարհի հողեկան պարտադրանքով:

Այսպէս պիտի նայենք մեր լեզուին՝ ո՛չ միայն այն պատճառով, որ հա մեր մայրենին է, այլեւ այն բանի համար, որ նա իր շորս գրական լեզուների եւ վեց տասնեակ բարբառների անշափելի հարստութեան դրամադրութիւն մեզ պահելով՝ շահոյթը պարտաւոր է մարդկութեան իրականացել...

Այս գիտակցութեամբ էլ, որի մէջ Հպարտութիւնից աւելի պիտի խօսի պարտաւորութիւնը, այս գիտակցութեամբ էլ մենք պիտի հող տանենք ու խնամենք մեր մայրենին եւ, աւաջին հերթին, նրան աղատենք այն բոլորս, որ ծնունց անհատի պաշտամունքի ամպամած օրերին եւ պիտի փաբառաւի վերջին համազումարների կենարար ջերմութեամբ:

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

(«Գրական քնրք», 25 Մարտ 1962)

Մեն ինքնուր բխով կ'աւարտի յողտանկեալ աշխատանքը, որ Պարոյր Սեւակի մահուան վաղորդային խոստացած էինք հազարէլ ընթերցողին:

Եղբարախո բանաստեղծին անորոգած այս քնոյթի կտորները կրնան հասարակ կողմէի, բայց շատ մը կողմերով ուսանելի հասարակ, Սեւակի մատուցած անուշահամ և բնականութեամբ կարողութեան վրայ լոյս արձակելով՝ կրնան առիթ տալ ողբնշալին հանգանակներու, բայց չենք խորհիր, որ մոտաւոր ժամանակի մը մէջ խմբուին անոնք եւ ճիշտագոյն քննարկին ընթերցողին: Անոնցմէ ամառք արդէն մեծ հաճութեամբ շլանձուեցան մամուլին, արդէն ուրիշներ զարեւոյթին հասարակութեան ենթարկուելէ ետք միայն ի լոյս բնծայուեցան: Պարոյր Սեւակի մատուցած կողմը ուսումնասիրողներուն կամ այդ մասին զազաւար մը կողմէն նախանձախնդիր աններուն համար ամենէն ձեռնառն աղբիւրը կը մնայ առայժմ ընթերցող այս տարուան

հաւաքածոն, ուր խնամքով մէկտեղուեցան տարբերներու ընթացքին անոր գրած յողտանկեալ լաւագոյն նմանները:

Բանաստեղծական հատորները հրապարակել վրայ մն, կան, ու շնորհիւ անոնց ընթերցողին մարին կողմէն կայ Պարոյր Սեւակի քանադանային գիտէք, Պարոյր Սեւակ բանաստեղծ չէր միայն, մատուցած էր նաեւ, մէկը մատուցած աշխատանքին, որոնք անյապարար կը կարողան, կարողացուածը կը համեմատեն իրենց սեփական կենսափորձին հետ, մոխիրի կը վերածեն կուսակցական ճանաչումներուն մէկ մասը, իրենց ներքին հնչողութիւնը կրակ կը հազարողեն միւս մասին, կ'անհատականացնեն այդպէս ամէն ինչ եւ նովին քանիւ կ'ապահովեն ջրմուխեան սեփական իրաւունք մը զպրոթեան տաճարին մէջ:

Լեզուի, հայրենիքի, գրականութեան, մարդկայնական արժանիքներու մասին շրջանով խոսքեր չէր արտասաներ Սեւակ, ստացական տուեալներով չէր խմբագրեր իր գրութիւնները, կ'ապրէր իւրաքանչիւրին հետ՝ ինչպէս էին պիտի ըսէր՝ Թեաքոյանիմ համակարգով, զօրութեամբ, այրելով իւրաքանչիւրին դիմաց, խառնելով իւրաքանչիւրին իր խառնուածքէն կեցողիչ տարր

Ժուլիան, որովհետև տնոնք կը բովանդակեն թէ՛
ժամանակին կից տպագրութեան, թէ՛ վեր սլացող
կենսաստատարներ...

Գրեցէ՛ք առաջ աշտ ձեր, կ'ուզենք ժեր շնո՛ւ-
նակութիւնը յայտնել տնտեսի լուսանկար: Ինչ
վարժան Սէթեանին, որ խմբուցրու թեանա տա-
մագրութեան տակ դրաւ մէկ շարքը իր նկարած
Պարոյր Սեւակի լուսանկարներուն, որոնցմէ շոյ-
սը կը ներկայացնենք աշտ սինտակտիկ: Հա-
յաստանէն միայն տեսարժան վայրեր չնկարեց ու
եկաւ վարժան Սէթեան, այլ իրեն հետ բերաւ
նաեւ նկարները Հայաստանի փառք ունեցեող
արուեստագէտներուն, ու Պարոյր Սեւակին տա-
նակ մը նմայիներ, որոնք աստեմէն արժէք մը
ունին այսօր:

Մը, շնորհակալութիւնով բոլորը:

Գրեցէ՛ք աշտ ձեր պատմաբան, որ լայն շունչով,
խորութեամբ ու իմաստութեամբ հարուստ մատ-
ուրան կը կ'ընէր Թատուած էին նաեւ մաքի
գործունէութիւնը յարգելի գործնող մեծագոյն
յատկանիւով՝ — պատկերով:

Ո՛վ կրնայ մոռնալ, օրինակ, գրականութեան
մէջ իր կողմէ աշտանակուած Յու Յան-Կառլ
մին, տնտեսի օրէնքը յետոյ, գալլերուն կատու-
ցողական նպատակը եւ միանկրուն առակային ճո-
խութիւնները:

Հարազատ հողի մը վրայ շունչ տաած, տե-
րած մշակութային հարաբանայ մեր հարստու-
թիւններէն ու կաշտուած վարդմի տրեան մը
նախաւորութիւններէն՝ Սեւակ շմախեց իրեն չը-
տայլուած բնաները, այլ ապրկաւ տնոնք վր-
բայ յանդիմանք բնակու ընդմաւոր տնտեսան-
քով, եղաւ դէմ հասարակին, պարզունակին, տա-
փակին, ու տակաւին՝ զմեզ զգուցիւրել է հարթ-
գրութիւնը: Բայց մեզ նոյնքան էլ պէտք չէ բար-
դագրութիւնը... Ո՛չ եարթագրութիւն, ոչ բար-
դագրութիւն, այլ լայնոր եւ միշտ եւ յաւիտեանս
յաւիտենից մա՛րդագրութիւն:

Սեւակի աշտ գրութիւնները միշտ պէտք է
կարգացուին եւ յաճախ նրա՞նք դառնան խորհրդա-

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Կարծում եմ, որ իմ ելույթով ունկնդիրներից շատերին պիտի հիասթափեցնեմ, որովհետեւ երեւի նրանք սպասում են, թէ ես ի՞նչ եւ ի՞նչպէ՞ս հարցումով պիտի պատասխանեմ ինձ հասցէադրուած այն ամբողջ քննադատութեանը, որ բացայայտ եւ կիսաժածուկ հնչում է ահա աւելի քան վեց ամիս մաժուլի էջերից, եւ որ պակաս չեղաւ նաեւ այս օրերին:

Ես նման ժողովուրդին չսեւեմ, բայց հարկ եմ համարում աւելացնելու, որ նման ժողովրդեան բացակայութիւնը բնաւ էլ չի ենթադրում պատասխանելիքի բացակայութիւն: Աւելին. ես ունեմ այնպիսի պատասխաններ, որոնցից յետոյ մեր ժողովուրդն ասում է. «Ի՛նչ եկէ՛ք, ձեր մեռելը տարէ՛ք»:

Բայց այսօր «մեռելոց»ի օր չէ, այլ լուրջ մի համաժողով, որ ինձ թոյլ չի տալիս իջնելու մինչեւ «սոսի-ասաւ»ի ցածրութիւնը:

Ես երեւի ունկնդիրներին պիտի հիասթափեցնեմ կրկնակի, եթէ առում, որ խօսելու եմ մէկ արժատական հարցի մասին, որ ունի երկու բուն՝ ազգային սնապարծութիւն եւ ազգային արժանապատուութիւն, որոնք առերեւոյթ կարծես կապ չունեն դրականութեան հետ, բայց ըստ էութեան դրականութեան ծնողներն են:

Սնապարծութիւնը...

Թոյլ տուէ՛ք յիշեցնելու մի շատ իմաստուն խօսք. «Ազգը չի կարող հորձաճել այլ կերպ, քացի ինքնապաճաճութեամբ»: Այս խօսքի իրաւացիութիւնը (աշխարհիս բոլոր ազգերից աւելի) հաստատում է մեր ազգը՝ իր ահռելի պատմութեամբ: Նոյնիսկ 1915ի աղջասպանութեան աննախադէպ փաստը եկաւ նոյնը հաստատելու. 1915-21 թուականներին կարծես երկինք ու գետին խօսքը մէկ էին արեւ կործանելու մեր անմեղ-մեղաւոր ազգը: Բայց չհարողացան, որովհետեւ չուզեցինք:

Իսկ ինքնասպանութիւնը...

Ազգային ինքնասպանութեան զանազան ձեւեր կան եւ դրանց մէջ ամենադժգոյնը, ըստ իս, իմ ասած սնապարծութիւնն է, որ նման է տաք ջր-

րով լինելու լողորանի մէջ սեփական երակր կտրելուն: Այն սնապարծութիւնը, որի հակառակ երեսը (թոյլ տուէք երկու օտար բառ օգտագործել) արխայիմութիւն-գիմնութիւնն է:

Մենք քամիներ շատ ենք տեսել եւ եթէ ցայսօր դոյատեւում ենք, ապա շնորհիւ լոկ այն բանի, որ քամիները թոցրել են մեր դիտարկը, բայց ոչ զլուրը: Սնամէջ ու յաւանոտ, պոռոտ ու պոռոտ գլուխգոլթիւնը, քաջնա-գարային գիմնութեամ եւ արխայիմութեամ հետ հանդիպելիս՝ առաջացնում են մի քամի (ո՛չ, այս անգամ հո՛ղմ), որ այլեւս գլխարկ չի թոցնում, այլ գլուխ:

Մենք շատ ենք խօսում եւ պիտի՝ խօսենք կարմիր, իսկ այժմ առաւել եւս սպիտակ ջարդից, որին ենթակայ է մեր ժողովուրդը: Այս սպիտակ ջարդի լաւագոյն օգնականը հենց սնապարծութիւնն է, այն հինգերորդ շարտ-օխնը, որ դործում է մեր իսկ ներսում իրեն արխայիմութիւն-գիմնութիւն:

Մեր նոր պատմագրութեան առաջին մեծը՝ Միքայէլ Չամչեանը իր եռաշատոր «Հայոց պատմութեամբ» ահապէս դործ է արել մեր ժողովուրդի արթնացման եւ զարթոնքի հեռաւոր տարիներին, — մեծ մեղք կը լինի այս մոռանալը: Բայց Չամչեանի պատմական սկզբունքը հետեւեալն էր. քանի որ Նոյնան առաջին իջել է Արարատի դաշտին, ուրեմն Հայաստանն է արդէ մարդկութեան օրրանը: Քանի որ (բառ Նոյն Սուրբ Գրոց վկայութեան) Ադամ-Եւայի երբեմնի դրախտը գտնւում էր Տիգրիս ու Եփրատ գետերի միջեւ, ուրեմն Հայաստանն է Վերկիդ դրախտաւայրը, քանի որ...

Այս քանի որքանի համար կարելի է եւ պէտք է ներել հայր Չամչեանին, բայց պէտք է թշնամաբար նայել բոլոր նրանց, ովքեր այսօր էլ դատում են մօտաւորապէս Նոյն մեռով. «Մենք որ կայինք, այսինչ ժողովուրդը դեռ միտն աղել չգիտէր...» «Մենք որ Պլատոն էինք թարգմանում» նրանք ապրում էին ծառերի վրայ... «Իսկ հապա մեր այս-ինչը, մեր այն-ինչը, մեր է՛սը, մեր է՛նը...»:

Ահապէս այն է, որ այսպէս դատողներէ մեծամասնութիւնը բնա՛ւ էլ չգիտի ո՛չ մեր այս-ինչը, ո՛չ այն-ինչը, ո՛չ էսը, ո՛չ էնը: Նա պարզապէս կրկնում է տնուներ: Իսկ ամօթալին էլ այն է, որ նա ո՛չ միայն չգիտի, այլ նաեւ եթէ նրան տեսն, թէ մօտաւոր ու հեռաւոր հարեւաններն էլ ունեցել են այդ ամէնը կամ այդ ամէնից աւելին, չէ՛ հաւատայ, կամ քեղ կը համարի, ինչպէս հիմա ասում են, ջշուռ տուած հայն:

Հայրենասիրութեան այս տեսակը մի փափուկ բարձ է, որ լցուած է ոչ թէ աղուամպով, այլ քնարեր հաշիշով, եւ դա այն ժամանակ, երբ մեր շուրջը գնում է մրցութիւն, եթէ ոչ պայքար: Եւ դա այն ժամանակ, երբ ոչ Նոյնան տապան, ոչ էլ Նարեկացի ունեցող, երէկուայ իսկապէս անդիր-տն-դիրք ազգերը մեր աչքերի առջեւ ստեղծում են այնպիսի գրական երկեր, որ ունենում են համաժողովրդական (ու համաշխարհային) հնչեղութիւն, եւ ստիպում մեղ թարգմանել դրանք: Պլատոնին եւ Արիստոտելին Երդ դարում թարգմանած աղգի փուշ հայրենասէրը չպիտի՞ մտածի նաեւ այս նորօրեայ թարգմանութիւնների մասին:

Ահա այս հարցն է, որ պիտի մտահոգի եւ մտաանջի մեզ՝ հայ դրա-կանութեան մշակներն, եւ այս բարձունքից մենք պիտի նայենք մեր դրա-կան բոլոր լուրջ եւ անլուրջ վէճերին:

Թէ աւագ սերնդի բոլոր գրողները (այսօր եւ միշտ եւ յաւիտենից յա-ւիտեն) ամենայն անկեղծութեամբ կարող են տարակուսանքով (նաեւ ան-կեղծ թշնամութեամբ) նայել կրտսերների դրանին, — աւելի քան բնական

է. ամէն մի սերունդ, ինչպէս որ ամէն մի տուն, ունի իր առաստաղը: Բայց ինձ ապշեցնում է աւադ կոչուելուց շատ հետո, նոյնիոյ երիտասարդ գրականագէտներէ եւ գրականութեան պատմաբաններէ պահուածքն ու մտածեալակերպը: Մասնագիտութեան բերումով նրանք շատ աւելի լրջօրէն շատ աւելի կապակցուած պիտի գիտենան մեր գրականութեան պատմութիւնը: Մի՞թէ տարօրինակ էր, որ գրաբարին հետեւեց աշխարհաբարը, կլասիցիզմին՝ ռոմանտիզմը, ռոմանտիզմին՝ ռէալիզմը, ռէալիզմին՝ սիմվոլիզմը:

Թէ՞ մեր յարգարժան գրականագէտները կարծում են, որ գրականութեան զարգացումը, գրական հոսանքների եւ դպրոցների դոյացման բնականոն երևոյթի կանգ է առնում հենց մեզ վրայ: Նրանք ո՛չ միայն տարօրինակ բան չեն տեսնում, այլեւ հատորներ են լցնում աղացուցելու, որ գրականութեան զարգացումը պիտի Ալամդարեանից յետոյ ծնէր Պատկանեանին, սրանից յետոյ՝ Թումանեանին, սրանից յետոյ՝ Տէրեանին, սրանից յետոյ՝ Զարենցին: Իսկ հիմա՞: Աշխարհը վերջացա՞ւ: Կեանքը կանգ առա՞ւ: Այս անտէր բանաստեղծութիւն կոչուածը այլեւս պիտի շտենեա՞յ նոր մակարդակ, մտածողութեան նոր ձեւ, նոր որակ:

Սա այնքան պարզ մի հարց է, որ առաջինաւ կարող է միայն այնանդ, որտեղ դործում են երջանիկ անդիտութիւնը եւ ահեղի պահպանողականութիւնը, նորապաշարժունքն աւելի, քան աշխրջութիւնը, սովորոյթի ուժն առաւել, քան գիտակցութիւնը:

Առում են, որ սովորոյթը մարդու երկրորդ բնութիւնն է: Բայց մեզնից շատ-շատերի համար դա երեւի դարձել է պարզապէս առաջին բնութիւն: Եթէ մենք չենք կարող դործնական միջոցներով պայքարել այդ ահաւոր ուժի դէմ, ապա եկէք գոնէ հետեւեց պայծա՞ռ Մարկ Թուէնի խորհրդին. «Առ-վորոյթը սովորոյթ է, նրան լուսամուտից դուրս չես նետի, — ասում էր նա, — հարկաւոր է սովորոյթին քայլ առ քայլ հրապուրելով դուրս հանել տընից»:

Եւ եթէ մենք կարողանանք վարուել այսպէս, ապա ոչ այսօր, դէ՞թ վաղը կը հոսկանանք, որ ե՛ւ բանաստեղծութեան, ե՛ւ արձակի մէջ եկել, դործում է մի սերունդ, որի արածն ու վաղուայ անելիքը ստիպուած պիտի կոչես Յոր Խոսանք կամ Յոր դպրաց:

Խնդրանքով կամ սպառնալիքով, կոչով կամ հայհոյանքով, տպագրութիւնն արդէյակելով կամ տպուածը վարկաբեկելով կարելի է, այո՛, նրանց միառժամանակ խանդարել, բայց կանխել՝ բնա՛ւ երբեք: Այդ նոյնն է, թէ անձրեւի դէմ պայքարեա ազօթքով կամ խտր-կարպիտով, հոսանքի դէմ՝ ձեռքիդ ափով կամ ջղայնութեամբ ու դուռացով:

Առում են, որ գրական յիշեալ սերունդը սերակալում է ոչ թէ մայրենի, այլ օտար կաթի վրայ: Նախ՝ ուռտ է, եթէ նկատի առնենք այդ սերնդի լաւագոյն եւ արդէն հասուն ներկայացուցիչներին. միացածը կա՛մ կը վերադառնան իրենց հողին ու ջրին, կամ պարզապէս հող ու ջուր կը դառնան, այսինքն՝ չեն դառնայ դրող: Բայց մի բույժ բնդունենք, որ դա իրօք էլ այդպէս է: Իսկ ո՞վ ասաց, որ հայ երիտասարդ գրողը պիտի սովորի միայն «Հացի խնդրից» ու «Հացաւանից», բայց ոչ նաեւ Գոյսուորսից ու Հէմինկուէից, միայն Թումանեանից ու Տէրեանից, բայց ոչ նաեւ Ներսիսայից եւ Լորկայից: Մինք հարուստ ենք դարաւոր աւանդներով: Այո՛, բայց մի՞թէ աւելի ենք հարուստ, քան Սահարան աւազով: Իսկ գիտէ՞ք, որ եզրպատարի տարեկան մի քանի հազար խորանարդ մեթր աւազ են ծախ առնում Անգլիա-

յից, եւ գիտէ՞ք թէ ում համար: Սահարայի՞ համար... աւա՛ղ՝ Սահարայի՞ համար, որովհետեւ անտպատի աւաղը մանր է եւ բեթոն չի դառնում:

Բեթոն ունենալու եւ մեր աղպային դրական շէնքը կառուցելու համար մենք ո՛չ միայն իրաւունք ունենք, այլեւ պարզապէս պարտաւոր ենք աւաղ ներմուծել՝ որակելից որ դա լինի: Եւ այսպէ՛ս, ճիշդ այսպէս էլ վարուել են մեր հետաւոր ու մօտաւոր բոլոր այն նախնիները, որոնք այսօր մեր սրբորութիւններն են եւ սրբութիւն են դարձել հենց նոյն պատճառով, չսկերտներում ասած՝ զաւաղ ներմուծելու շնորհիւ՝ սկսած Մաշտոցից մինչեւ Տէրեան ու Զարենց, մինչեւ Մեծարենց ու Վարուժան: Եւ աւելորդ եմ համարում նման մի դաշխնում իմ այս միտքը մտնելու. իւրաքանչիւր ոք պէտք է որ իմանայ դա:

Բայց ես ինձ թոյլ եմ տալիս ասելու, որ ժողովուրդներ (մանաւանդ փոքր ժողովուրդներ) յարատեւման երկու եղանակ կայ միայն. կամ ընթանալ համամարդկային քաղաքակրթութեան հետ զուգաբայլ, կամ ապրել նախնական-վաղակաւային կեանքով: Այս վերջին ճամբան մեր առջեւ փակ է եւ փակ է արդէն աւելի քան 1500 տարի. Մաշտոցի հէ՛րն անիծած, չթողեց հանդիստ ապրելու: Ուրեմն սուրբ Մեսրոպի կամքով թէ մեղքով մեղ մնում է միայն մէկ ճանապարհ՝ աշխարհի առաջագէժ երկրներէ շատ ետ չմնալու, նրանց հետ համաքայլելու ուղին: Հակառակ դէպքում մեզ չի փրկելու ո՛չ մի հովանոց կամ անձրեւանոց. պիտի այրուենք կամ նեխուենք:

Ես այսքան լեզուած ու շատ խօսեցի այս առթիւ, որովհետեւ յուզում եմ այն անիւր, որ շատ է ճշտում: Եւ դա մի ճշտոց է, որ միայն զխացաւանք չի պատճառում: Դա մի ճշտոց է, որ վտանգում է մեր երկանիւ կառքի ոչ միայն սրացումը, այլեւ գոյութիւնն իսկ: Եթէ մենք այս ճշտոցին ուշք չդարձնելով ընթանանք, ապա մեր գործերն էլ կ'ընթանան... աւաղի ժամացոյցի պէս. դանդա՛ղ կը հոսենք-կը հոսենք եւ խը՛րթ՝ կը վերջանա՛ք: Եւ ո՛ւշ կը լինի: Եւ թերեւս չգտնուի մի օտար բարի մեռք, որ մեղ վերցնի եւ յուռ տայ՝ աւաղի ժամացոյցի պէս...

Գուցէ տալնա՞յ կայ իմ այս խօսքերի մէջ: Գուցէ: Բայց դա ընդամենը տալնալ է եւ ոչ թէ խուճապ: Եւ դա այն տալնալն է, որ ունենում է պնդելից կամ օգտնաւից ուշացողը: Տալնալն է այն չափամասիտի, որը ցայտնոտի մէջ է:

Մենք իրաւո՛ւնք չունենք ուշանալ պատմութեան դնացելից կամ օգտնաւից:

Մենք պարտաւոր ենք շահել չափամասային մեր այն խաղը, որ սկսել ենք ոչ թէ մենք, այլ Մեսրոպ Մաշտոցը...

Այստեղ է ահա, որ ես պիտի դառնամ աղպային արժանապատուութեան հարցին, եւ այստեղ է, որ ես բաց ճակատով եւ լեցուն հպարտութեամբ պիտի վկայիմ, որ ես հայ եմ, զաւակը մի ժողովրդի, որ իրօք շատ բան է տուել աշխարհիւ քաղաքակրթութեանը, եւ տուածի մէջ էլ՝ ինձ համար ամենաթանկն ու ամենագեղեցիկը՝ իր այլասիրական այն ոգին է, որ եւրոպացիք ալտրուիզմ են կոչում, իսկ մեր երկրում գերադասելի է կոչել գիտերանացիոնալիզմ:

Եւ իսկապէս էլ. աշխարհի բոլոր ժողովուրդներ շարքում մենք թերեւս այն հազուագիւտ ժողովուրդն ենք, որ դաժան բախտի եւ անախանձելի վիճակի հասանք դուցէ՛ այն պատճառով, որ կարդին շտրվեցինք ուրիշներին տուելու ըստ երեւոյթի շատ անհրաժեշտ գիտութիւնը: Բայց մենք այսօր կարող ենք հպարտանալ հենց զրանով. ո՛չ մի աղդ ու ցեղ չի կարող մեզ

յանդիմանել ունի մէկին տունը քանդելու, ունի մէկին պերեզմանոցը գրասայլի դարձնելու, ունի մէկին դաւանափոխելու, ունի մէկին բռնի ձուլելու յանցանքի մէջ: Հիմա զժուար է հաշուել մեր կորստի եւ չահածի տարբերութիւնը: Շահել ենք բարի անուն, այլասէր կոչուելու հպարտութիւն, բացձայն ապրելու եզակի հնարաւորութիւն, բայց կորցրել ենք... Թոյլ տուէք թուարկել, թէ ինչե՞ր ենք կորցրել: Թոյլ տուէք ընդամենը վերահաստատել, որ դարձել ենք չա՛տ-չա՛տ-չա՛տ վերաւոր, վերաւոր հոգով ու հոգով: Եւ եթէ Մայակովսկին ասում էր, թէ հրդեհուող սրտի վրայ կ'ելնեն քնքշանքով եւ ոչ հրէջային կոպիտ սապոյններով, ապա դա ասուած է ամէնից առաջ հենց մեր ժողովրդի մասին: Եւ եթէ ամէն մարդ ունի իր արժանապատուութիւնը, ապա ամէն ազգ ունի կրկնակի: Իսկ վերաւոր ազգը՝ ինչպիսին մենք ենք՝ քառակի: Ըստ որում՝ ես կողն եմ տնում ոչ թէ հոգեբանական ըմբռնումի՛, այլ արդարութեան մի պահանջի՛, որ պէտք է պարտադիր լինի եթէ ոչ ամէն մի քաղաքագէտի, ապա ամէն մի արուեստագէտի համար: Թող ներեն ինձ մեր եղբայրական հանրապետութիւններից եկած միւս հիւրերը, եթէ այստեղ խօսքս կենտրոնաձգւած Անդրկովկասեան ժողովուրդների բանաստեղծներին վրայ՝ յիշեցնելով հային, վրացուն եւ ադրէջանցուն, որ մենք թոռներն ենք Արովհանի եւ Ախունդովի, Սունդուկեանի եւ Մերեթիւի: Եւ այս ասելով ես չեմ անում ժողովուրդների եղբայրութեան այն ժառանգիւտակամ կոչը, որից մեր ատամներն առել են: Եւ ուզում եմ, որ մեր մեծերի ստուերները հետապնդեն մեզ, նոյնիսկ սատանայի կամ շէյթանի նման, միայն թէ յիշեցնեն, որ մենք պիտի արժանի գառնանք իրենց յիշատակին ո՛չ թէ հաւուով, այլ սպրիտիկերպով՝ ու դործով:

Ամէն ճշմարիտ գրող իր ժողովրդի անձնագիրն է կամ իր ժողովրդի զգատական գործը: Եւ, որպէս հայ ժողովրդի բանաստեղծ, ինձ համար մեծագոյն անպատուութիւն կը համարեմ, եթէ իմանամ, որ ունի հայ պատմաբան պատմութիւն է աղաւաղում ի վնաս հարեւան ժողովրդի, ունի հայ ճանապարհահիշարար խիճ է սուրբում հարեւանի խաչքարերից, ունի հայ երկրաբան պայթեցումներ է կատարում հարեւանի հինաւորց եկեղեցու կամ մզկիթի պատերի տակ, ունի հայ բանաստեղծ հայհոյական խօսք է ասում հարեւանի հերոսի հասցէին:

Այսպիսի ամէն մի փաստ, ըստ էութեան, արձանագրում է տուեալ ազգի անձնագրի զրոյումը: Եւ, որպէս հայ ժողովրդի բանաստեղծ է ազգի զգատական գործի՞ ոչ թէ արդարացման, այլ մեղադրանքի բաժինը:

Մեզ՝ մօտիկ ու հեռու ժողովուրդների գրողներին համար՝ այսպիսի արդարամտութեամբ ապրելու մէկ առիթը, արժի մէկ սքանչելի պոեմ կամ վէպ, որովհետեւ, նորից եմ կրկնում, ամէն մի ճշմարիտ գրող իր ժողովրդի անձնագիրն է, կամ իր ժողովրդի զգատական գործը:

Բայց ես դիտարկում եմ նաեւ, խորապէս եմ դիտարկում, որ ուրիշներին արժանապատուութեան յարգանք կարող է պահանջել լուի նա, ով արժանապատուութեան զգացում ունի ինքը:

Դեռ չի լուի մեծ Ռուսիայի փառաւոր յորելեանի առաւել քան փառաւոր նշան արձագանգը, այն յորելեանի, որ հայերս նշեցինք որքան չուքով, աւելի ուրախութեամբ: Իսկ զոնէ այդ առիթով մենք գործնականապէս մտածեցինք, որ մեծ Շոթաից ամբողջ 200 տարի առաջ արարչագործել է նարեկացին, որին ես՝ ազգային սնապարծութեան ռիւրիմ թշնամիս, համարում եմ մարդկութեան մեծագոյն հանճարներից մէկը: Եւ ո՛չ միայն ես,

այլեւ Ֆրանսիացիք, որ նոյն կարծիքն են յայտնել Նոպէլեան մրցանակի տրամանացած իրենց դրողներէ շուրթներով:

Իսկ ինչպէ՞ս մտածէինք Նարեկացու յորելանի մասին, եթէ մինչեւ այսօր էլ կան հայեր (չակերտաւոր մարքոխտներ, փխխտութեան եւ դրախանաղէտներ), որոնք Նարեկացու հանձարեղ տոեմը պարզապէս աղօթողիք են համարում: Իսկ ինչպէ՞ս մտածենք յորելանի մասին, եթէ հեռու-հեռաւոր Ֆրանսիացիներէ վերջին տարիներէ գրական կեանքը լեցուն է Նարեկացիով, ապա մօտիկ-մերձաւոր ռուսները Նարեկացու անունն էլ չգիտեն՝ ո՛չ իրենց, այլ մե՛ր մեղքով:

Վաղը միւս օրը լրանում է Մոմսէս Խորենացու ծննդեան 1500ամեակը, ա՛յն Խորենացու, որի ՔԼԱՄԱՆԱՔԻԱՆՅՐ հակառակ Նարեկացու ՔՄՈՒՄԱՆՅԻ՝ մագո՛ւց թաղամանուէլ է աշխարհիս բոլոր քաղաքակիրթ լեզուներով, որոմ-հետեւ յիբաւի ունի միջազգային արժէք: Կը նշե՛նք այս յորելանը: Չեմ կարծում:

Հիմա մտովին դա՛մ-դա՛մ-դա՛մ ու հասնեմ մեր ժամանակներին, ու հասնեմ մեր Գրողների Միութեան աշխատանքներին՝ դա՛րձեալ մնալով աղ-պային արժանապատուութեան հողի վրայ:

Մենք ահադին բան ենք թարգմանիլ ուրեւրէն՝ շիտեղով թարգմանութիւնների որակի մասին: Իսկ թարգմանե՞լ ենք արեւմտահայ բանաստեղծ-ներէց զէթ մէկին, ա՛յն բանաստեղծներից, որոնցից իւրաքանչի՛րը այլ մի ժողովրդի լեզուով կը հնչէր շոտ աւելի հասկանալի եւ կը բարձրացնէր մեր ժողովրդի վարկը: Ձենք թարգմանել ու չենք էլ մտածում կարծեմ:

Հիմա դա՛նք-դա՛նք-դա՛նք ու հասնենք մեր օրերին:

Շատ շուտով գնալու ենք Գրողների Համամիութենական Համագումարի: Իսկ ինչպէ՞ս ենք դնալու, ի՞նչ երեսով, մեր ո՞ր նուաճումը ցոյց տալու հպարտութեամբ: Մեր միճակը այնտեղ կը նմանաի չեզոք հարսանիքում աղ-քատ աղդակների անմիթար վիճակին: Եւ այդպէս կը լինի այն պատճառով, ինչը կոչւում է գրական քաղաքականութիւն: Եթէ Գրողների Միութիւնը ընդհանրապէս ունի գրական քաղաքականութիւն, ապա դա կարելի է կոչել միմեանցից շատ հեռու երկու բառով, որոնցից մէկը շատ է հայերէն, իսկ միւսը շատ է օտար՝ մատաղ եւ զազուն:

Այո՛, հարկ ու պատշաճ է, որ մատաղը հուսար բաժանուի, բայց գրականութեան մէջ այդպէս վարուել նշանակում է մատաղ տնել հենց դրա-կանութիւնը: Ընչդ այսպէս էլ թերեւս վատ չէ զազուն ասուածը, բայց... դրօսայդիներում, իրրեւ կանոն ցանկապատ՝ աների առջեւ: Իսկ գրականու-թիւնը մկրատել՝ երեք կողմից, այն էլ ուղիղ ու հարթ, իսկ զհանդուրժել, որ որեւէ մեղապարտ թուփ, որեւէ մեղաւոր չիւ գլուխ բարձրացնի զազա-նային հաւատարմեան վրայ, նշանակում է... ինքներդ դա՛ք, թէ ինչ է նշանակում: Գրականութիւնը, եթէ ենթակայ է որեւէ օրէնքի, ապա ենթա-կայ է անտառի օրէնքին, անտառի՞ եւ ո՛չ թէ զազունի...

Այս զազունային քաղաքականութիւնը եթէ վարուէր միայն տեղում՝ Հայաստանում, դեռ կարելի էր հանդուրժել: Բայց այս զազունային քաղաքա-կանութիւնը մերոնք վարում են նաեւ համամիութենական ասպարէզում՝ հայ ազգի գրականութիւնը ռուսերէն թարգմանելիս: Եւ ինձ թոյլ եմ տալիս ա-ւելորդ մի անկեղծութիւն, որպէսզի սասեմ, որ ռուսերէն թարգմանելու հարցը համարեա՛մ թէ դարձել է մի քանի լիշ հայկական կոնեակ կոնծկու-ղծուարութիւն: Թարգմանում են այնպիսի հեղինակներ, որոնք պարզապէս

գրող չեն, կամ այնպիսի երկեր, որոնք պիտի չհրատարակուէին նաեւ հայերէն: Թարգմանական գործի այսպիսի ընթացքը, մեր արդի գրականութեան վարկին հասցնում է միանգամից երկու հարուած: Այս հարուածներէն մէկն այն է, որ մեր գրական արտադրանքի լաւագոյնը կա՛մ բնաւ չի թարգմանուում, կամ էլ թարգմանում է շատ ցածրորակ: Այս հարուածներէն երկրորդն էլ այն է, որ թարգմանում են խոտանային երկեր, եւ ուստի հրատարակչներէ, ինչպէս նաեւ համաժողովրդական ընթերցողի մէջ ամբապնդում այն կարծիքը, որ Հայաստանում գրականութիւնն այն վիճակումն է, ինչ վիճակում է կիներն կամ... ներքեցէ՛ք... Փութպուր:

Ժամանակ է, որ հայ գրականութեան թարգմանութիւնը զաւարի գրողներէ տնտեսական շահագործութեան եւ նախաձեռնութեան դործը լինելուց եւ դառնայ Գրողներէ Միութեան նոր ղեկավարութեան գործը, եթէ կուզէ՛ք՝ ամենակարեւոր գործը:

Տեղն է եկել, որ այս ամպիոնից ամենայն լրջութեամբ յարուցուի մի հարց, որ ինչքան կապ ունի տղային արժանապատուութեան հետ, է՛լ ասելի ունի պարզապէս անյետաձգելիութեան արժէք: Մեր հարեւան հանրապետութիւնները իրենց ուսանելի գրքերի մեծագոյն մասը տպագրում են հենց տեղում՝ Բաքում ու Թիֆլիսում: Արժէ յիշեցնել, որ Մեծեյալտիսի Վարդգրք, որ արժանապատու բարձրագոյն մրցանակի՝ հրատարակուեց ոչ թէ Մոսկուայում, այլ Լիւսուայում: Նոյնը կարո՞ղ ենք անել մենք: Ե՛ւ այո, ե՛ւ ոչ: Այո՛՝ եթէ չա՛տ ցանկանանք: Ո՛չ՝ որովհետեւ մեր Պետհրատի հնարաւորութիւնները շատ սուղ են: Մեր հանրապետութեան նոր ղեկավարութիւնը, որ բնասմէնը կէս տարի է ղեկի տակ, այս կարճ ժամանակաշրջանում մեզ համար արեւ շատ աւելին, քան մենք պահանջում էինք ամբողջ տասը տարի: Մենք, վերջապէս, ազատուեցինք այն մի խումբ օտար բառերից, որ բռնի ստանձնել էին մեր կողորդին: Թոյլատրուեց դահլիճներում լսել մեր հողեւոր սրանչեյի երաժշտութիւնը: Յունուարից հրատարակուելու է գրական նոր ամսագիր: Աւելացրել են գրական մամուլի ինչպէս հաստիքները, այնպէս էլ վարձատրութիւնը:

Թոյլ թուէք բոլորի անունից ի սրտէ շնորհակալութիւն յայտնել այս ամէնի համար եւ միաժամանակ դարձեալ բոլորիս անունից, մեր ղեկավարութիւնից խնդրելու պէս պահանջել, որ նա անի յաջորդ քայլը հանրապետութիւնն ապահովի աւուսական հրատարակչութեամբ: Այդ դէպքում, կարծում եմ, մենք էլ կը կարողանանք անել այն, ինչ անում են մեր հարեւանները:

Բայց մենք հիմա՛ էլ կարող էինք անել բաներ, որոնք կապ չունեն յարուցում հարցի հետ: Մենք չէինք կարող Հայաստան հրաւիրել ուսուցիչներ, որոնք անհատական կամ գրողների մի խումբ, նրանց ապահովել անհրաժեշտ ամէն ինչով, որպէսզի նրանք այստեղ, մեր աչքի տակ, թարգմանէին մեր բանաստեղծ-գրողի այն երկը, որ կարող էր ունենալ համամիւսութեան հնչողութիւն:

Ձե՛ք որ այդպէս են վարում ուրիշ գրողների միութիւններ: Իսկ մենք չենք արել: Եւ չենք արել լոկ ա՛յն պատճառով, որ չունենք գրականութեան ընդհանուր շահերի գիտակցութիւն, լոկ ա՛յն պատճառով, որ Գրողների Միութեան ղեկավարութիւնը վարում է ընդհանուր հաւասարեցման, ոչ մէկի խաթրին չդիպելու, մատուցա-գաղտնային քաղաքականութիւն, բնութագրում արդար լինելու համար աւելացնեմ՝ հարկադիր քաղաքականութիւն:

Հարկադիր, որովհետեւ այդպիսին է մեր դրական միջավայրը, որտեղ իշխում է հայրենի աւելի, քան անկեղծութիւնը, որտեղ աներեսներից ու լաշտոններից վախենում են աւելի, քան յարգում ու գնահատում են տաղանդաւորներին, որտեղ անձնական ցաւը ծածանւում է դրօշակի պէս, իսկ համընդհանուր շահը դրօշակի կոթի տեղ չի գրաւում: Եւ արդէն խօսում եմ ոչ թէ Գրողներին Միութեան մեղքերի, այլ մեր իսկ արատների մասին:

«Ձի օղնի փառքը, եթէ ցտւում է փոքրը», — ասել է Կիպլինգը: Այս սրամիտ խօսքը մեր դրական միջավայրում կորցնում է իր արժէքը, որովհետեւ խօսքի երկու մասերը պարզապէս համընկնում են շոյնանում են, այսինքն՝ մեղանից շատ-չատերի փորագաւն այլ բան չէ, քան փառասիրութիւնը կամ փառամոլութիւնը, որ ինչպէս յայտնի է, հիւանդութիւն է տերութեւի: Եւ Թէկական նոր դիւտ չեմ արել, ուստի եւ պիտի խօսեմ բուժելի՝ հիւանդութիւնների մասին՝ դառնալով մեր դրական մտածելին:

Մկրտում եմ «Լիտերատուրնայա Արմենիայ»-ից եւ այն պատճառով, որ այդ ամսագիրը անմիջական կապ ունի մեր դրականութեանը համամիութենական հնչողութիւն տալու համընդհանուր շահագրգռութեան հետ: Ամսագրի խմբագրութիւնը չէ՞ր կարող իր շուրջը համախմբել ռուս մի քանի իսկական բանաստեղծին, նրանց մէկը ընդմիջտ կապել Հայաստանին, որպէսզի նրանք թարգմանէին հայ պոեզիան եւ ոչ թէ պատահական մարդիկ: Կարող էր: Բայց ո՞ւմ հոգն է:

Ամսագրի խմբագրութիւնը թարգմանութիւններ է մուրում, փոխանակ կազմակերպելու, իսկ այն ինչ կազմակերպւում է... Տէ՛ր Աստուած: Բոլորովին մերժեալ, բոլորովին մասնաւոր առիթով ես իմացայ եւ համոզուեցի, որ խմբագրութեան այսպէս ասած պրակտիկայի մէջ զոյուրիւն չունի մի այնպիսի տարրական բարեխղճութիւն, որպիսին թարգմանութիւնը բնագրի հետ համեմատելի է: Աւելին. խմբագրութեան աշխատակիցը ջնջում է այն, ինչ խելքին բրդում է, աւելացնում է այն, ինչ միտքը գոյիւ է, իր մէկ ու միակ արդուկով (եթէ այդ արդուկը մինչեւ իսկ մնացել է Սոսմարոկովի շրջանից), հարթեցնում է գրական երկերն այնպէս, որ այլեւս ոչ մի սճական տարբերութիւն չի մնում Նոր-Այրի եւ Նորայր Աղալեանի միջեւ... Դա անհատատալի խայտառակութիւն է, որ պիտի գրաւի Գրողներին Միութեան նորընտիր ղեկավարութեան ուղարկութիւնը:

Իսկ մեր միւս՝ առայժմ միա՛կ հայերէն ամսագիրը: Ժամանակի խնայողութեան իմաստով ես պիտի սրտանց շնորհակալութիւն յայտնեմ ամսագրի խմբագրութեանը եւ անձամբ խմբագիր ընկ. Կուրտիկեանին, որովհետեւ «Առկետակամ Գրականութեան» տասներկու մամուլանոց համարը ինձանից շատ աւելի քիչ ժամանակ է խլում, քան «Աւանկարտ» թերթի չորս էջը: Ձի կարելի ասել, թէ ամսագիրը չունի գրական քաղաքականութիւն: Ունի՞: Դա ոչ մի քաղաքականութիւն չունենալու քաղաքականութիւնն է:

Ամսագիրը այն բանի համար են, որ դրական նախաճաշ տան ընթերցողին՝ մինչեւ պետհրատային ճաշը: Ընթերցողին ի՞նչ պիտի մտածի մեր դրական անդի մասին, եթէ նրան հրամցուող նախաճաշը մի կատարեալ ագամսամիալ է կամ վիմնգրեղ՝ առանց սրանց միտամիտային կարողութեան: Եւ ո՞վ է ամսագրի խմբագիրը: Ի՞նչ հմտութիւններով ու առաքինութիւններով է օժտուած նա: Ինձ թւում է, թէ ընկ. Կուրտիկեանը իր առջեւ դրուած ամէն մի էջի վրայ կարող է մի շարունակ ու շեղած նախադասութիւն. «Զգուշացէ՛ք, մահացու է»: Այո՛, զգուշութիւնն է նրա միակ առաքինութիւնը, աւելին՝ զգուշաւորութիւնը, ահեղի՛ կասկածամտութիւնը: Բայց

այս առաքելներին հարելի է ղեկավարել, ասենք, պայթուցիկ նիւթերի վարչութիւնը, բայց ոչ պայթուցիկութեան կարօտ եւ պայթուցիկութեամբ ապրող դրականութիւնը:

Այս պատճառով էլ ես ուզում եմ հաւատալ, որ Գրողների Միութեան նորընտիր ղեկավարութիւնը ո՛չ միայն ընկ. Կուրտիկեանի համար կը գտնի աւելի յարմար աշխատանք, այլեւ կը թարմացնի ամսագրի ողջ գրական կազմը: Դա եւս համարում եմ անյետաժգելի հարց:

Իսկ «Գրական Թեօրք»:

Իսկ «Գրական Թեօրք»-ին ուզում եմ ընդամենը մի հարց տալ. «Գրական Թեօրք»ը չի՞ր ամառում իր աւագ եղբորից՝ «Լիտերատուրնայա Գազետայից» դռնէ մի հարցում: «Լիտերատուրնայա Գազետա»ն յարուցում եւ լուծում է համապատասխան նշանակութիւն ունեցող խնդիրներ: Յիշե՛ք գոնէ Պայքալի, Կոստից Ժոզի, անտառների գործը: Իր գոյութեան վերջին 10-15 տարուայ ընթացքում «Գրական Թեօրք»ը յարուցե՞լ է արդեօք որեւէ քիչ թէ շատ կարեւոր հարց եւ հետապնդե՞լ դրա լուծմանը: Ես գիտեմ, որ «Գրական Թեօրք»ի աշխատակիցը կամ խմբագիրը, կթէ ինձ նման անկեղծ ու յանդուգն լինի, հարցիս հարցով կը պատասխանի. «Իսկ ո՞վ թոյլ կը տայ, որ յարուցենք»:

Այստեղ ես արդէն դիմում եմ մեր վերադաս մարմիններին եւ հարցը՝ Ընլու պէս տղայում նրանց. «Ինչո՞ւ էք դուք «Գրական Թեօրք»ը այդքան հեռացնում նրա աւագ եղբորից՝ հնարաւորութիւնները սահմանափակելու իմաստով: Գուցէ դուք առաջնորդւում էք հին յունական մի առածով, ըստ որի «Ինչ կարելի է Զեւսին, չի կարելի եղի՞ն»: Բայց «Լիտերատուրնայա Գազետա»ն էլ Զեւս չէ, այլ ընդամենը մի այնպիսի եղ, որպիսին է «Գրական Թեօրք»ը, ե՛ղ, որի պաշտօնը մէկ է եւ արքայան: Թոյլ տուէ՛ք, որ մեր հայկական եղն էլ լուծ քալի, հերկի սւ կալսի:

Մեր վերադաս ղեկավարութեանը ես պիտի մի հարց էլ տամ. արդե՞օք Կուրտիկեանական զգուշութեան մէջ մասնաւոր մեղք չունէ՞ք նաեւ դուք: Եւ արդե՞օք ժամանակը չէ, որպէսզի մենք բոլորս միասին գործենք ըստ մէկ այլ՝ այս անգամ դուռ հայկական առածի, որ Նոյնպէս եղան վրայ է կառուցում: Ես կարծում եմ, որ իսկապէս էլ բաւական ու հերիք է եղլ վերջնէլ տակը հորթ ման դալ: Լեւոնորդ զգուշաւորութիւնը, ցեղական մտավախութիւնը կարող է հասցնել հոգեւոր երկամուկների բորբոքման՝ մի հիւանդութեան, որ գէպի մահ է տանում: Եթէ մենք բոլորս կարողանանք գիտակցել այս, ապա մեր դրականութիւնը կը սկսի աճել հեքիաթի մանկան պէս՝ ոչ թէ տաքով, այլ օրով:

Քանի որ հասայ մանուկին, խօսքս աւարտեմ երիտասարդներով:

Կարող է թուալ, թէ զեկուցողը (ընկ. Հրանդ Թամրազեանը) շատ անխիղճ վարուեց մեր երիտասարդական պոեզիայի հետ: Ես այլ կարծիքի եմ: Դա անխղճութիւն չէր, այլ դուռ տրամաբանական յանդում: Պոեզիայի այն ըմբռնումը, որ վարել է զեկուցողին, եւ գրական այն ճաշակը, որի ջատագովանքն էր ողջ զեկուցումը, չէին կարող չհասցնել երիտասարդ գրականութեան համարեա՛ թէ ուրացմանը: Այսքանով Հրանդ Թամրազեանը տրամաբանական էր: Բայց տրամաբանական չեմ համարում զեկուցման ամենամիբընը, որ մի կողմէր. «Եւս գէպի թումանեանն ու Ջարենցը»: Դէպի թումանեան՝ նր՛ հասկացա՛նք: Դէպի Ջարենցը՝ Նոյնպէ՛ս հասկացանք: Բայց գէպի թումանեանն ու Ջարենցը միաժամանակ՝, — այս արդէն ուղղակի հասկացանք չէ:

Ըստ էության Չարենց անունն այստեղ պարզապէս ձեւի համար է գրուած, որովհետեւ հակուրութեան դէպքում էլ չի կարելի շտեմել, որ մեր երիտասարդները 98 տոկոսը եթէ սլապ ունեն, ապա նրա անունը Չարենց է, միայն ու միայն Չարենց: Ես մեծն թումանեանին թողնում եմ իր անկրկնելի ու անզուգական վսեմութեան մէջ եւ Հրանդ թամբազեանի կոչից առնելով միայն Չարենցի անունը, անում եմ ուղիղ հակառակ մի կոչ. «Չարենցից սկսած» դէպի առաջ: Այս կոչերից ո՛րը ճիշդ գուրս կը գայ, կ'երեւայ յաջորդ համագումարին: Բայց երեւում է նաեւ այժմ: Եկել են տաղանդաւոր երիտասարդներ: Եւ դալիս են ամէն օր: Հազար անգամ ճիշդ է Սեօ Խանդատեանը, որ իր վերջին յօդուածում վկայեց, թէ նրանք սկսել են շատ աւելի լաւ, քան մենք էինք սկսել: Վաղը նրանցն է: Ի՞նչ է պատահել: Ջաւահիր հնք ամուսնացրել եւ փոխանակ ուրախանալու, տունն արդէն կոխէ է ընկել: Եւ դիտէ՞ք ինչի համար՝ դեռ չծնուած երեխայի ինչպիսին լինելու կամ չլինելու առթիւ:

Հայնէն իրեն յատուկ մի սրամիտ խօսք ունի. «Անհետանցները մտածում են, թէ Կապիտալիստը գրաւելու համար նախ եւ առաջ հարկաւար է յարձակուել սագերի վրայ»: Երիտասարդների վրայ Հրանդ թամբազեանի յարձակումը շատ բանով է նման դրան: Բայց նախ՝ սագերի վրայ յարձակուելով չես գրաւի Կապիտալիստը, որ համաշխարհային արդի պոնդիտայի մակարդակն է, եւ ապա, որ ամենակարեւորն է եւ ամենաուրախալին՝ մեր բազմաթիւ շնորհալի երիտասարդները սագեր չեն, այլ մի ամբողջ սերունդ, որին է պատկանում ապագան՝ կամենանք թէ չկամենանք: Եթէ թամբազեանը գրական կենդանի ընթացքին նայէր անաչառ հետազոտողի աչքով, եւ ոչ կանխակալ ու կանխակարծ հայեացքով, ապա կը յանդէր ուղիղ հակառակ եզրակացութեան, այն է՝ եթէ մի ողջ սերունդ, համարեա՛ւ առանց բացառութեան (ե՛ւ արձակի մէջ, ե՛ւ շափածոյի) քայլում է մի ճանապարհով, որ դուր չի գալիս թամբազեանին, ապա սխալ է թամբազեանը եւ ոչ թէ ճանապարհը:

Մեր երիտասարդներին, ի հարկէ, կարելի է շատ դիտողութիւններ առնել, տալ շատ անհրաժեշտ խորհուրդներ: Սակայն այսօր դրա ժամանակը չէ, եւ, բացի սրանից, խորհուրդը, — ինչպէս տնաստուած Հանրի Շոուն է ասել, — նման է լուծողականի. հեշտ չէ տալը, բայց սարսափելի դժուար է ընդունելը, — մի անհոգի ճշմարտութիւն, որ վատ չէր լինի, եթէ կախւած լինէր նաեւ մեր քննադատների սնարից:

Այսուհանդերձ, եթէ պիտի խորհուրդ տալ երիտասարդներին, ապա իմ խորհուրդն է. «Չարենցից սկսած գէպի առաջ»:

Գալով ստացած եւ ստանալիք տհաճութիւններին, ապա մեզ եւ մեր երիտասարդներին պէտք է մխիթարեմ հին եւ յաւիտենական ճշմարտութեամբ. «Ով կարող է՝ աճում է, ով չի կարող՝ ուռուցանում է»:

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

(«Նայիրի» շաբաթաթերթ, ԺԴ. տարի, Բիւ 28-29)

(«Գրական թերթ», 1966, Բիւ 51)

Թ Ա Տ Ր Ո Ն

«Վ Ե Ր Ա Կ Ա Յ ՈՒ Ն»

Հեղինակ՝ Հ. ՓԻՆԹՐՈ

Բեմադրություն՝ Վ. ԽՏԸՇԵԱՆԻ

Վարուժան Խաչիկանի թատերախումբը, որ այս տարի նոր՝ ՎԹԱՍՐԱՆ ՅԴ՝ անունով կը ներկայանայ Հասարակութեան, Հարուստ Փինթրոյի թատերականներէն մէկը ներկայացուց ՎԵ. Տէր Մեղ-ժոնեանն թատերադրանքին մէջ, Պուրճ Համուտ, Դեկտեմբեր Յին, Հին, Յին եւ Հաւանաբար շաբաթը կը ներկայացնէ ժանի մը անգամ եւս:

Թատերակին անունը, որ թարգմանուած ու եղած էր Վերակացուն, կընար եւ թարգմանուի Վերակացուն, որ, ըստ մեզի, չիլ մը ունի պիտի մօտեցնէր Հանդիսասանները նիւթի ըմբռնումին:

Թատերակը քաժնուած է երեք արարներու, թէեւ զրեթէ շարունակաբար ընթացող զործողութիւններով կառուցուած է: Նիւթը, եթէ կարելի է նիւթ անուանել այն ընդարձակ աշխարհը, որ Փինթրոյ ներկայացուցած է, եւ որ գէշ-քերու աշխարհը չէ, այլ ներքին էութեան, ներքին հասանքներու աշխարհը, կարելի է ամփոփել երկու-երեք տողերու մէջ՝ — անգործ թափառաւորիկի մը, իրմէ ուժեղներու կողմէ որսը անարգանքի ու ճշումի ենթարկուած պահուն, օգնութիւն չը ստանայ իրեն անծանօթ անձնաւորութիւնէ մը, որ զինք իր սենեակը կ'առաջնորդէ. թափառաւորիկի մը համար թերեւս քաւուրն Հարուստ պարունակութեամբ սենեակ, խորքին մէջ խեղճ ու կրակ խառնարան մը, ուր,

սենեակի տէր-ժողովուրդին զատ, փոքր տեղողին մը կայ, որ Ասթորի (Միսաք Ապանեան) կողմէ կը արածադրուի թափառաւորիկի Տէյփիսին (Վարուժան Խաչիկան): Երբորդ անձնաւորութիւն մը՝ Միք (Արտ Յովհաննէսեան) մէջտեղ կ'ելլէ յաջորդ առաւօտ, թափառաւորիկին համար չիլ մը յանկարծակի, կը ներկայանայ իրեն տան բուն ախրը, կըստի՛ր՝ նախորդ գիշեր թափառաւորիկը հիւրընկալողին եւ որ բաւական կը նեղէ թուաւ Տէյփիսը: Տէյփիս հեռուէն կը վարժուի երկու եղբայրներուն յարաբերակցութեան, կը թուի իրեն, թէ պիտի յաջողի ի վերջոյ մեռք ձգել իրեն առաջնորդուած տան վերակացուի պաշտօնը (աւելի ճիշդ՝ տան պահապանի, զոնտպան-պահապանի պաշտօնը) կը սկսի ինքզինք իր տան մէջ պալլ, զրեթէ անքանակին: Իր յաւակնութիւններուն հետեւանողով, ի վերջոյ, կը վստահուի քանկարանէն: Վերջին բոլորին սահմանը անգամ ըլլալու անդադարձը, աստիճանական նահանջը եւ խնդրարկուի վեհանակին իջնելը շնն օգներ իրեն եւ կը Հարկադրուի դուրս գալ աւելին:

Ասիկա արտաքին նիւթն է սակայն: Ծառ տակին խորունկ է նիւթը թատերակին եւ շատ անիւր ընդհանրականորէն ժարդկալին:

Մարդն է, ընդհանրապէս առած ժարդը, իրեն ներկայացուցիւր ժարդկութեան, որ աշխարհ

կու գայ, երբ գիտակցութեան կու գայ վարս-
նոտ, դժգոհութիւններով լի, որոշ ստորակայու-
թեան զգացումներով ծանրաբեռնուած. եւ որ,
ժամանակ մը ետք, ձեռք կը բերէ որոշ ինքնա-
զտաւարտութիւն, միշտեւ տեղած կը սկսի կարծել,
թէ ինքն է աւելը աշխարհին, թէ՛ պիտի յաւնդի
ըլլայ միակ պահակը, պահապանը այս աշխար-
հի, թէ՛ այլեւս այս աշխարհէն դուրս պիտի
յեղէ, անմահ ին ու հովիւ տակ պիտի չգտնի
իր սոսկերէրը: Այդ ինքնավարտութիւնը ձեռք
բերելու պէս՝ իր մէջ կը ծնի տիրապետող ու-
րիշները անտեսող գիծ մը, կը սկսի դառնալ
միշտեւ իսկ անհամար: Յետոյ, շատ յետոյ է,
երբ կը սկսի զգուշ, թէ հարկադրաբար դուրս
պիտի գայ աշխարհէն, կը զանաւոր աւելի հա-
մարտաւար, աղաւթը նոյնիսկ, միայն թէ՛ մնայ,
կարենայ մնալ այս տան մէջ, ուր աշխարհ իրեր
կան... միայն թէ՛ մնայ: Հոգ չէ թէ հոգիւրը
պատուականներէն ներս խոստեն, ասանցեն իր սա-
կորները, զառանցել տան իրեն: միայն թէ՛ մը-
նայ:

Մարդկային գիծերու ներքին այդ հաշիւային
զանաւոր տարբերակները կը ներկայացնեն փն-
թորի թափաբանի երեք անձնաւորութիւնները:
Գիտաւարտար աշուշտ թափաւարը ինչ Տէյֆիս
է մարդկութեան այս անհատութիւնը մարմնաւորող
տիպարը: Միւս երկուքը, եթէ պէտք եղած ձե-
ւով բժշկութիւն ու ներկայացոյցին, երկրորդական
մասեր լին, առաջինին լրացուցիչներն են, առա-
ջինին զանազան երեւները կրնան ըլլալ: Երեւին
համարութիւնն է, կատարեալ խաղաղութիւնն է
է միայն, որ կրնայ արդիական ժամանակով կա-
ռուցուած այս անհատութիւն թափաբանի բերել իր
միութեան գիծը, իր իմաստաւորութեան: Երեւ
անձնաւորութիւններու խաղաղութեան մէջ՝ երբ
տեղաւոր է մէկը կամ միւսը, անխառնափնտրէն կը
առնուի մարդկութիւնը, կը կործանեն իր առանց-
քը, կը զգնուի ուրիշ գոյն ու ձեւ:

Պր. Վարսման Խաղաղութեան անգամ մը եւս ար-
եւա ապացոյցը իր գերաւորական բացատրիչ ըն-
դունակութեանց ու կարողութեանց: Մարմինը,
ձեռքերը, աչքերը, լըթունքները, ձայնը, տա-
ղանութեան եղանակը, կշռոյթը իր արտայայ-
տութեանց՝ օգտագործուեցան իր կողմէ իրեն
արտայայտութեան կատարելագործումը գործիք-
ներ, առաւ համար փոփոխութիւնները թափա-
ւարը ինչ, անապահով վիճակի աւել Տէյֆիսին,
հեղափոխեալ աւելի հանգարտ, թիւ մը ապահով

զգացող, եւ ապա նաեւ ինքնին զրկէ ամենա-
կարող համարող, իր բնականութիւն աւել եւ տե-
րական զգացող, կամացկամաց իր բարձրաբ-
արհամարհելու աստիճան մեծամիտ գործած Տէյ-
ֆիսին, ապա, վերջաւորութեան, հեղափոխեալ ինք-
նացող, անգոր գործած եւ դուրսի աշխարհի հա-
մէն ու անմահէն արտապահար թափաւարը ինչ
տիպարին արտաքին եւ ներքին հոգեվիճակնե-
րուն:

Եթէ Վ. Խաղաղութեան տիպարի մարմնաւորութե-
լ հասաւ ա՛յն խորութեան, մարդկային ա՛յն ող-
բերականութեան, որ զինը պիտի բարձրացնէր պարզ
թափաւարը ինչ վիճակէն ՄԱՐԻՈՒ վիճակէն,
առոր պատճառը թերեւ իր խաղաղիցներու խա-
ղաղութեան ժողովրդական էր:

Պր. Արա Յովհաննիսեանի յարմար գեր մը
չէր թերեւ Միշի գերը, պէտք եղած խորու-
թեամբ ըմբռնուած չէր թերեւ, թերեւ բն-
մարդիկ իր պարտականութեանց մէջ չէր կրցած
լրիւ յաջողութիւն մը ձեռք բերել պր. Խաղաղութե-
ան, իրականութիւնը կը մնայ ա՛յն՝ որ պր. Յովհան-
նիսեանի խաղը համարել չէր, բնական չէրցաւ
թափի գերութեան ու մէկ իրողէ: Թիւ լինալուե-
ցաւ իր կողմէ անշուշտ, կարելի էր տեսնել միա-
շէն իսկ իր տառապանքը, բանով մը աւելի օգ-
տակար ըլլալու թափաբանին, զէթ լափով մը
մասնակից ըլլալու բեմին վրայ ներկայացող
նիւթի ներքին տրամբին, սակայն չէրցաւ ասանի
հիշողներու բացատրութեան, կարենալ տալու
համար իր տիպարը մարդկական հասկացողու-
թեամբ:

Թիւ մը աւելի լաւ խաղաղութիւն կը յայտ-
նարեւեր պր. Միւսք Ապահեան, մէկ անտարանի
մէջ միայն՝ ԵՂԵՐՍՏՈՒՄՈՎ իր դարձանուէրին
նկարագրութիւնը կատարած առնաւ. անկէ
դուրս, սակայն, խաղաղութիւնը չափէն աւելի
զանազանութեամբ եւ փոփոխի կեդրոնացումով
տեղի ունեցաւ. ա՛յնքան՝ որ արտաքին անձնա-
ւորութիւնը զրկէ աշխարհաւ, այլեւս է վիճակի
պիտի չըլլար առնել հեղափոխութեան անտանելի
գործած Տէյֆիսը, որով՝ չափէն աւելի թոյլ մը-
նաց տեսարանը, որ կոչուած էր վերջին հար-
ւածը առաւ. մարդու բոլոր երազներուն ու
պատանքներուն:

Յրկինը սակայն, թէ պր. Վ. Խաղաղութե-
ան հիանալիորէն կրցաւ լեցնել բեմը եւ իր կերպով
տիպարին տուաւ այնպիսի բարոյաւն կենսեք մը,

որ կարելի էր թատերականորէն բուրբուրուած զգուի ինքզինք, մինչեւ աեզամ էթէ նիւթին խորը թափանցելու կարելիութիւնը զլացուած ըլլալ հանգիստանելին:

Երկու խօսք ալ նիւթի բնորութեան մասին: ՇՈՒՂ Է Վաթցոյը Վիրնիմիա Վուլֆէնք թատերա-
գին գաւած ընդունելութիւնը մասնել աուած է
անշուշտ, թէ նման թատերակներ անմարտելի
դիտի յըլլան լիբանանահայ թատերական հասա-
րակութեան, որո՞ք՝ Վ. Մարչեան ձեռք էր դարնէ
անհեթեթի թատերնէ ներկայացուցիչներէն մէկ
այլ արժեքաւոր գէճի՞՛ Հ. Փինթըրի թատերակ-
ներու խաղարկութեան: Կը գտնենք, թէ այս մօ-
տեցումը քիչ մը շատ մեծ ոտաւած կատարելու
պարտադրանքին տակ էր զնէ Պէյքութի թատե-
րանէր հասարակութիւնը, որ առաինանական
ձեւով չէ, որ կը փոխադրուի զէպի նորագոյն

թատերակներու աշխարհը: Բաղմաթիւ այլ թա-
տերակներ կան, որոնք առանց հեամենի ըլլալու,
շատ աւելի մօտ են մեր թատերական հասարա-
կութեան հոգեկան աշխարհին, որո՞ք՝ շատ աւելի
գիւրաւ պիտի ըմբռնուին ու քաջաւերուին:

Բնաւ պէտք չէ մոռնալ, որ Եւրոպայի մէջ
անգամ նման թատերակներ դիւրին-դիւրին չեն
մարտուի, դիւրին-դիւրին չեն արժէքաւորուի
հասարակութեան կողմէ: Պէտք չէ նման մեծ
ոտաւածներ պարտադրել հասարակութեան, մա-
նաւանդ՝ երբ փորձառու ու վարպետ դերասան-
ներու խումբ մըն է, որ կը հրամցնէ նման նիւ-
թերը: Պէտք է ձգտիլ անշուշտ աւալու նորագոյն,
զժուարհանալի թատերակներն անգամ, ցա-
կայն ոչ թէ մէկ անգամէն, այլ քանի
մը տարիներու հասարակութեան եւ դերասաննե-
րու աստիճանական պատրաստութենէ հոգ:

Բ. Փ.

«ԲԱԳԻՆ»Ի 1971-Ի ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Հեղինակ	Խմբագիր	Թիի
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ		
Ք. ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ	Կայ մի բան քաղցր	1- 2
Պ. ՎԵՏՆԲԵՐԳ	«Ես երգեցի ծովի ափում» (Թարգմ. Ք. Միքայելյան)	1- 2
Ա. ԵՐԿԱԹ	Քրիստափոր Միքայելյան	1- 2
ՍԻԱՄԱՆԹՕ	Զաւարեանի ոգին	1- 2
Ե. ԶԱՐԵՆՑ	Մահուան տեսիլ (Գ.)	1- 2
Դ. ՎԱՐՈՒԺԱՆ	Եփրեմ	1- 2
Յ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ	Հիմ կրիւր	1- 2
ԱՐՄԷՆ ԱՆՈՅՇ	Ահաբեկիչները	1- 2
ԽՈՍՐՈՎ ԱՍՈՅՇԵԱՆ	Վերջին յաղթանակ	1- 2
» »	Սարգս	7
» »	Մուրիմ մէջ	8
» »	Շունչ չափի լույս դուռ	8
» »	Խաւարի ոգին	9-10
» »	Պատը	11
ՍԱՐԳՍԻՍ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ	Երգ հրախաղաղութան եւ դրօշի մասին	1- 2
» »	Ինչպէ՛, ինչպէ՛	3
» »	Շարական սիրտանցքի համար եւ անուանակոչումի	8
» »	Արեւ	9-10
» »	Զրոյց անծանօթ ճայներու միջեւ	11
ԷԼՕ ՍԱՐԱՃԵԱՆ	Հիանալ ու համարանալ	1- 2
» »	Որպէսզի մնաս	9-10
» »	Որպէսզի կրկին	11
ՆՈՒՊԱՐ ԶԱՐԵՆՑԵԱՆ	Մզմանք	3
ԱՐՄԱՆՏ	Բանաստեղծութիւնը յաւերժական	3
» »	Սիրտ իմ խելառ	7
» »	Թմբիկ	7
» »	Այնքան մօտիկ ես ինձ	7
» »	Անհատաստ մի կրիւր է	7
» »	Յանախանք	3
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ	Գիշեր-ցերեկ	9-10
» »	Բանաստեղծութիւն մը	11
» »	այլ ժամանակներու մէջ	11
Մ. ԹԱՐԻԶԵԱՆ	Խօսք՝ Շիրազին եւ Երկրին՝ Նայիրի	4
ՀԱՅԿ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ	Ոնրագործին հոգեվարքը	4
ԳԱՅԼ ՎԱՀԱՆ	Հսկում երբ արթննայ	4

Հեղինակ	Խորագիր	Թիփ
Գ. ՆԱՐԵԿԱՅԻ	Ի խորաց սրտի խոսք	
	ընդ Աստուծոյ (հատուածներ)	11-12
Թ. ԳԱՌՕՆԷ	Ահա՛, դարը մեր	5
» »	Ղօղանջ յաւերժութեան	9-10
ՇԱՀՊԱՆ	Ցայգահանդէս	5
» »	Հարցականը՝ հզակիմ	12
Յ. ՇԻՐԱԶ	Նոր Հայաստանիս յիմնամակիմ	5
» »	Երբ որ զոգուեմ աչքերս	8
Ա. ԳԱՌՕՆԷ	Լէշիմ ու Մէջնունը	6
» »	Սեւ վերքը	9-10
ՄՈՒԹ-ԱՐՓԻ	Ծխամորճը	8
ԳԱՌԻԹ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ	Եթէ ուզենաս մի օր իմֆդ քեզ մօտեմալ	9-10
» »	Վերջերք	9-10
» »	Երէկ տօմ էր	9-10
» »	Եւ իմ արիւնը, եւ իմ տափ ու փափուկ արիւնը...	11
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ	Լուսամտտի զոգիմ դրօշմ եմ	9-10
» »	Հոգեհանգիստ	9-10
» »	Պատերազմ եւ խաղաղութիւն (ցիկլ)	9-10
» »	Քեզ հետ եւ քեզ համար	11
ՋՈՒԼԻԵՏ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ	Պայլում եմ դէպի	9-10
» »	Յաղթահարելով տարածութիւնը	9-10
» »	Վերածունդ	9-10
» »	Ես սիրում եմ քեզ	11
ԱՐՄԷՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ	Հեռում մշուշմերի միջով արթնանում եմ քառերը	9-10
» »	Թիքեղը գիտէր	11
ԱՐՏԵՄ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	Արձագանգ	9-10
» »	Պաղտֆայիմ սէր	9-10
» »	Մայրամուտ	9-10
ԱՐՏԱԿ ՈՍԿԱՆԵԱՆ	Ամաղուի երկյարկանի եկեղեցի	9-10
ԵՈՒՐԻ ՍԱՀԱԿԵԱՆ	Տարուայ հիմզերորդ հղանակը	9-10
» »	Կարաղմբը	11
ՀԵՆՐԻԿ ԷԴՈՅԵԱՆ	Հանգչող տեսքերը արթնացող աչքեր եմ	9-10
» »	Քաղաքի ծայրամասում...	9-10
» »	Գէպի երեկոյ շարժուող օրը...	9-10
» »	Նա, որ խօսում էր արեւի մասին	11
ԱՆԱՀԻՏ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ	Երեւան կանաչ խոտի մէջ	9-10
» »	Աստղերի վրայ...	9-10
» »	Ես համբարում եմ	12
ՍԼԱՎԻԿ ԶԻԼՈՅԵԱՆ	Մի՛ մարդ կար	9-10
ՆԱԶԱՐԷԹ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ	Յանախանք	9-10
» »	Արագ ցնցում... Ծը...	11
» »	Տառապանք	12
Փ. ԿՆԵՐՈՒՏԱ	Սանդի	9-10

Հեղինակ	Խմբագիր	Թիվ
ԱՇՈՏ ՆՈՒՐԵԱՆ	Կանչը	9-10
» »	Ահապարե', Կարստ	11
» »	Քառորդ դար Խոֆ	12
ԹԱԹՈՒՆ ԲՈՂՈՐՋԵԱՆ	Թմկայ ճարտավ	11
ՍԱՄՈՒԷԼ ԿՈՍԵԱՆ	Որովհետև փողոցը հին էր	12

Ա Ր Զ Ա Կ

ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆ	Մեր երգը	1- 2
ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈՒՍԹԱՆԻ	Հանչցայ ու սիրեցի	1- 2
ԼԵՒՈՆ ՇԱՆԹ	Նաղաշի ճառը	1- 2
ՆՈՒՊԱՐ ԶԱՐԵՈՒՏԵԱՆ	Եօթներորդ կնիքը	1- 2
Յ. ԶՈՐԵՅԻ	Յատուկ հերոսը	1- 2
» »	Հայկական ուղեւորավեպ	5
» »	» »	6
» »	» »	7
» »	» »	8
» »	» »	9-10
» »	» »	11
» »	» »	12
Հ. ԱԻՆՏԻՔ ԹԱԼԱԹԻՆԵԱՆ	Եռագոյն դրօշը	1- 2
ԲՆԱՐ ՃԻՆՊԱՇԵԱՆ	Անուանակոչութեան խորհուրդը	1- 2
» »	Մանուկը	9-10
ՍՕՍԻ ՅԱԿՈԲԵԱՆ	Երգէ, հօգի'ս...	1- 2
» »	Երկրորդ պատր	9-10
ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԱՊԵՆՅ	Միջնարար	3
» »	Իշխան Փիլիպոսի վերջին բաղձանքը	5
» »	Ախոր	12
ՍՄԲԱՏ ՓԱՆՈՍԵԱՆ	Վարժ Կոմիտաս Կուտիմացիի	3
» »	Եղերերգ	7
ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ	Մեռա բարով, սիրելիս	3
» »	Կեանքաբան կ'սկսեն...	4
» »	Յետ երկարատեւ հիւանդութեան	7
ՍՈՒՐԷՆ ՍԱՆԻՆԵԱՆ	Սէրը ցանկապատերի տակ	3
» »	» » »	4
» »	» » »	5
» »	» » »	6
Ա. ԱՐՓԻՆԷ	Երբ այլեւս պէտք չունին	4
» »	Սինտի եւ Սփիփի	9-10
ԲԻԷԶԱՆԻ ԿՈՒՆԵԱՆ	Երբ Պօտլեր կը կարդամ...	4
» »	Նկարիչը եւ արեւը...	6
» »	Երազ ունեցող ժողովուրդը	11
Է. Ս. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ	Ոճաբարձին հնգեվարքը	4
ՆԵՐՍԷՍ ՎԻՐԱՊԵԱՆ	Ի եղեմ ճնշեց	5

Հեղինակ	Խորագիր	Թիտ
ՆՇԱՆ ՊԵՇԻԿՔԱՇԼԵԱՆ	Աշուտ Ոգարմած	6
ՊՕՂՈՍ ԳՈՒԲԵԼԵԱՆ	Շունը շապիկ է հագնի...	7
» »	Եռանկյունը	11
ԱՐԱՄ ՀԱՅԿԱԶ	Տուն արի՛	8
ՀԵՆՐԻ ՄԻԼԼԸՐ	Հայ գուշակը...	8
» »	(Հայացուց՝ Ն. Ջաթխուտեան)	
	Հանդիպում Ամերիկայէն վերադարձող	
	յոյնի մը հետ	8
	(Հայացուց՝ Ն. Պարթեւեան)	
ՌԻԹԱ ՈՐԲԵՐԵԱՆ	Պաշտոն մոդէլներ	8
ՎԱՀԱՆ ԶԱՆՈՅԵԱՆ	Հեռու տեղ մը...	9-10
» »	Անձանօթները	12
ՆԱԶ ՏԵՐ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ	Ցեխը...	9-10
» » »	Մանկան ճիշին հետ	12

ԻՄԱՑԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

Կ. ՍԱՍՈՒՆԻ	Դաշնակցութեան մշակութային	
» »	հորիզոնները	1- 2
» »	Լուսաւորչի կանթեղները	9-10
» »	«Բազմ»ի տասնամեակը	12
» »	Դրօշակ Հ. Յ. Դաշնակցութեան	1- 2
Է. ԱԿՆՈՒՆԻ	Գրչի վարպետ չէր մեր անմահ ընկերը	1- 2
ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	Անշուշտ էիչ անգամ կը պատահի	1- 2
ՌՈՍՏՈՄ	Ամէն անգամ	1- 2
Ս. ՎՐԱՑԵԱՆ	Ռաւտում	1- 2
Ս. ԶԱԽԱՐԵԱՆ	Մանկական յիշողութիւններ	1- 2
Գ. ԽԱԺԱԿ	Արիւնի եւ վրէժի բանաստեղծը	1- 2
Ռ. ԶԱՐԻԱՐԵԱՆ	Մեծ անհատները	1- 2
Յ. ՕՇԵԿԱՆ	Դ. Վարուժան	1- 2
Գ. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ	Սահմանը անցնողները	1- 2
ՌՈՒԲԷՆ	Բաբէնի կոխը	1- 2
Շ. ՄԻՍԱԲԵԱՆ	Ձայն հայրենեաց	1- 2
ԱՐՄԷՆ ԳԱՐՕ	Վերջին ժպիտը	1- 2
Ն. ՍԱՐԱՅԵԱՆ	Արմէն Գարօ	1- 2
Մ. ՎԱՐԱՆԻԵԱՆ	Փոքրկամայն մարգարէն	1- 2
Յ. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ	«Ազատամարտ» եւ իր դերը	1- 2
Վ. ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ	Փորձ՝ քննադատելու Հ. Յ. Դաշնակցութեան	
	դերը	1- 2
Օ. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ	Արամը	1- 2
Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ	Ես չեմ յիշում	1- 2
Ն. ԱՂԱՍԼԵԱՆ	Մտածումներ Հ. Յ. Դաշնակցութեան	
	մասին	1- 2

Հեղինակ	Խորագիր	Թիի
Թ. Գեղարդի	Հայ Յեղափոխականների Դաշնակցու-	
ԲԻԻԶԱՆԴԻ ԿՈՒՆԵԱՆ	թիւն եւ քանակական շնորհաբերութիւն	1- 2
ՍԱՐԳԻՍ ԶԷՅԹԼԵԱՆ	Հայկական շնորհաբերութիւնն ու	
ՎԱՐԴԳԵՍ ՏԵՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ	հայկական զարթոյթը	1- 2
Լ. ՄԿՐՏԶԵԱՆ	Հայկական մեր ապետութիւնը	1- 2
Բ. ԹԱՇԵԱՆ	Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը	
ՓԻԵԹ ՖԻՍՈՆ	ման ի սպաս հայ մշակութիւն	1- 2
ԱՐՄԷՆ ՏՕՆՈՅԵԱՆ	Խոհեր ու բան մարտայ	
Կ. ՓՈԼԱՏԵԱՆ	ճանապարհի մասին	1- 2
ԲԻԻԶԱՆԴԻ ԵՂԻԱՅԵԱՆ	Գրականութեան մասին	3
ՄԱՐԹԻՆ ԷՍԼԻ	«Եւրոպրտ Ալպի»	3
	(Հայացուց՝ Սօսի Յակոբեան)	
» »	Պէրքրանտ Ռազըլ	4
» »	Վերադարձ դէպի Աստուած	8
» »	Զրոյց Բ. Թաշեանի հետ	5
» »	» » » »	6
» »	Գրագէտը երիւմեան Հայրիկի մէջ	5
» »	» » » »	6
» »	«Էօթէն Իսկեսօ»	5
	(Հայացուց՝ Քնար Ճիւղաշեան)	
	եւ էլ Սարգսեան	
» »	» »	6
» »	» »	7
» »	» »	8
» »	» »	9-10
ՎԵԼԱՆՈՅՇ ԹԵՔԵԱՆ	Գոյութեան պաշտ փիլիսոփայութեան	
» »	ընկերային ներկայութիւնը	6
» »	» » » »	7
ՊԵՏՐՈՍ ԱԼԱԼԱՅՏՈՅԵԱՆ	Պեթեպէնի «Յ մեքերը	6
ՊԱՐՈՅՐ ՍԻՆԱԿ	Յանուն եւ ընդդէմ	
» »	«Նալիգովի ճախարհագրութիւն»	7
» »	Քննադատութիւնն այլեւս յաւելուած չէ	8
» »	Դժուարը իրենից հասուն լինելու է...	9-10
» »	Ինչ-ը, ինչպէս-ը եւ որպէս-ը	11
» »	Պահպանման եւ հարստացման մայրենին	12
» »	Ազգային հաշտութիւն եւ ազգային	
	արժանապատուութիւն	12
ՍՈՆԱ ԶԷՅԹԼԵԱՆ	Կնոջ մը կեանքը (Զ. Եսայեանի	
» »	գրական ժառանգութեան ընդմէջէն)	7
» »	» » » »	8
» »	» » » »	9-10
ՆՈՐԱՅՐ ՊԱՐԹԵՒԵԱՆ	Հերի Միւրը	8
ԼԵՒՈՆ Ս. ՇԱՆԹ	Տեսական փորձեր կեանքի	
	եւ մարտի մասին	8

Հեղինակ	Խորագիր	Թիի
ՆԱՅԻՐԻ ԶԱՐԵԱՆ	Դաւիթ Զովհաննէս	9-10
ՌԱՖԱՅԷԼ ԱՐԱՄԵԱՆ	Յովհաննէս Գրիգորեան	9-10
ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆ	Ջուլիետ Գրիգորեան	9-10
ՄԿՐՏԻՋ ՍԱՐԳՍԵԱՆ	Արմէն Մարտիրոսեան	9-10
ԳԷՈՐԳ ԷՄԻՆ	Եսէրի Սահակեան	9-10
ՎԱՀԱԳՆ ԴԱԹԵԱՆ	Անանիտ Պարսամեան	9-10
ԱՐՄԷՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ	Առողջ որսնումների մանապարիւն	9-10
ՅՐԱՀԱՆՆԷՍ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ	Թէ ինչպէս «անհետացաւ» բանաստեղծութիւնը	9-10
ԵՈՒՐԻ ՍԱՀԱԿԵԱՆ	Բանաստեղծութիւնը սէր է	9-10
ՀԵՆՐԻԿ ԷՒՈՅԵԱՆ	Բառի որսնումը	9-10
ԱԼԲԵՐՏ ԿՈՍՏԱՆԵԱՆ	Ինքնադրոսեան տառապանքը	11
ԳԷՈՐԳ ՀԱՏԻՏԵԱՆ	Նորագոյն բանաստեղծութեան ձգտումների մասին	11
ՀԵՆՐԻԿ ԳԱԼՍՏԵԱՆ	Բանաստեղծութեան ըմբռնումը	11
ՎԱԶԷ ՍԱՖԱՐԵԱՆ	Որոնումների եւ վերականգնման ճիգեր	11
ԱԼԵԿՍԱՆԴՐ ԹՈՓՉԵԱՆ	Պոետական նոր սերունդ, միջը եւ իրականութիւնը	11
ՇՄԱԼՈՆ ԹՈՐՈՍԵԱՆ	Յանուն հիմնադրուած եւ յատկաւ ձայնահիշների	11
ՍՏԵՓԱՆ ԿՈՒՐՏԻԿԵԱՆ	Խոտապահութիւն առաւել հագստարութիւն	11
ՍԵՐԳԷՅ ԱԹԱՐԵԿԵԱՆ	Զայրուած ձգտումների յարձանդում	11
ՍԱՂԱԹԷԼ ՅԱՐՈՒԹԻՆԵԱՆ	Բաղաճացիական պարտիի գիտակցութեամբ	11
ՍՈՒՐԷՆ ԱՂԱԲԱՐԵԱՆ	Դիպի կենդանի աղբիւրները	11
ԱՐԵՆԴԱՏ ԱԻԱԳԵԱՆ	Յաղթահարման ուժը	11
ՎԱԶԳԷՆ ՄԱՍԵԱՆԿԵԱՆ	Հաւատում եմ	11
ԱՐՇԱԼՈՅՍ ՍԱՐՈՅԵԱՆ	Բանաստեղծութիւնը ռեալիստ չէ	11
ՍԵՐԳԷՅ ՍԱՐԴՆԵԱՆ	Եկեք չգուշակեմք	11
ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆ	Ժամանակի շունչը եւ ասկիւֆի պակասը	11
ԼԵՆՈՆ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	Պէտք չէ ծայրայեղութիւն ու քեւեռացում	11
ԱՆԱՀԻՏ ՍԱՀԻՆԵԱՆ	Պաշտպանները մեղադրողի դերում	11
ՎԱՀԱԳՆ ԿԱՐԵՆՅ	Տաղանդները կը գան	11
ԳԷՈՐԳ ԷՄԻՆ	Իմ դիտողութիւնները	11
ՖԵԼԻԿՍ ՄԻԼՈՅԵԱՆ	Տեսութեամբ բանաստեղծ չի ծնւում	11
ԵՒՈՒԱՐԳ ԶՐԲԱՇԵԱՆ	Գտնել ժամանակի գարկերը	11
ԲԱՐԳԷՆ ՓԱՓԱՋԵԱՆ	Պարզը Սեւակի դիմագծին աւազարտ պահպանման համար	11
ՊԵՌՆԱՐ ՏԷԼՎԱՅ	Ազատը պատահմունքի մը քաղցր յուշը Ընդհանուր ակնարկ յետպատերազմեան գրականութեան վրայ	12
Ժ. ՊԵՐՍԱՆԻ ԵՒ Պ. ՎԵՐՍԻԷ	(Հայացուց՝ Տիգրան Ոսկունի) Համապատկեր. հեղինակներ, գրութիւններ, ուղղութիւններ	12
	(Հայացուցին՝ Ս. Յակոբեան — արձակ, Ն. Զարիստեան — բանաստեղծութիւն)	

Հեղինակ	Խորագիր	Թիվ
---------	---------	-----

Գ Ր Ա խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր

Հեղինակ	Ալեքսեյ Մուխոմանովի «Կիլիկյան	
	Հայաստանի երեք դարերը»	3
»	Պ. Սնապետի «Կորստական թռչները»	4
»	Յ. Կարապետի «Ամենք հագինք»	4
»	Յ. Մանուկյանի	
	«Համայնի մանասարկված»	11
ԿԱՐՕ ՍԱՍՈՒՆԻ	Պ. Սնապետի «Կորստական թռչները»	5
ՆՇԱՆ ՊԵՇԻԿՔԱՇԼԵԱՆ	Պ. Սնապետի «Կորստական թռչները»	5

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՆՈԹԵՐ

Անընդգրկելի	1-2
«Կրակներ ու ջահեր»	1-2
«Հաւան եւ կենում դրանց արարին»	1-2
Հանելի պարտ	3
Հարցերու հարցը	3
Վերստին յաւելում	4
«Սպիտակ թղթի առջեւ»	5
Ձեռագիրները	5
Ի՞նչ տառապած, ի՞նչ վառապանք...	6
Պետրոս Դուրեանի մահուան 100ամեակը	8
«Վերջին գրութս»	9-10
Հայաստանի երիտասարդական բանաստեղծութեան	
առարկայական պատկերը	9-10
Գրականութեան գայլերը, գայլը...	9-10
Վերջին գայլին հանգանակով	9-10
Լուրեր՝ յետագուած յողուածներու եւ նորութիւններու մասին	9-10
Մնացեալը	11

Ն Շ Մ Ա Ր Ն Ե Ր

«Կուկլոսի ուժերով»	4
Չարենց կը պատասխանէ «Բագին»ի հարցումներում	4
Տէր ռոմանս»	7
Անբացարկի անտեղեկութիւն	8
«Աւելի յարմար աշխատեմք»	8
Անբարեկամ հագին անհագի կառոյցը	8

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՆԵՐ

Բ. Փ.	«Ո՞վ է վախճողը Վերջինիս Վալֆէն»	3
Բ. Փ.	«Ինչպէս բերդի իշխանուին»	3
Բ. Փ.	«Վերակացում»	12

ԱՆՆԱԽԸՆԹԱՅ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Հրապարակ ելած է Սփիւռքի վերջին շրջանին (1940-1965) սկսած եւ դիմագիծ կազմած գրողներուն նուիրուած շուրջ երեք հարիւր էջնոց հաւաքածոն՝

**Անշխուհաւ
Գրականութիւն**

անունով, ուր իրենց լուսանկարներով, կենսագրականներով, գրական ըմբռնումներով եւ գիրքեմ լաւագոյն յատկանշող գրութիւններով 17 գրողներ՝ Նուպար Զարխուտեան, Աշոտ Նուրեան, Արմէն Դարեան, Վահէ Օշական, Զարեհ Մելիքեան, Արամ Արման, Զահրատ, Յակոբ Կարապետ, Գառնիկ Ազդարեան, Արրահամ Ալիքեան, Զարեհ Խրախունի, Վահրամ Մալեան, Ռուպէր Հատէնեան, Պօղոս Սնապեան, Անդրանիկ Թէրզեան, Յ. Գեղարդ եւ Գէորգ Անէմեան:

Գրասէրներուն համար մնայուն գանձ մը՝

**Անշխուհաւ
Գրականութիւն**

Հրատարակութիւն
«ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԽՄԲԱԿ»Ի

Ստանալու համար դիմել՝ Պէյրութի գրախանութներուն, «Ազդակ»ի եւ «Բագին»ի ցրուիչներուն կամ հետեւեալ հասցէին՝

KNAR DJINBACIAN
B. P. 2740
Beyrouth - Liban

« Բ Ա Գ Ի Ն » Ի
ԺԱ. ՏԱՐՈՒԱՆ Ա. ԹԻԻԸ

Ամբողջութեամբ նուիրուած է «եաննաբեղ
 պատանիին»՝ Պետրոս Դուրեանի մահուան
 100ամեակին:

Բացառիկ այս թիւին անտիպ գրութիւն-
 ներով իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն գրե-
 թէ մեր բոլոր աշխատակիցները:

Դուրեանի նուիրուած այս բացառիկին մէջ
 յատկանշական վկայութիւններ առնուած են
 աբտասահմանի թէ Հայաստանի հին ու նոր
 բազմաթիւ դէմքերէ:

«Բագին»ի այս բացառիկը լոյս կը տեսնէ
 փետրուար 15ին:

باكين
 مجلة شهرية ، ادبية وفنية علمية
 مدير المسؤول
 السيد ارثين كارنيك قزائجيان

PAKINE
 REVUE MENSUELLE
 LITTÉRAIRE & ARTISTIQUE
 Propriétaire
 Dr. A. KAZANDJIAN

Բ Ա Գ Ի Ն
 ԱՄՍԱԳԻՐ
 ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
 ԵՆ ԱՐՈՒԾՍԵՐ

ՎԱՐՈՋ ԽՄԲԱԳԻՐ
 Կ. ՍԱՍՈՒՆԻ
 ԽՄԲԱԳԻՐ
 Պ. ՄԱՊԵԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ
 ԱՆԴԱՄԵՐ
 Յ. ԳԵՂԱՐՅ
 Տ. ՔԱՅԻՆԻ
 Բ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ
 Ն. ՊԱՐԹԵՆԵԱՆ
 Ժ. ԱԹԱՐԵԱՆ
 ՀՈՄԱՆԻՐ ԱՆԴԱՄԵՐԵՆ
 † ԵԴ. ՊՅԱԶԵԱՆ

հմբագրութեան հասցէ

G. SASSOUNI
 Rue Sélim Boustani,
 Beyrouth-Liban

Հեռագրային թիւ 296898

ՏԳ. ՀԱՄԱԳԳԱՅԻՆ

ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺՆԵՔԻՆ

ԼԻՐԱՆԱՆ	22 Լ. ՈՍԿԻ
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ	8 ՏՈՒԱՐ
ՀԱՏԱՎԱՅԱԹ	2 Լ. ՈՍԿԻ

Վարչութեան հասցէն

G. SASSOUNI

Rue Sélim Boustani

Beyrouth - Liban

digitised by

A.R.A.R.@